

's-Hertogenbosch

De Spuistroom

Een archeologisch onderzoek aan de Molenstraat
op het terrein van de voormalige wasserij

Erfgoedrapporten 's-Hertogenbosch 2

drs. A. van de Venne

Colofon

© 2024, Gemeente 's-Hertogenbosch, Afdeling Erfgoed

ISBN:	2950-3043
Auteur:	A. van de Venne
Titel:	's-Hertogenbosch, De Spuistroom. Een archeologisch onderzoek aan de Molenstraat op het terrein van de voormalige wasserij.
Redactie:	R. van Genabeek E. Nijhof
Veldwerk:	P. Bitter A. Blauw A. van Geffen W-J. Hogestijn J. van den Hurk prof. H.L. Janssen H. van Kuilenburg R. van der Loo ing. E. Nijhof J. van Oudheusden F. Willekens P. Zoetbrood
Vondstdeterminatie:	A. van de Venne
Vondsttekeningen:	J-E. Diez
Vondstfoto's:	Gemeente 's-Hertogenbosch, Afdeling Erfgoed
Kaarten rapport:	A. van de Venne

Inhoud

1	Inleiding	
1.1	Aanleiding van het onderzoek	8
1.2	Administratieve gegevens	8
1.3	Ligging en aard van het onderzoeksgebied	10
2	Onderzoekskader	
2.1	Landschappelijke achtergrond	11
2.2	Historische achtergrond	12
2.3	Archeologische achtergrond	14
2.4	Vraagstelling	17
2.5	Werkwijze	17
3	Resultaten	
3.1	Bodemopbouw	22
3.2	Bewoningssporen	23
3.2.1	Prehistorie	23
3.2.2	Fase 1 (1175-1300)	24
3.2.3	Fase 2 (1300-1350)	35
3.2.4	Fase 3 (1350-1500)	44
3.2.5	Fase 4 (1500-1600)	53
3.2.6	Fase 5 (1600-1950)	59
3.2.7	De waterrij	62
4	Beerput F67	
4.1	Aardewerk	64
4.2	Andere materiaalcategorieën	71
4.3	Botanisch onderzoek	72
4.4	Conclusie	74
5	Synthese	76
6	Literatuur	86

7	Bijlagen	91
	Bijlage 1 Fase 1a	93
	Bijlage 2 Fase 1b	95
	Bijlage 3 Fase 2a	97
	Bijlage 4 Fase 2b	99
	Bijlage 5 Fase 3a	101
	Bijlage 6 Fase 3b	103
	Bijlage 7 Fase 4	105
	Bijlage 8 Fase 5	107
	Bijlage 10 Noordprofiel put I	109
	Bijlage 11 Profielen put I en put IV	111
	Bijlage 12 Profielen put IV	113
	Bijlage 13 Noordprofiel put III en II	115
	Bijlage 13 Telling aardewerk beerput F67	116
	Bijlage 14 Deventer-systeem catalogus De Spuistroom beerput F67	117
	Bijlage 15 Schema met ontwikkeling van het terrein	130
	Bijlage 15 Featurelijst	132

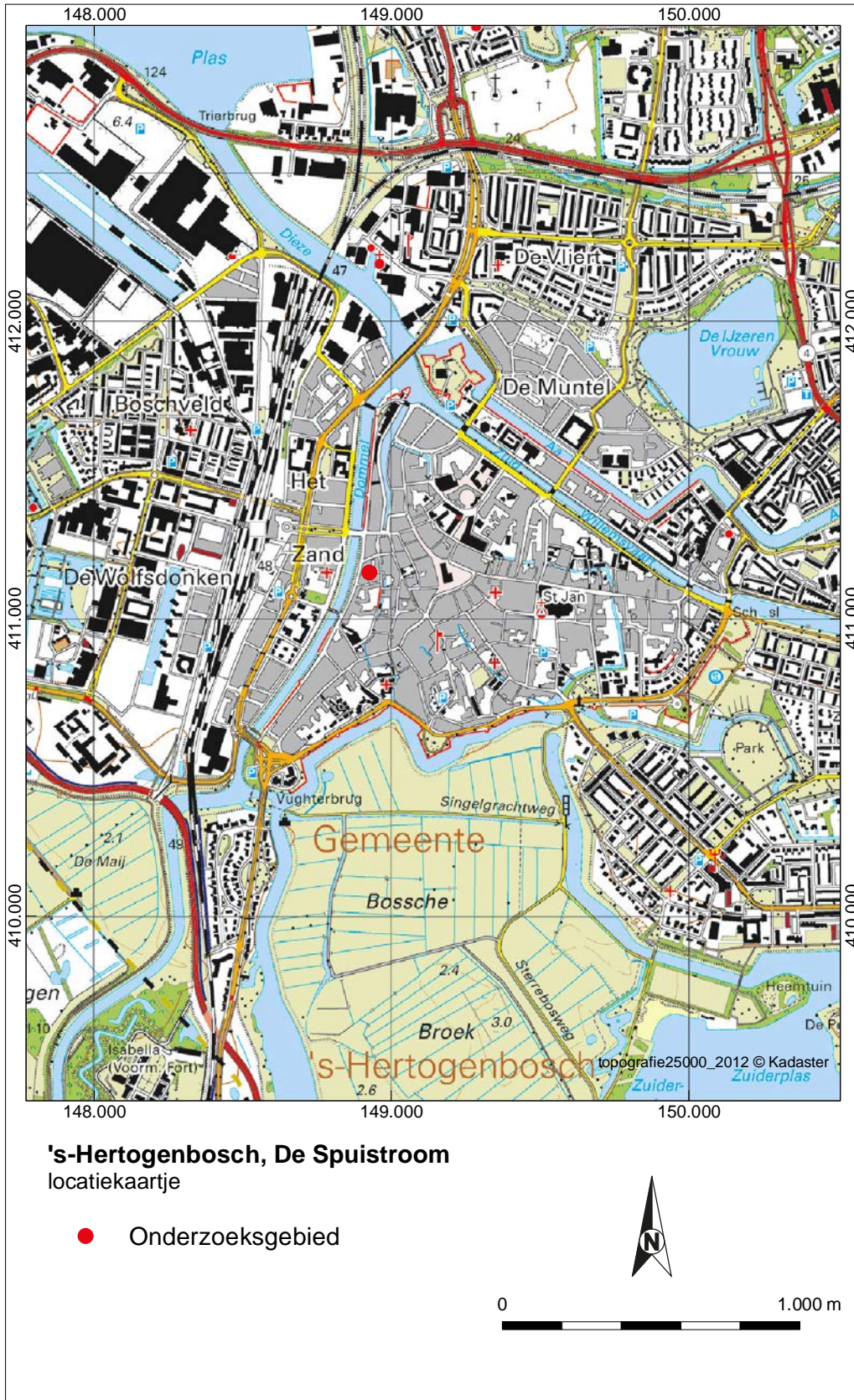
1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Tussen 22 april en 28 oktober 1981 is op het terrein van voormalige wasserij De Spuistroom, tussen de Sint Janssingel en de Molenstraat, een archeologisch onderzoek uitgevoerd, onder de code DBSP. Het veldwerk werd verricht door medewerkers en vrijwilligers van de gemeentelijke archeologische dienst (thans afdeling Erfgoed). Het onderzoeksgebied is gelegen binnen het historische centrum van de stad 's-Hertogenbosch. Het onderzoek was noodzakelijk in verband met de geplande nieuwbouw van woningen, waarbij de bodem zou worden verstoord. De documentatie en materiële vondsten van de veldwerkzaamheden bevinden zich bij afdeling Erfgoed van de gemeente 's-Hertogenbosch. De uitwerking van dit onderzoek is verricht door Kerament in opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch.

1.2 Administratieve gegevens

Provincie	Noord-Brabant
Gemeente	's-Hertogenbosch
Toponiem	Spuistroom (Molenstraat 17-19, Hofje van Koolen 22-24, Sint Janssingel 38)
Datum onderzoek	22 april 1981 t/m 28 oktober 1981
Gemeentelijke projectcode	DBSP
Kaartblad	45C
Hoekcoördinaten	NW: 148.912, 411.152 NO: 148.958, 411.181 ZO: 148.961, 411.167 ZW: 148.918, 411.147
Oppervlakte plangebied	circa 900 m ²
Oppervlakte onderzoeksgebied	291 m ²
Complexiteit	stad
Periode	late middeleeuwen, nieuwe tijd
Opdrachtgever	Gemeente 's-Hertogenbosch
Bevoegd gezag	Gemeente 's-Hertogenbosch (contactpersoon R.J.M. van Genabeek)

Afb. 1 Ligging van het onderzoeksgebied.

1.3 Ligging en aard van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksterrein is gelegen op de locatie van voormalige wasserij De Spuistroom, in het westen van het historische centrum van 's-Hertogenbosch en omvat delen van dit terrein, dat aan de westzijde wordt begrensd door de Sint Janssingel en aan de oostzijde door de Molenstraat. De locatie van het onderzoeksterrein uit 1981 (afb. 1) wordt tegenwoordig doorsneden door het Hofje van Koolen en Het Bont Paardje aan de noordzijde. Dit is gelegen binnen een bouwblok dat wordt omgeven door de Sint Janssingel in het westen, de Sint Jansstraat in het noorden, de Molenstraat in het oosten en de Walpoort in het zuiden. Na afbraak van het wasserijcomplex in 1979 (afb. 2) heeft het terrein braak gelegen tot het archeologisch onderzoek. Het maaiveld lag bij de aanvang van het onderzoek ter plaatse van de Molenstraat op een hoogte van circa 5,60 m +NAP en ter plaatse van de Sint Janssingel op een hoogte van circa 6,00 m +NAP.

Afb. 2 Het onderzoeksterrein, na afbraak van het wasserijcomplex De Spuistroom in april 1979, J. Verhoeff (78-2370).

2 Onderzoekskader

2.1 Landschappelijke achtergrond

De stad 's-Hertogenbosch is ontstaan in een landschap waar relatief hoge zandruggen worden afgewisseld met beekdal en laag gelegen gebieden. De zandruggen zijn ontstaan gedurende de voorlaatste ijstijd toen in een toendra-achtig klimaat zand verstoof en het oorspronkelijke landschap bedekt raakte met een pakket dekzand. Het dekzand vormt oost-west lopende ruggen waarvan er zich één bevindt op de lijn Oss-Drunen. Deze rug wordt ter hoogte van het historische centrum van 's-Hertogenbosch doorsneden door de rivieren de Dommel en de Aa die hier door een stelsel van grotere en kleinere stromen samenvloeien tot de Dieze. Het stelsel van rivierloopjes afgewisseld met restanten van de dekzandrug heeft in hoge mate de structuur van de stad bepaald, waarbij hoge droge zandkoppen worden afgewisseld met moerassige laagten waarin zich veen heeft gevormd. Het hoogste punt van de dekzandrug is gelegen ter hoogte van de Markt. Op de zandkop heeft in de prehistorie verstuing plaats gevonden, waardoor het oorspronkelijke oppervlak plaatselijk wordt afgedekt. Zowel in het dekzand als in de overstuivingslaag heeft zich een podzolprofiel gevormd. Uitlopers van de zandkop werden benut als verbindingswegen van en naar omliggende hoogten. Hierop ontstonden de dorpen Vught, Hintham en Orthen.¹

Afb. 2 Geomorfologie van het dekzand in 's-Hertogenbosch. De stippellijn geeft het tracé van de (eerste) stadsmuur aan. De locatie van het plangebied is aangegeven met een rode cirkel.

¹ Broertjes & Dobma 1983, 27-30.

Volgens de geomorfologische kaart van het dekzand in 's-Hertogenbosch ligt het onderzoeksgebied op de flank van een pleistocene dekzandkop (afb. 3). Deze dekzandkop staat in verbinding met de hogere, oostelijk gelegen, dekzandkop, ter hoogte van de Markt. Ter hoogte van de Molenstraat heeft het oorspronkelijk maaiveld zich volgens de geomorfologische kaart bevonden op een hoogte van ongeveer 3,50 m +NAP.² De flank loopt volgens de kaart sterk af naar het noorden en westen naar een waterloop, richting de Sint Janssingel. Tijdens archeologisch onderzoek ten zuidwesten van het onderzoeksgebied is echter vastgesteld dat deze waterloop vermoedelijk verder naar het westen gelegen was.³ Ook Hoogma geeft aan dat de Dommel van nature verder naar het westen stroomde dan nu het geval is. Het is nog steeds de vraag of de Binnendieze aan de overkant van de Lepelstraat en Molenstraat natuurlijk is. Deze tak wordt meestal aangeduid als de Vughterstroomb. Volgens Hoogma is deze in de tweede helft van de 13^e eeuw door de zandrug heen gegraven. Bij archeologische onderzoek in het Uilenburgstraatje achter Postelstraat 54 in 1990 kwam echter de oever aan het licht met veen zonder menselijke sporen, wat lijkt te duiden op een natuurlijk tak van de Dommel.⁴

2.2 Historische achtergrond

's-Hertogenbosch is ontstaan aan de rand van het hertogdom Brabant. De Markt, ten oosten van het onderzoeksgebied, vormt de oudste kern van de stad. Na de stichting van de stad door de hertog van Brabant rond 1185 werd aan het begin van de 13^e eeuw een eerste stadsmuur gebouwd die het gebied direct om de Markt omsloot. Door de snelle toename van het inwonertal ontstond er al in de loop van de 13^e eeuw bebouwing buiten de oudste ommuurde kern.⁵ Het is niet uitgesloten dat ook het onderzoeksgebied in deze periode al in gebruik was. Ook de Sint Jan wordt in 1222 al in bronnen genoemd, terwijl die buiten de muren lag.⁶ Oude kroniekschrijvers zoals Van Oudenhoven en Cuperinus melden dat er rond 1250 al plannen zijn geweest om het gebied van de stad uit te breiden. Toch werden deze plannen niet direct uitgevoerd, waarschijnlijk vanwege de kostbaarheid, waardoor steun van de hertog nodig was. Daarnaast lag het gebied dat door de muur zou moeten worden omsloten aanzienlijk lager dan het terrein binnen de eerste stadsmuur. Het was noodzakelijk dat dit zou worden opgehoogd. Pas op 13 september 1318 gaf hertog Jan III toestemming om de stad uit te breiden.⁷ Archeologische gegevens duiden echter op een start van de bouw van de tweede stadsmuur aan het eind van de 13^e eeuw.⁸ Bij het Sint Jansbolwerk, circa 70 meter ten noordwesten van het onderzoeksgebied, is een knikpunt gevonden van een verbindende muur tussen de eerste en tweede stadsmuur. Deze heeft met het sluiten van de muur, ongeveer een halve eeuw later, ook het begin- en eindpunt van de tweede

Afb. 4 De plattegrond van Jacob van Deventer uit omstreeks 1545, met daarop aangegeven het onderzoeksgebied (rode cirkel).

² Hoogma 1996.

³ Cleijne 2017, 16.

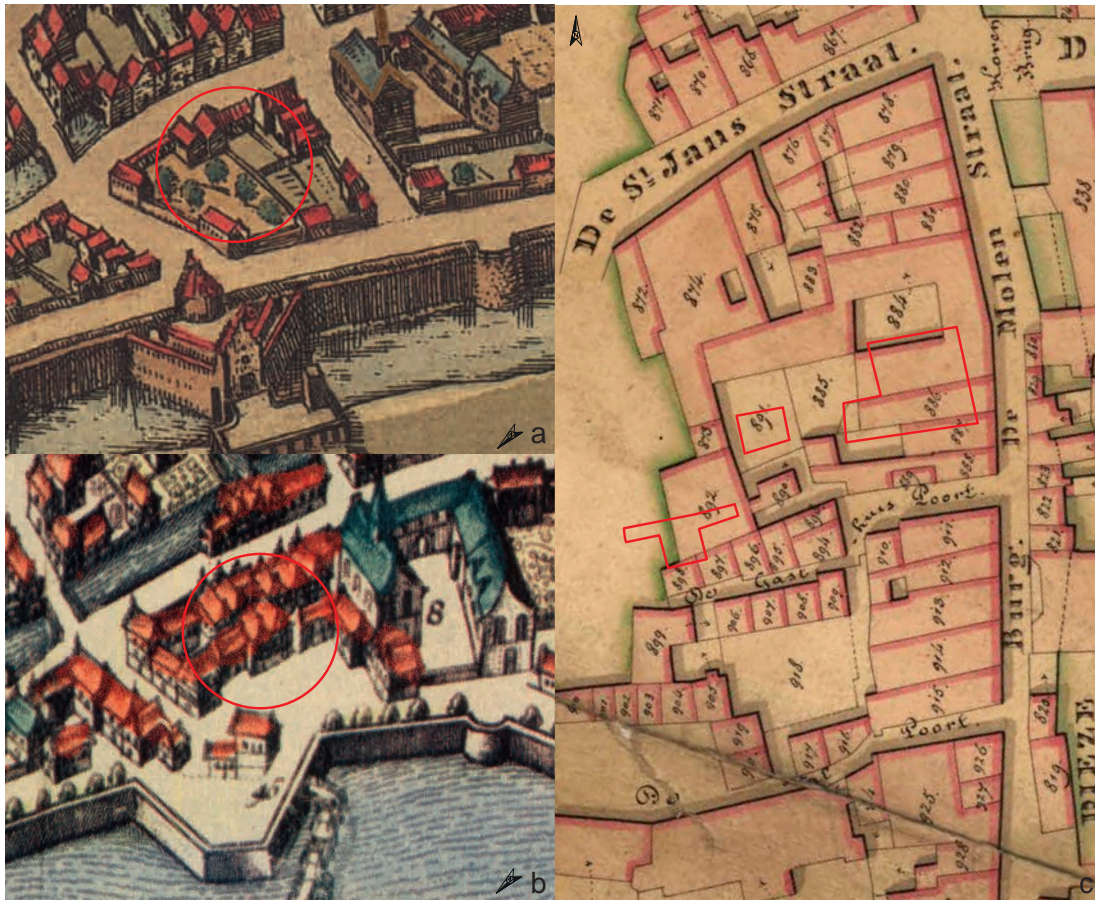
⁴ Van Genabeek & Nijhof 2018, 43.

⁵ Janssen & Treling 1990, 92.

⁶ Glaudemans & Tussenbroek 1999, 12.

⁷ Glaudemans & Tussenbroek 1999, 12.

⁸ Van Genabeek, Nijhof & Schipper 2019, 159.

Afb. 5 Het onderzoeksgebied op uitsnedes van diverse historische kaarten: a. kaart van Hadrianus Barlandus uit circa 1572; b. kaart van J. Blaeu uit het midden van de 17e eeuw; c. kadastrale minuut van 1823.

ommuring gevormd.⁹ Hierbij werd een ongeveer tien maal zo groot gebied als het bestaande aan de stad toegevoegd, waaronder het onderzoeksgebied.¹⁰

Het onderzoeksgebied bevindt zich ongeveer 100 m ten westen van de eerste stadsmuur en 60 m ten oosten van de tweede stadsmuur. Op de kaart van Jacob van Deventer uit omstreeks 1545 is het bouwblok tussen Sint Jansstraat, Molenstraat, Walpoort en Sint Janssingel goed zichtbaar (afb. 4). Op de kaart van Hadrianus Barlandus uit circa 1572 is schematisch wat bebouwing langs de randen van het bouwblok weergegeven, maar lijkt het middendeel onbebouwd te zijn (afb. 5a). Op de kaart van J. Blaeu uit het midden van de 17e eeuw staat meer bebouwing, langs de Molenstraat, maar lijkt het achterterrein langs de Sint Janssingel grotendeels onbebouwd (afb. 5b). Beide kaarten zijn echter onbetrouwbaar. Op de kadastrale minuut uit 1823 (afb. 5c) is te zien dat de bebouwing aan de oostzijde van het onderzoeksgebied bestaat uit twee panden aan de Molenstraat. Aan de westzijde langs de Sint Janssingel bevindt zich eveneens een groot pand en enkele kleine woningen, ook wel 'kameren' genoemd. Een groep kameren, zoals ten zuiden van het onderzoeksgebied, werd ook wel een slop, een hofje of een poortje genoemd. Middenin het bouwblok bevindt zich het straatje genaamd De Gasthuis Poort. De straatnaam is waarschijnlijk afgeleid van het Schildersgasthuis dat ten zuiden van dat straatje lag en mogelijk ook van het Sint Maartensgasthuis dat in dit blok moet hebben gelegen.¹¹ Dit was aanvankelijk waarschijnlijk geen doorgaande weg, maar een steegje dat naar enkele kleine woningen leidde. Tegenwoordig leidt De Gasthuispoort vanaf de Molenstraat via het Hofje van

⁹ Nijhof 2008, 152-154.

¹⁰ Janssen & Treling 1990, 92. Smits & Treling 1998, 30, 32. Nijhof 2008, 152-514.

¹¹ Hupkens 2010.

Koolen naar de Walpoort. De straatnaam Het Hofje van Koolen is te herleiden tot de huisjesmelker Martinus Coolen, die enkele panden in de directe omgeving van het onderzoeksgebied in bezit had.¹²

Aan het eind van de 19^e eeuw is ter plaatse van Molenstraat 17 sprake van opeenvolgende rijtuigverhuurders. Aan het begin van de 20^e eeuw is sprake van een kantoor en fabriek met likeurstokerij, mineraalwater en wijnhandel en vervolgens een kantoor en fabriek voor fijne likeuren en limonadesiropen.¹³ De wasserij De Spuistroom is in 1914 gesticht (afb. 6 en 7).¹⁴ Het wasserijcomplex is in 1979 gesloopt en na het archeologisch onderzoek vervangen door nieuwbouw van woningen bij het straatje Het Bonte Paardje.

2.3 Archeologische achtergrond

De binnenstad van 's-Hertogenbosch is niet gekarteerd in de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW). Voor de gehele historische binnenstad van 's-Hertogenbosch geldt een hoge archeologische waarde op de Archeologische Monumentenkaart (AMK, monumentnummer 16796). De gehele binnenstad is te beschouwen als één grote vindplaats.

In de nabijheid van het onderzoeksgebied bevinden zich enkele onderzoeksmeldingen in Archis 3. Het gaat onder andere om onderzoeken naar de vestingwerken ten (noord)westen van het onderzoeksgebied van De Spuistroom; de tweede stadsmuur en het Sint Jansbolwerk. Volgend op diverse vooronderzoeken is in de periode 2011-2014 in twee fasen een onderzoek uitgevoerd in en rond het Sint Jansbolwerk (onderzoeksmeldingen 47847, 49268, 57898; BJBW; Cleijne 2015a). Tijdens dit onderzoek is een deel van de tweede stadsmuur aangetroffen. In de muur was een doorgang opgenomen; de Koepoort. Bij de muur was een tijdlang geen gracht gelegen; deze bevond zich vermoedelijk wat verder naar het westen. Buiten de muur was een aardwerk gelegen, dat meerdere malen werd opgehoogd, tot rond 1528 het Sint Jansbolwerk werd aangelegd. Rond 1550 werd tegen de stadsmuur een wal aangelegd, en rond 1600 werd de poort verplaatst naar de zuidkant van het bolwerk; deze poort is bekend als de tweede Sint Janspoort. Van deze poort zijn meerdere fasen aangetroffen.¹⁵

¹² Cleijne 2017, 19.

¹³ <http://www.bossche-encyclopedie.nl/panden/molenstraat%20-17.htm> (geraadpleegd 19-11-2020).

¹⁴ Molhuysen 1979.

¹⁵ Cleijne 2015a. Cleijne 2017, 20.

Afb. 6 Voorgevel van stoomwasserij De Spuistroom (links), Molenstraat 17, 1959, M. Sterk (collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch, nr. 0054783).

Afb. 7 Interieur van stoomwasserij De Spuistroom met de mangel- en strijkzaal, 1961, Fotopersbureau Het Zuiden (collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch, nr. 0023765).

In 2015 heeft een archeologische begeleiding plaatsgevonden in de Sint Jansstraat en Sint Janssingel (onderzoeksmelding: 65434, BJST; Cleijne 2015b) naar aanleiding van het vervangen van een riool en het uitgraven van enkele boomplantgaten. Bij dit onderzoek is ongeveer halverwege de Sint-Jansstraat mogelijk een noord-zuid lopende greppel uit de 13^e eeuw aangetroffen. Verder zijn voornamelijk ophogingen waargenomen. Aan het westelijke einde van de Sint Jansstraat zijn op twee locaties funderingen gevonden. Het muurwerk is niet nauwkeuriger te dateren dan na 1450. Mogelijk gaat het om delen van muurhuizen, of om delen van de tweede Sint Janspoort. Nabij de stadsmuur zijn in de Sint Janssingel een restant van een vloer en muur van een muurhuis opgegraven, dat omstreeks 1550 is afgebroken ten behoeve van de aanleg van een aarden wal tegen de muur.¹⁶

In 2015 heeft archeologisch onderzoek plaatsgevonden op het perceel van Walpoort 3 en Gasthuispoort 6 (onderzoeksmelding 2681840100; BWAP-3; Cleijne 2017), ten zuiden van het onderzoeksgebied van De Spuistroom. Dit terrein is waarschijnlijk ontgonnen rond 1250. Doordat een deel van het plangebied slechts tot 1,20 m-mv is onderzocht en een deel uitsluitend dieper dan 2,20 m-mv, is over de periode tussen 1350/1400 en 1800 slechts weinig bekend. De oudste bebouwing die tijdens het onderzoek is aangetroffen, dateert waarschijnlijk uit de periode 1675-1700. Het is onduidelijk of het gaat om bebouwing georiënteerd op de Walpoort of om bebouwing op het achterterrein van een pand aan de Molenstraat. Rond 1800 zijn in het plangebied een reeks kamerwoningen aangelegd, georiënteerd op de Gasthuispoort.¹⁷

Sinds 1977 zijn enkele honderden waarnemingen en opgravingen uitgevoerd door de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch die niet in Archis 3 voorkomen; waaronder onderhavig onderzoek. Richting het noorden is in 1996-1997 op de hoek van de Sint Janssingel en de Sint Jansstraat een onderzoek uitgevoerd (HTSJ). Dit terrein is in de eerste helft van de 13^e eeuw in gebruik genomen en in het midden van de 13^e eeuw bebouwd met een houten huis. In de eerste helft van de 14^e eeuw verscheen hier de eerste steenbouw. In de opvolgende eeuwen zijn diverse opvolgende huizen gebouwd. Het perceel bleek het laatste perceel aan de westkant van de Sint Jansstraat te zijn geweest, met een vrijstaande westgevel.¹⁸

In 2008 werd een interessante ontdekking gedaan bij de restauratie van de stadsmuur langs de Sint-Janssingel (SHSJ-B-2008). Hier werd iets ten noorden van het Sint-Jansbolwerk een bouwnaad in de stadsmuur gevonden, waarbij het zuidelijke deel duidelijk ouder was. Gezien de gebruikte bakstenen en de metselwijze in Vlaams verband is geconcludeerd dat het vóór 1300 gebouwd moest zijn. Deze muur maakte een knik richting de oudste stadsmuur. Het muurwerk dat eveneens in 2008 is aangetroffen bij het onderzoek in de Visstraat (SHVS) heeft hier ook onderdeel van uitgemaakt. Men was dus niet zomaar begonnen met bouwen, maar heeft de tweede stadsmuur aanvankelijk laten aansluiten op de eerste stadsmuur.¹⁹

Ten zuidoosten van het onderzoeksgebied, ten oosten van de Uilenburg, heeft in 1990 een onderzoek plaatsgevonden in het Uilenburgstraatje, achter Postelstraat 54-60. Hier is een deel van de Vughterstream opgegraven. Rond 1275 stonden hier op het achterste deel van de percelen aan de Postelstraat gebouwen die grensden aan het water, met een aanlegsteiger. Rond 1325 kwam de Vughterstream binnen de stadsmuren te liggen en werd deze versmald en voorzien van kademuren, waarbij het maaiveld aan weerszijden flink werd opgehoogd en de Molenstraat en een deel van de Uilenburg een soort openbare havenkade vormde.²⁰

¹⁶ Cleijne 2015b.

¹⁷ Cleijne 2017.

¹⁸ Van Genabeek & Gruben 1997; Van Genabeek 2005; Cleijne 2017, 20-21.

¹⁹ Nijhof 2008, 153; Van Genabeek & Nijhof 2019, 159.

²⁰ Van Genabeek & Nijhof 2018, 44-46

2.4 Vraagstelling

Er is voorafgaand aan het onderzoek door de afdeling SO/BAM geen Programma van Eisen (PvE) opgesteld. Hier was in deze periode nog geen sprake van. Bij de uitwerking van het onderzoek moest vooral worden gelet op:

- de ontginning van het terrein en houtbouw fase
- de bouw en ontwikkeling van de huizen, waarbij onder andere een groot 14e-eeuws huis is gesplitst in twee huizen.

2.5 Werkwijze

De opgraving is uitgevoerd van 22 april 1981 tot en met 28 oktober 1981. Hierbij zijn put I tot en met IV aangelegd (afb. 8).

Put I

Put I is aangelegd langs de Molenstraat, ter hoogte van huidige huisnummers 17 en 19, precies ten zuiden van de straat Het Bont Paardje. De put meet ongeveer 18 x 5,5 m van oost naar west en bevindt zich 1,2 tot 2 m vanaf de rooilijn. Het eerste muurwerk tekent zich af op een hoogte van circa 5,40 m +NAP, ongeveer 20 cm onder het maaiveld. Dit betreft enkele grote poeren en muurwerk van de gesloopte waterrij en muurwerk van oudere huizen met restanten van vloeren en een grote kelder van 5 x 3,5 m aan de binnenzijde.

Vlak 1 is tussen het muurwerk aangelegd op een hoogte van circa 4,80-5,00 m +NAP (afb. 9). Binnen de kelder aan de westzijde van de put is het eerste vlak aangelegd op 4,30 m +NAP. De vlakken hieronder zijn grotendeels in vakken opgegraven. Van oost naar west betreft dit vak 1 t/m vak 7. Vak 8 betreft een uitbreiding naar het zuiden, ten zuiden van muur F7/F8/F9/F10/F31.

In het middendeel, ter hoogte van muur F13, is een tussenvlak aangelegd in vak 4 (vlak 1A), vanwege een baksteen vloer F28 op een hoogte van circa 4,90 m +NAP.

Aan de oostzijde van put I (vak 1) is vlak 2 aangelegd op een hoogte van 4,60-4,75 m +NAP gezien de aanwezigheid van een brandlaag F27. In het middendeel (vak 3 en 4) bevindt het vlak zich op een hoogte van 4,75 m +NAP en aan de zuidzijde (vak 8) op een hoogte van 4,65 m +NAP.

Vlak 3 is aan de oostzijde vlak onder vlak 2 aangelegd ter hoogte van leemvloer F22 met stookvloeren F21 en F23 (vak 1). In het middendeel (vak 3 en 4) en zuiddeel (vak 8) bevindt vlak 3 zich op een hoogte van 4,60 m +NAP met brandlaag F24=F27 en restanten van muurwerk.

Vlak 4 (vak 1 en 2) betreft extra details bij leemvloer F22 en het middendeel van put I op een hoogte van 4,60 m +NAP. In het middendeel (vak 3 en 4) en zuiddeel (vak 8) ligt vlak 4 op circa 4,50 m +NAP met het restant van een baksteen vloer F191. Vervolgens is vlak 4 is rondom stookvloeren F21 en F23 voor een groter deel aangelegd op een hoogte van 4,40 m +NAP (tek. 69).

Vlak 5 (vak 1 en 2) is aangelegd op een hoogte van circa 4,50 m +NAP met restanten van enkele paalkuilen.

Vlak 6 is aangelegd binnen het huis aan de oostzijde van put I over een lengte van 9,5 m en een breedte van circa 4,5 m (vak 1, 2, 3a, 4a en 8), op een hoogte van 4,40 m +NAP. In het midden is een profieldam blijven staan in verband met eventueel aanwezige vloerrestanten. In het vlak zijn onder andere restanten zichtbaar van een brandlaag, een stookvloer F79 en enkele (paal)kuilen.

Slechts 5 cm dieper is binnen dezelfde contouren van de put vlak 7 aangelegd op een hoogte van circa 4,35 m +NAP, met grotendeels dezelfde sporen.

Vlak 8 (vak 1,2,3,4 en 8) ligt op een hoogte van circa 3,90-4,10 m +NAP met enkele (paal)kuilen.

In vlak 9 (vak 1,2,3,4 en 8), op een hoogte van 3,50-3,80 m + NAP zijn oudere (paal)kuilen zichtbaar, evenals in vlak 10, op een hoogte van 3,50-3,75 m +NAP. Ook in vlak 11, op 3,30 m +NAP zijn de onderkanten van enkele van deze (paal)kuilen zichtbaar met vage schuine langwerpige wortel of ploegsporen. In vlak 12 (3,20 m +NAP) zijn deze wortel- of ploegsporen verdwenen, maar zijn nog wel enkele onderkanten van paalkuilen zichtbaar.

Binnen de kelder aan de westzijde van de put bevinden zich vak 5, 6 en 7. In vak 6 is vlak 1 aangelegd op een hoogte van 4,00 m +NAP met een schrotpot in de noordwesthoek van de kelder en een grote rechthoekige kuil. Deze kuil is ook zichtbaar in vlak 2 op een hoogte van 3,90 m +NAP. In vlak 3, op 3,65 m +NAP, is alleen de onderkant van de kuil nog zichtbaar en de nazak van de westelijke rand van een perceelsgreppel, die duidelijk zichtbaar is in vlak 4, op een hoogte van 3,40 m +NAP. In vlak 5 is op een hoogte van 3,25 m +NAP zichtbaar dat de vulling van de greppel wordt doorsneden door een rechthoekige kuil. In vlak 6, op een hoogte van 3,05 m +NAP is deze kuil niet meer zichtbaar. In vlak 7, op een hoogte van 2,90 m +NAP, zijn brandresten zichtbaar in de vulling van de greppel.

Direct ten oosten van vak 6 is vak 5 vlak 1 aangelegd op een hoogte van 3,30 m +NAP met de oostelijke rand van een perceelsgreppel en enkele paalkuilen. Vlak 2 is aangelegd op 3,10 m +NAP met nieuwe paalkuilen die ook zichtbaar zijn in vlak 3 op 2,90 m +NAP en vlak 4 op 2,80 m +NAP en de oostelijke rand van de perceelsgreppel. Vak 6, vlak 8, bevindt zich op dezelfde hoogte met de westelijke rand van de perceelsgreppel. Vlak 9 met de perceelsgreppel (vak 5 en 6) is aangelegd op een hoogte van 2,65 m +NAP. Van vlak 10 is geen hoogte bekend.

Bij het muurwerk aan de noord- en zuidzijde van de put zijn extra detailtekeningen gemaakt (tek. 9 en 99) en aanzichten van muurwerk (tek. 28 en 59). Daarnaast is de put uitgebreid richting de rooilijn en Molenstraat 21 om het muurwerk van de voorgevels langs de rooilijn te documenteren (tek. 100).

Dwars door het huis is een noord-zuidprofiel (tek. 6) getekend met het aanzicht van muur F6 en de muren aan weerszijden hiervan, samen met leembloer F22 en brandlaag F27. Middenin de put zijn verder enkele kleine profielen getekend van muurwerk met restanten van vloeren en lagen (tek. 15, 30, 39, 41, 56, 64, 66, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 94, 97, 101). Van de profielendam middenin put I (vak 1,2,3) is het noordelijke profiel getekend (tek. 78) en twee kleine doorsnedes van een paalkuil in de profielendam (tek. 91 en 92).

De grotere profielen van put I zijn het zuidprofiel (tek. 79) en het noordprofiel (tek.

Afb. 9 Put I vlak 1 richting de Molenstraat.

87, 82, 84 en verder naar achteren 98, 93, 96). Het oostprofiel (tek. 58, vel 42) is helaas verdwenen en kon daarom niet worden opgenomen in dit rapport.

Dwars door de grote kelder is een zuid-noordprofiel (tek. 17) getekend. Ook zijn de aanzichten van de zuidelijke keldermuur met de doorsnede van een perceelsgreppel (tek. 19), de westelijke keldermuur (tek. 61), de noordelijke keldermuur (tek. 62 en tek. 133) en oostelijke keldermuur (tek. 18) getekend en enkele coupetekeningen van het muurwerk van de kelder (tek. 27; F60, F61, F62).

Put II

Put II is ongeveer 8m ten westen van put I aangelegd en meet circa 6,5 x 5,5 m. Ook hier bevindt zich muurwerk op een hoogte van circa 5,30 m +NAP, vermoedelijk van een werkplaats.

Vlak 1 is aangelegd op een hoogte van circa 4,90 m +NAP.

Vlak 2 bevindt zich op een hoogte van 4,60 m +NAP met enkele dagzomende lagen.

Vlak 3 is aangelegd op circa 4,25 m +NAP met enkele kuilen die ook zichtbaar zijn in vlak 4, op een hoogte van 4,05-4,15 m +NAP, met daarnaast een concentratie met verbrokkelde tufsteen.

Vlak 5 is aangelegd op 3,85 m +NAP met wederom enkele kuilen.

In vlak 6 zijn enkele oudere kuilen zichtbaar op een hoogte van circa 3,60 m +NAP.

In vlak 7 (3,45 m +NAP) en vlak 8 (3,35 m +NAP) zijn een grote rechthoekige kuil en enkele (paal)kuilen zichtbaar, waarvan alleen nog enkele onderkanten zichtbaar zijn in vlak 9 (3,20 m +NAP) en 10 (3,15 m +NAP).

Het aanzicht van de oostzijde van muur F47 (tek. 33) en de zuidzijde van muur F94 (tek. 34) zijn getekend. Verder zijn alle putwanden gedocumenteerd; het zuidprofiel (tek. 51), het westprofiel (tek. 52), het noordprofiel (tek. 53) en het oostprofiel (tek. 54).

Put III

Put III is aangelegd aan de westzijde van het onderzoeksterrein, als proefsleuf van 16,3 x 1,8 m ten behoeve van het verkrijgen van een oost-west profiel. Aan de westzijde is het profiel net buiten de versterking van het verwijderen van olietanks gezet.

Vlak 1 aangelegd op een onbekende hoogte, vermoedelijk circa 5,20 m + NAP, met restanten van muurwerk, vloeren en twee beerputten F67 en F68. Beerput F68 is rechthoekig met een breedte van 2,70 m +NAP en bevindt zich in het noordprofiel. Beerput F67 is ovaal met een afmeting van 4,90 x 3,60 m. Om deze beerput volledig op te graven is put III circa 4,5 m richting het zuiden uitgebreid.

Naast het noordprofiel (tek. 60) is ter hoogte van beerput F67 is een zuidprofiel (tek. 63) getekend voordat de put is uitgebreid naar het zuiden om beerput F67 volledig te kunnen opgraven. Het muurwerk van de beerput is door middel van een vlaktekening (tek. 67) en diverse dwarsdoorsnedes op het muurwerk (tek. 68) gedocumenteerd. Binnen beerput F67 is een dwarsdoorsnede getekend van de vullingslagen van zuid naar noord (tek. 65). Ook de profielen van de uitbreiding rondom de beerput zijn getekend (tek. 75, 80, 90).

Put IV

Put IV is direct ten noorden van put I aangelegd en meet ongeveer 13 x 8 m. Deze put bevindt zich langs de Molenstraat, precies ter plaatse van de straat Het Bont Paardje. Het eerste muurwerk tekent zich af op een hoogte van circa 5,60 m +NAP. Dit betreft net als in put I enkele grote poeren en muurwerk van de gesloopte wasserij en muurwerk van oudere huizen met restanten van vloeren en

kelders.

Vlak 1 is tussen het muurwerk aangelegd op een hoogte van 4,80-5,00 m +NAP.

Vlak 2 bevindt zich iets lager op een hoogte van 4,60-4,90 m +NAP met onder andere verschillende restanten van vloeren.

Vlak 3 is aangelegd op een hoogte van 4,50-4,70 m +NAP met restanten van een vloeren, kuilen en een brandlaag.

In vlak 4 tussen 4,30-4,50 m +NAP is de brandlaag volledig vrij gelegd met restanten van vloeren.

Vlak 5 is direct onder de brandlaag aangelegd, op een hoogte van 4,30-4,40 m +NAP, met restanten van leemvloeren, stookvloertjes en poeren.

In vlak 6, op circa 4,10 m +NAP, zijn onder andere restanten van leemvloeren, (paal)kuilen en een brandlaag zichtbaar.

Ook in vlak 7, op circa 4,00 m +NAP zijn oudere restanten van leemvloeren, (paal)kuilen en een brandlaag zichtbaar.

Ongeveer 30 cm dieper is vlak 8 aangelegd, op een hoogte van 3,60-3,70 m +NAP met (paal)kuilen en enkele grote rechthoekige kuilen aan de noordzijde.

De westzijde en de noordoostzijde van de put zijn iets verdiept naar vlak 9 waar meer (paal)kuilen zichtbaar zijn.

De westzijde is ten slotte nog verdiept naar vlak 10, op circa 3,50 m +NAP, met enkele nieuwe paalkuilen.

In vlak 11, op 3,30 m +NAP zijn alleen nog de onderkanten van de grote kuilen en één paalkuil uit het vorige vlak zichtbaar.

In vlak 12 zijn enkele van deze kuilen ook nog zichtbaar. De waterpashoogte van dit vlak is echter onbekend. De hoogte van circa 3,60 m +NAP op de tekening kan niet kloppen.

Van put IV zijn alle profielen getekend; het noordprofiel (tek. 124 en 128), het oostprofiel (tek. 106 en verder naar achteren 118 en 120), het zuidprofiel (tek. 117 en 115), het westprofiel (121 en 123) en enkele deelprofielen (tek. 110, 114, 116, 119, 122, 125, 127). Het noordprofiel is naar het westen uitgebreid (tek. 124). Hierbij zijn geen vlakken gedocumenteerd. Ter hoogte van de perceelsgreppel is hier ook het tegenoverliggende zuidprofiel getekend (tek. 125).

Het onderzoek is uitgevoerd conform de toenmalige standaarden van de gemeentelijke archeologische dienst (thans afdeling Erfgoed van de gemeente 's-Hertogenbosch). Alle vlakken en profielen zijn gefotografeerd, getekend in schaal 1:20 en gewaterpast en ingemeten in een lokaal meetsysteem. Het meetsysteem is ingemeten aan de omringende bebouwing. De vondsten zijn verzameld bij de aanleg

Afb. 10 Actiefoto van het fotograferen van beerput F67 in put III vanuit de bak van de graafmachine.

van de vlakken en per spoor. In totaal heeft dit 1307 vondstnummers opgeleverd. Tijdens het veldwerk zijn 169 featurenummers uitgedeeld.

Uitwerking

Bij de uitwerking van het onderzoek zijn alle features (sporen) beschreven en geïnterpreteerd. Deze worden aangeduid met een 'F' gevolgd door een nummer. Alleen deze sporen zijn opgenomen in de tekeningen van dit rapport (zie onder andere bijlage 1 t/m 12). Omdat aan veel sporen, met uitzondering van muren en vloeren, nog geen featurenummer was uitgedeeld, zijn tijdens de uitwerking spoornummers uitgegeven tot en met F394 (bijlage 16). Van de profielen (zie bijlage 9 t/m 12) zijn enkele (doorlopende) profielen opgenomen. Dit betreft twee noordprofielen langs de perceelsgrens en een profiel middenin put I (bijlage 9), waarvan het eerste noordprofiel met vloerniveau's (87, tek. 82, tek. 84) en de tweede hierachter met muurwerk (tek. 98, tek. 93 en tek. 96). Het oost-west profiel middenin put I bevat (tek. 78) bevat diverse vloerniveau's. Bijlage 10 bevat het doorlopende zuidprofiel van put I (tek. 79, 97, 19), een oostprofiel binnen de kelder op het achtererf van put I (tek. 18) en een oostprofiel binnen het achterhuis in put IV (tek. 120 en 118). Van put IV zijn in bijlage 11 eveneens een noordprofiel (tek. 124), een oostprofiel (tek. 106) en een zuidprofiel bij greppel F192 met muurwerk (tek. 125) opgenomen. Ten slotte zijn in bijlage 12 het noordprofiel van put III (tek. 60) en het noordprofiel van put II (tek. 53) opgenomen. Bij de profielen is telkens de kleur aangehouden die hoort bij de fase wanneer het spoor voor het eerst voorkomt. Alle vondstnummers, gekoppeld aan tekeningen en ook de aanlegvondsten gekoppeld aan een featurenummer (6512 scherven) zijn voor de uitwerking gedetermineerd volgens de methode van de afdeling Erfgoed van de gemeente 's-Hertogenbosch en ingevoerd in ArcheoLink, voornamelijk om de sporen te kunnen dateren. Op basis van deze gegevens is een fasering opgesteld die in het volgende hoofdstuk zal worden beschreven. Verder is het aardewerk uit beerput F67 uitgewerkt als vondstcomplex met bijbehorende tellijst (bijlage 13) en Deventer-systeem catalogus (bijlage 14) met een representatieve selectie van voorwerpen. Andere vondstcomplexen zijn niet uitgewerkt. Tijdens het onderzoek zijn veel monsters genomen. Onder de 161 monsters, bevinden zich 77 speciemonsters, zes bakjesmonsters, 33 gewaardeerde botanische monsters, 10 geanalyseerde botanische en pollen monsters en verder onbekende monsters. De geanalyseerde monsters zijn besproken in de publicatie van Henk van Haaster, met monsters uit een brandlaag binnen het grote handelshuis (v. 41 en v. 846) en beerput F67 (v.537 en v. 549).²¹ De resultaten hiervan zijn meegenomen bij deze uitwerking.

²¹ Haaster 2003, 35-38.

3 Resultaten

Achterin het rapport zijn de fasekaarten en profieltekeningen opgenomen (bijlage 1 t/m 12). Daarnaast is een schema opgesteld met de ontwikkeling van het terrein (bijlage 15). Alle hieronder beschreven fasen worden apart op een vlaktekening/ fasekaart weergegeven. Deze fasen zijn ook op de profieltekeningen weergegeven. Het onderzoeksterrein heeft op de kaarten telkens een witte achtergrond en de omgeving is met grijs aangeduid. Op elke fasekaart zijn op de achtergrond alle overige in het rapport beschreven sporen te zien. Alleen de sporen van de betreffende fase zijn gekleurd weergegeven met bijbehorend feature-nummer.

Afb. 11 Dubbele podzol in het noordprofiel van put III.

3.1 Bodemopbouw

De hoogte van het natuurlijke dekzand ter hoogte van de Molenstraat heeft volgens boringen en waarnemingen in de directe omgeving vermoedelijk gelegen op circa 3,50 m +NAP. De zandkop loopt volgens de kaart met de geomorfologie van het dekzand in 's-Hertogenbosch in westelijke richting af (afb. 3). Tijdens het archeologisch onderzoek is op meerdere plekken het natuurlijke dekzand gedocumenteerd in de vorm van de C-, B-, E- en A-horizont. De C-horizont betreft het schone moeder materiaal, het (gele) dekzand. De B-horizont is een compacte inspoelingslaag van donkerbruin humus en mineralen (voornamelijk ijzer), onder het oorspronkelijke maaiveld. De E-horizont is een witgrijze uitspoelingslaag, dat zich tussen de A-horizont en B-horizont bevindt.

Bij het archeologisch onderzoek is de natuurlijke ondergrond aan de oostzijde van het onderzoeksterrein op het hoogste punt vastgesteld op ongeveer 3,50 m +NAP aan de noordzijde van put I (tek. 87, 82, 84, bijlage 9). Dit betreft de A-horizont. Aan de noordzijde van put IV bevindt

de A-horizont zich op een hoogte van 3,38 m +NAP (tek. 124, bijlage 11). Aan de zuidzijde van put I zijn de A-, E- en B-horizont verspit. Waarschijnlijk was hier een dubbele podzol aanwezig, aangezien op een dieper niveau onder een C-horizont van geel zand op 2,70-2,80 m +NAP de bovenzijde van een dunne laag van bruin zand van 10 cm dik (oude A-horizont) zichtbaar is, met daaronder een uitspoelingslaag (E-horizont) van loodgrijs zand (tek. 79, bijlage 10). Verder naar het westen in put II lijkt eveneens sprake van een dubbele podzol met een bovenin een uitgeloopte laag wit zand op 3,50 m +NAP en daaronder een laag van geel zand met ijzer inspoeling. Vermoedelijk betreft dit stuifzand. Hieronder is op 2,74 m + NAP een dunne laag van donkergrijs zand (oude A-horizont) zichtbaar, met daaronder wederom een uitspoelingslaag (E-horizont) van loodgrijs zand. Aan de westzijde van het onderzoeksterrein in put III, bevindt zich aan de oostzijde van een noordprofiel (tek. 60, bijlage 12) een oude grijsbruine bodem (E- en B-horizont?) op 3,10 m +NAP en dekzand op 2,80 m +NAP. Aan de westzijde van dit noordprofiel is eveneens sprake van twee bodems met de top op 3,45 m +NAP (afb. 11, tek. 60, bijlage 12).²² De bovenste is een veldpodzol met een 1(AE)-C-profiel in stuifzand. De bovenste witte laag links van het rechthoekig ingegraven spoor is de aanzet naar een podzol E-horizont, maar nog zonder inspoelings-B. Rechts van het spoor en meer specifiek geheel rechts op de foto is echter wel een dun grijs 1E-horizontje te zien tussen twee donkere lagen: de 1AE-horizont en een dun 1EB-horizontje. De situatie doet wat 'natter' aan, dus het landschap is na de verstuing waarschijnlijk wat natter geworden. Men is gaan wonen bovenop de stuifzandlaag met de beginnende podzolbodem. Eronder ligt een volledig intacte humuspodzol (bovenzijde 2,80 m +NAP) met een 2Ahb-, 2Eb-, 2Bhsb-horizont. Dat zal de top van een toen nog wat beter ontwaterde dekzandrug zijn geweest. Omdat de onderzijde van de podzol ontbreekt op de foto en in het profiel, is het lastig te zeggen of het een haarpodzol met humusfibers was, of een veldpodzol zonder humusfibers. Vermoedelijk betreft het een wat drogere podzol, dus meer richting haarpodzol.

Er kan dus worden geconcludeerd dat de natuurlijk ondergrond binnen het onderzoeksterrein ligt op een hoogte van circa 3,40-3,50 m +NAP en dat hier nog geen sprake is van daling naar het westen. Hiermee wijkt het af van de kaart met de geomorfologie van het dekzand in 's-Hertogenbosch (afb. 3).

3.2 Bewoningssporen

3.2.1 Prehistorie

In het licht geroerde grijze zand aan de bovenzijde van de natuurlijke ondergrond zijn aan beide zijden naast greppel F192 in put I enkele stuks prehistorische aardewerk gevonden (vnr. 338, 712, 898, 1025, 1027). De datering is waarschijnlijk ijzertijd of inheems Romeins. Ten oosten van de greppel bevinden zich in een laag van uitgeloopt grijswit zand met sterke roestvorming, op circa 3,25 m +NAP, enkele vage

Afb. 12 Enkele mogelijke ploegsporen F244 uit de ijzertijd of Romeinse tijd in put I, richting het westen.

²² De foto en tekening van het profiel zijn bekeken en beschreven door fysisch geograaf Leo Tebbens (BAAC bv).

Afb. 13 Kruik van pingsdorfaardewerk, 1175-1225, vnr. 872.1.

smalle langwerpige sporen F244 met verschillende oriëntatie. Het is de vraag of dit wortelsporen of ploegsporen betreft (afb. 12). Gezien de scherven aardewerk betreft het vermoedelijk het laatste. Ook in put II zijn net boven de natuurlijke ondergrond enkele prehistorische scherven (vnr. 372) gevonden in de laag met uitgeloofd wit zand op circa 3,30 m +NAP. Verder zijn prehistorische scherven gevonden als opspit tussen jonger aardewerk in de onderste sporen en ophogingslagen. De scherven uit ophogingslagen kunnen ook met zand van elders aangevoerd zijn.

3.2.2 Fase 1 (1175-1300)

Fase 1a (1175-1275, zie bijlage 1)

Aan het einde van de 12^e eeuw of het begin van de 13^e eeuw vinden de eerste middeleeuwse activiteiten plaats, gezien meerdere scherven gedraaid en handgevormd pingsdorfaardewerk uit Zuid-Limburg en een fragment van een kruik van Rijnlands pingsdorfaardewerk met enkele rode verfspatjes op de rand uit de late 12^e of het begin van de 13^e eeuw (pi-kru-1, vnr. 872.1, i.4739, afb. 13).²³ Deze scherven zijn voornamelijk gevonden in de oudste ophogingslagen uit fase 1 of als opspit in sporen die hierdoorheen snijden. Het onderzoeksterrein is aanvankelijk opgehoogd met lagen van donkergrijs zand en verspit grijs, beige en bruin zand (F347 en F348 die hieronder worden besproken), waarin aardewerk is aangetroffen met een datering van de late 12^e tot en met de 13^e eeuw. Dit betreft proto-steengoed, blauwgrijs aardewerk en witbakkend en roodbakkend Maaslands aardewerk (vnr. 814, 827, 828, 829, 839, 891, 894, 1230). Er lijkt geen sprake te zijn van activiteiten voorafgaand aan de ophoging. Op de grens van put I en IV betreft dit een pakket van circa 40 cm dik. Aan de zuidzijde van put I en de noordzijde van put IV is deze ophoging circa 20 cm dik. Ook aan de westzijde van put I en IV is deze ophoging circa 20 cm dik, evenals in put III. Hier heeft de ophoging plaatselijk een andere samenstelling en bestaat uit geelwit zand of beige zand met gele vlekjes en geel/bruin/beige gevlekt zand. Door deze oudste ophoging worden vanaf een hoogte van circa 3,35-3,40 m tot 3,75 m +NAP enkele greppels gegraven, waaronder F353, F192 en F229.

In de zuidoosthoek van put I is de rand van Afb. 14 Greppel F353 in vlak 12 en profiel 79.

²³ Sanke 2002, 91-92, 182-183, 192-193, 324; Verhoeven 2011, 177 (periode 7 t/m 9).

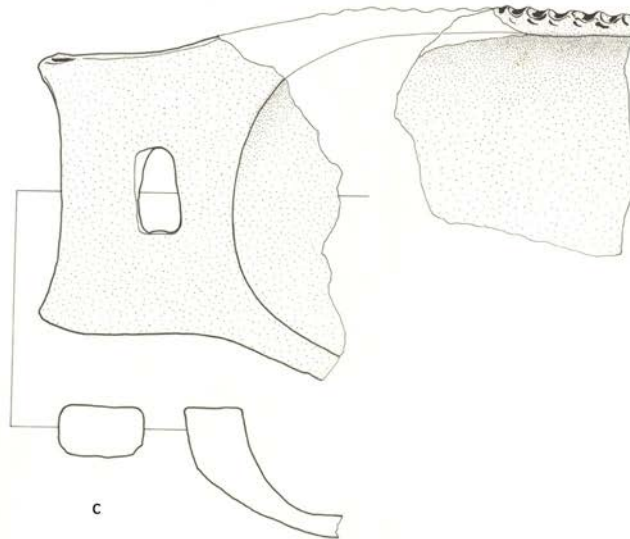
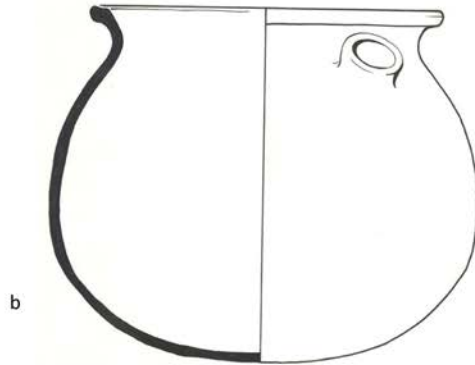
een mogelijke greppel F353 aangetroffen, die min of meer oost-west is georiënteerd (afb. 14). De vullingslagen worden net als bij greppel F192 afgedekt door verspit heterogeen beige, geel en bruin zand met aardewerk uit de late 12^e en 13^e eeuw (vnr. 864). Mogelijk betreft dit een restant van de oudste perceelsindeling, die gelijktijdig heeft gefunctioneerd met greppel F192, maar het zou ook kunnen gaan om een langwerpige kuil zoals F341 die dezelfde oriëntatie heeft.

Afb. 15 Doorsnede door greppel F192, richting het zuiden.

Perceelsgreppel F192 is aangetroffen aan de westzijde van put I (afb. 15) en put IV. Deze greppel dateert waarschijnlijk uit de tweede helft van de 13^e eeuw en lijkt jonger te zijn dan greppel F353. Het niveau waarvan de greppel insnijdt is echter niet te bepalen in put I. Aan de westzijde is deze verstoord en aan de oostzijde ligt deze onder de keldermuur F42 (bijlage 10, tek. 19). In put IV snijdt de greppel vanaf een hoogte van circa 3,35 m +NAP door de eerste ophogingslaag F347 (bijlage 11, tek. 124 en 125). In deze ophogingslaag F347 bevindt zich een fragment van een kan van blauwgrijs aardewerk (bg-kan-3) die dateert uit het laatste kwart van de 12^e of 13^e eeuw (vnr. 1230). Aan de bovenkant is de greppel circa 4 m breed. De onderkant van de greppel bevindt zich op 1,72 m +NAP. Vanaf de bodem van de greppel bevindt zich een gelaagd humeus pakket van circa 1 m dik met afwisselend humeuze bandjes en zand. In de onderste 50 cm bevindt zich prehistorisch aardewerk (als opspit van prehistorische niveaus) en aardewerk dat algemeen dateert uit de 13^e eeuw, waaronder blauwgrijs Elmpt-type aardewerk, proto-steengoed en witbakkend Maaslands aardewerk (vnr. 375, 376, 1236, 1239). Op de bodem van de greppel zijn daarnaast meerdere ingeslagen aangepunte paaltjes waargenomen van vermoedelijk een beschoeiing, waarvan paaltje F357 zich bevindt aan de oostzijde van de greppel (vnr. 1250, bijlage 11, tek. 125). Van het gelaagde humeuze pakket zijn monsters genomen voor botanisch onderzoek en pollen-analyse (vnr. 375, 387, 570). Hierboven bevindt zich aardewerk uit de tweede helft van de 13^e eeuw en in mindere mate het begin van de 14^e eeuw, waaronder prehistorisch aardewerk (wederom opspit), Zuid-Limburgs aardewerk, proto-steengoed, steengoed, kogelpotaardewerk, blauwgrijs Elmpt-type aardewerk, grijsbakkend aardewerk,

roodbakkende aardewerk met spaarzaam loodglazuur, Vlaams hoogversierd aardewerk, witbakkend Langerwehe aardewerk, witbakkend Maaslands aardewerk en roodbakkend Maaslands aardewerk (vnr. 115, 133, 135, 136, 137, 139, 150, 180, 271, 272, 273, 301, 302, 304, 305, 338, 353, 355, 356, 357, 359, 360, 366, 367, 388, 454, 456, 462, 463, 464, 465). Noemenswaardig zijn een complete spinsteen van blauwgrijs aardewerk (bg-spi-2, vnr. 353.1, i. 3098, afb. 16a, schaal 1:1), een tuitpot van blauwgrijs aardewerk (bg-kog-3, vnr. 180.1, i.1092, afb. 16b, schaal 1:4), fragmenten van een roodbakkende vetvanger (r-vet-5, vnr. 464.1, i. 937, afb. 16c, schaal 1:4) en Vlaams hoogversierd aardewerk met

Afb. 16 Vondsten uit greppel F192.

radstempelversiering op een laag van wit slib met groen loodglazuur met koperoxide. Opmerkelijk is de vondst van een gemodelleerd gezicht van roodbakend aardewerk (vnr. 388.1, i. 1100, afb. 16d, schaal 1:1) dat gezien het vrij grove baksel vermoedelijk heeft behoord tot een dakornament. Ook kan het onderdeel hebben uitgemaakt van een 14^e-eeuwse waskom van Vlaams hoogversierd aardewerk, al lijkt dit gezien het grove baksel wat minder waarschijnlijk.²⁴ Ook bevindt zich een lanspunt van ijzer in de vulling (vnr. 357.1, i.3344).

In het noordprofiel van put III zijn twee noord-zuid georiënteerde greppels waargenomen (bijlage 12, tek. 60). De eerste greppel F230 heeft een breedte van 3,70 m. De insnijding is aan de westzijde verstoord en aan de oostzijde is niet duidelijk of deze door de eerste ophogingslaag heen snijdt. Het niveau waar de greppel vandaan komt ligt ongeveer op 3,20 m +NAP en gaat tot een diepte van circa 1 m. In tegenstelling tot de greppel in put I bevatte deze greppel geen humeus pakket. Op de bodem is een zwarte, licht vette, nauwelijks humeuze laag aangetroffen met een fragment prehistorisch aardewerk (vnr. 535). Het lijkt erop dat de greppel maar gedurende een korte periode heeft open gelegen. Vervolgens is deze greppel dichtgestort met zeer heterogeen geel, beige en bruin zand, dat dezelfde structuur heeft als de vulling van de greppel in put I. Hierin bevinden zich enkele scherven uit de 13^e eeuw, waaronder proto-steengoed en roodbakend Maaslands aardewerk (vnr. 445). Hierboven ligt een vrij dik ophogingspakket met aardewerk uit de eerste helft van de 14^e eeuw (vnr. 443). In oostelijke richting bevindt zich de tweede greppel F229. De afstand tussen beide greppels is 3,40 m. De insnijding komt hier vanaf 3,30 m +NAP, vanaf de oudste ophogingslaag met blauwgrijs aardewerk en proto-steengoed uit de 13^e eeuw (vnr. 503). De greppel is minder breed en diep als greppel F230, namelijk 1,90 m breed en 75 cm diep (OK 2,55 m +NAP). Deze greppel heeft langer opengelegen dan greppel F230. Hierin heeft zich een humeus pakket kunnen ontwikkelen. Van dit pakket is een pollenmonster genomen (vnr. 500). In de bovenste vulling van beige zand bevindt zich een rand van een voorraadpot van blauwgrijs aardewerk (bg-pot-5, vnr. 501). De oriëntatie van de greppels is niet exact bekend. In het zuidprofiel van put III lijkt de insnijding te zien van de oostzijde van greppel F229 net zichtbaar (tek. 75). Deze oriëntatie is aangehouden voor de reconstructie. Vermoedelijk lagen de greppels min of meer parallel aan de latere stadsmuur en Sint Janssingel. Daarom zijn ze in gelijke richting gereconstrueerd.

Vanaf de eerste ophoging zijn aan de zuidzijde van het terrein in put I enkele (paal)kuilen ingegraven. Het is niet duidelijk of deze gelijktijdig zijn met greppel F353 of F192. Hieruit kan geen structuur worden herleid. Dit betreft (paal)kuilen F240 (bijlage 10, tek. 97), F269 (afb. 17), F270, F356 (bijlage 10, tek. 19), F199 en

Afb. 17 Paalspoor F269 in het vlak en paalsporen F197, F199 en F200 in profiel 18.

²⁴ Ostkamp & Snip 2023, 352-353 (afb. 07.35a en 07.35b).

Afb. 18 Scheepssintel.

F200 (bijlage 10, tek. 18, afb. 17) met een vulling van geelbeige of beigebruin zand en een insteek van grijs zand. Paalkuilen F269, F240 en F356 liggen wel in lijn van oost naar west, parallel aan greppel of kuil F353. Paalkuilen F199 en F200 zijn kleiner en hebben mogelijk behoord tot een beschoeiing. In paalkuil F240 is een fragment prehistorisch aardewerk gevonden (vnr. 713). In de ophogingslagen, waar deze paalkuilen door snijden zijn fragmenten prehistorisch aardewerk (opspit), Romeins of Merovingisch ruwwandig aardewerk (opspit), proto-steengoed, blauwgrijs aardewerk, witbakkend Maaslands aardewerk, roodbakkend Maaslands aardewerk en een fragment grijsbakkend aardewerk gevonden (vnr. 683, 684, 814, 827, 828, 829), die dateren uit de 13^e eeuw.

Aan de noordzijde van put IV zijn op een hoogte van 3,40 m + NAP in ophogingslaag F348 met beige zand met gele vlekjes met blauwgrijs aardewerk (v. 1092), enkele paalkuilen ingegraven van 20-30 cm doorsnede. Paalkuil F319 heeft een vulling van vuil beige zand, omringd door bruin humeus zand. Paalkuil F320 heeft een insteek van geel zand en een kern van bruin humeus zand. Paalkuilen F343, F344 en F342 hebben een vulling

van grijs roestbruin zand met een donkere humeuze kern. Paalkuil F342 bevat veel fosfaat. Deze paalkuilen liggen van oost naar west in lijn en geven mogelijk een oude perceelsgrens aan dwars op perceelsgreppel F192 die waarschijnlijk als achtergrens heeft gediend. Anderzijds kunnen de palen hebben behoord tot de zuidelijke wand van een gebouw van 11,5 (of meer) lang. Waarschijnlijk zijn deze paalkuilen gegraven vanaf een niveau F363 op 3,70 m +NAP met verspit humeus zand. Direct ten zuiden van deze paalkuilen ligt een langwerpige rechthoekige kuil F142=F341 (OK 2,38 m +NAP) van 5,80 m lang en meer dan 1,70 m breed die min of meer oost-west is georiënteerd. De kuil tekent zich scherp af en heeft een vulling van beige tot bruin zand en heterogeen grijs zand met langs de rand zwart humeus zand. Gezien de scherpe begrenzing betreft dit mogelijk het restant van een houten bak die een ambachtelijke functie heeft gehad. Aanwijzingen voor hout ontbreken echter. Bij het onderzoek van Hinthamerstraat 163 (HTMP) is een vergelijkbare kuil aangetroffen uit de 13^e eeuw, waarbij is gedacht aan een functie binnen een soort potstal of eveneens bij ambachtelijke activiteiten in een gebouw.²⁵ In de vulling van kuil F142=F341 bevinden zich enkele scherven blauwgrijs aardewerk en witbakkend Maaslands aardewerk uit de 13^e eeuw (vnr. 1090). Boven ophogingslaag F348 is hier een ophogingspakket F349 zichtbaar van lichtgeel zand (bijlage 11, tek. 124). Vermoedelijk betreft dit dezelfde laag als ophogingslaag F358 die veel paalkuilen afdekt. Deze bestaat uit beige(bruin) zand (met gele vlekjes) en is 20-40 cm dik, waarvan de onderkant op het diepste punt ligt op een hoogte van 3,25 m +NAP (OK zuidoostzijde en westzijde put I), maar vooral tussen 3,60 en 3,80 m +NAP. Hierin bevindt zich aardewerk uit de (tweede helft van de) 13^e eeuw (vnr. 474, 484, 665, 666, 686, 811, 825, 851, 864, 884, 897, 899, 1189, 1192, 1198) en scheepssintels (vnr. 722.1 en 722.2, afb. 18). De laag is onderin verspit, wat kan duiden op een gebruik als akker. Deze ophogingslaag is jonger dan ophogingslaag F348.

²⁵ Cleijne 2007, 13-14.

Fase 1b (1275-1300, zie bijlage 2)

Aan de noordzijde van het onderzoeksterrein, in put IV, is vanaf een hoogte van circa 3,90 m +NAP een rechthoekige kuil F321 zichtbaar van 2,85 m lang en meer dan 1,25 m breed, die jonger is dan kuil F341 uit de vorige fase. Ook deze heeft een donkerbruine rand en is gevuld met beige zand met gele vlekken en oranjebruin zeer vet zand met vlekjes geel zand (afb. 19). In de vulling bevindt zich een

Afb. 19 Doorsnede door kuil F321, richting het noordwesten.

fragment blauwgrijs aardewerk (vnr. 1159.) Mogelijk betreft dit eveneens het restant van een houten bak, die een ambachtelijke functie heeft. De kuil is zichtbaar vanaf 3,95 m +NAP in het profiel en is 90 cm diep (tek. 124). Verder naar het zuidwesten ligt een kleinere rechthoekige kuil F329 van 1,80 x 1,30 m en circa 70 cm diep, die vermoedelijk gelijktijdig is. Deze bevat bovenin, op een hoogte van 3,70 m +NAP, een vulling van baksteenpuin en daaronder een vulling van vuile vette roestbruine leem met fosfaat en puntjes houtskool en daarin een complete baksteen 26,3 x 12 x 5,8 cm en aardewerk uit de tweede helft van de 13^e eeuw (vnr. 1131, 1146, 1160, 1164). Ten westen hiervan ligt een ovale kuil F328 van 1,15 m breed met een identieke vulling als kuil F329 met bovenin brandresten. Aan de oostzijde van put IV zijn ook twee kuilen zichtbaar vanaf 3,95 m +NAP in vlak 7. Kuil F306 is 1,20 m breed en heeft een vulling van beige zand met bruingrijze puntjes en is slechts 14 cm diep. Kuil F305 is meer dan 1,70 m breed en heeft een geheel andere structuur. Deze is gelaagd met veel verbrande resten, waaronder verbrande leem en houtskool en aan de buitenzijde beige zand en onverbrande leem. In de vulling bevindt zich proto-steengoed en roodbakkend Maaslands aardewerk uit de 13^e eeuw (vnr. 1067, 1068). Kuil F321 wordt afgedekt door een ophogingslaag F350 van beige tot bruin licht vet zand met grijze zandvlakjes, waarvan de bovenkant zich bevindt op circa 4,10 m +NAP. Deze wordt afgedekt door een brandlaag F313, die hieronder wordt besproken (bijlage 11, tek. 124). Aan de zuidzijde van het terrein in put I liggen twee grotere kuilen F78 en F80, die zichtbaar zijn vanaf een hoogte van 3,80-4,10 m +NAP. Kuil F78 is min of meer rechthoekig met afgeronde hoeken (160 x 125 cm) en is circa 90 cm diep. Langs de rand bevindt zich vettig zwart zandige humeuze klei en in de vulling vuil humeus zand en iets geel zand, houtskool en brokken leem met aardewerk uit de 13^e eeuw (vnr. 662, 824). Kuil F80 (afb. 31) heeft een doorsnede van 110 cm en is ongeveer 100 cm diep en gevuld met brokken groene en bruine leem met geel zand, iets houtskool en een fragment blauwgrijs aardewerk (vnr. 710). De kuil wordt afgedekt door laag F359 en daarboven brandlaag F354. Kuil F80 snijdt door kuil F240 uit de vorige fase en wordt afgedekt door brandlaag F354. Paalkuil/uitgraafkuil F238, die hieronder wordt besproken, is jonger dan kuil F78 en ouder dan brandlaag F354. Het is onduidelijk of deze twee kuilen binnen of buiten bebouwing hebben gelegen. Ze zijn ouder dan de eerste leemvloeren. Dergelijke kuilen blijven een vaag fenomeen. We treffen ze regelmatig aan maar kunnen er geen goed grip op krijgen.

Hoewel niet overal goed is vast te stellen of dat de kuilen gelijktijdig zijn, lijkt het erop dat na fase 1a eerst sprake is van een fase met grote kuilen, waarna is opgehoogd met ophogingslaag F350=F359 tot circa 3,90-4,10 m +NAP, waarna vervolgens sprake is van houten gebouwen met paalkuilen en leemvloeren, die verwoest zijn door brand. Ophogingslaag F359 in put I is zichtbaar in verschillende

Afb. 20 Paalkuil F198, richting het oosten.

profielen (bijlage 9, tek. 78, 82, 87; bijlage 10, tek. 18, 19, 79, 97) en bestaat hier uit leemhoudend zand met brokjes leem. Ophogingslaag F350 in put IV bestaat uit beige tot bruin licht vet zand met grijze zandvlekjes (bijlage 11, tek. 124). Uit de paalkuilen kan geen structuur worden herleid. Hieronder worden de paalkuilen groepsgewijs besproken.

Ten oosten van greppel F192 en gedeeltelijk in de opvulling van de greppel bevinden zich in de vlakken tussen 3,10 m en 2,80 m +NAP en in het profiel (tek. 18) onder kelder muur F42, vanaf een hoogte van 3,60 m +NAP, enkele paalkuilen F59, F196, F197 (afb. 17), F198 (afb. 20), F201 en mogelijke paalkuil F202 met een insteek van heterogeen geelbeige of beigegrijs zand en een humeuze kern en aardewerk uit de late 13^e eeuw, waaronder een fragment nagenoeg versinterd steengoed uit Langerwehe (vnr. 481, 475, 472, 471, 487). Deze paalkuilen zijn ingegraven door beige ophogingslaag F358. Paalkuil F198, die tevoorschijn kwam bij het naar achteren zetten van het profiel, bevindt zich onder brandlaag F195 lijkt ouder te zijn dan paalkuil F196. (Paal)kuilen F201 en F202 snijden door enkele vullingslagen van de greppel,

waaruit blijkt dat de greppel in deze periode al grotendeels is opgevuld, maar waarschijnlijk nog wel als ondiepe greppel zichtbaar was. Het is onduidelijk of de palen hebben behoord tot een beschoeiing of omheining langs de perceelsgreppel F192 of hebben behoord tot de westelijke wand van een gebouw.

Verder naar het oosten zijn meer paalkuilen zichtbaar op een hoogte van 3,70-3,85 m + NAP die waarschijnlijk hebben behoord tot een houten gebouw. Paalkuilen F236 en F238 betreft vermoedelijk uitgraafkuilen. Deze zijn min of meer 60 cm in doorsnede en hebben een vulling van verspit heterogeen vuilbruin en grijs zand. Paalkuil/uitgraafkuil F238 is jonger dan kuil F78 en ouder dan brandlaag F354. Het is onduidelijk of paalkuilen gelijktijdig of iets jonger zijn dan paalkuilen F243, F169=F242 en F241. Paalkuilen F241, F242 en F243 zijn jonger dan ophogingslaag F358. Paalkuil F241 bevat twee fragmenten prehistorisch aardewerk (opspit), twee fragmenten blauwgrijs Elmpt-type aardewerk en een fragment grijsbakkend aardewerk (vnr. 685, 711, 714). Paalkuil F242 bevat een fragment blauwgrijs Elmpt-type aardewerk (vnr. 682). Paalkuilen F243 en F242 liggen min of meer in het verlengde van paalkuil F196 en F201. Ten zuiden hiervan liggen paalkuilen F81, F234, F235 en F245, die zichtbaar zijn vanaf een hoogte van 3,80-4,10 m +NAP. Kuil F81 betreft een uitgraafkuil of uitgetrokken paal die snijdt door brandlaag F354 en is gevuld met vrije schone vettige klei met brokjes huttenleem en schone leem en een zone met houtskoolbrokjes en een kern van 25 cm doorsnede met humeus rul zand. Paalkuil F81 wordt afgedekt door leemvloer F166 uit fase 2a (afb. 21). Paalkuilen F235 en F245, die in de profieldam zijn waargenomen hebben een doorsnede van circa 20-25 cm met eveneens een kern van humeus rul zand. Waarschijnlijk zijn deze gelijktijdig. In paalkuil F245 is een fragment bijna-steengoed aangetroffen met een datering rond 1300 (vnr. 370). Kuil F234 bestaat aan de rand uit pikzwart verbrand materiaal met oranje verbrand zand met verbrande huttenleem en een

kern van niet verbrande leem. In het vlak vanaf waar deze kuilen zichtbaar zijn bevinden zich veel verbrande resten en aardewerk uit de tweede helft van de 13^e eeuw, waaronder Zuid-Limburgs aardewerk, proto-steengoed, blauwgrijs aardewerk (o.a. een spinsteen), grijsbakkend aardewerk (640, 643, 644, 646, 647) en scheepssintels (v.595.1, 595.2, 599.2, afb. 18).

In de profieldam middenin put I (bijlage 9, tek. 78) zijn boven ophogingslaag F359 drie opeenvolgende leemvloeren zichtbaar; leemvloer F360 met okerkleurige leem op een hoogte van 3,90-4,00 m +NAP, leemvloer F361 met blauwachtige leem en leemvloer F167=F362 met zwarte vuile leem op 4,10 m +NAP. Deze hebben waarschijnlijk gelijktijdig gefunctioneerd met de hierboven beschreven paalkuilen. In het zuidprofiel van put I zijn ook restanten zichtbaar van een leemvloer, die waarschijnlijk met een van deze vloeren samenhangt, vermoedelijk leemvloer F360. Een compleet klein stookvloertje F130 van 84 cm breed en 54 cm lang, met baksteen in een formaat van 26/27 x 13,5/14 x 6,5-7 cm, heeft waarschijnlijk gelijktijdig met een van deze vloeren gefunctioneerd (afb. 22). Een hoogtemaat van deze stookvloer is niet genomen. Interessant is de richting van deze vloer. Deze ligt niet haaks op de huidige Molenstraat, maar

Afb. 21 Paalkuil F81 in profiel 58, richting het oosten.

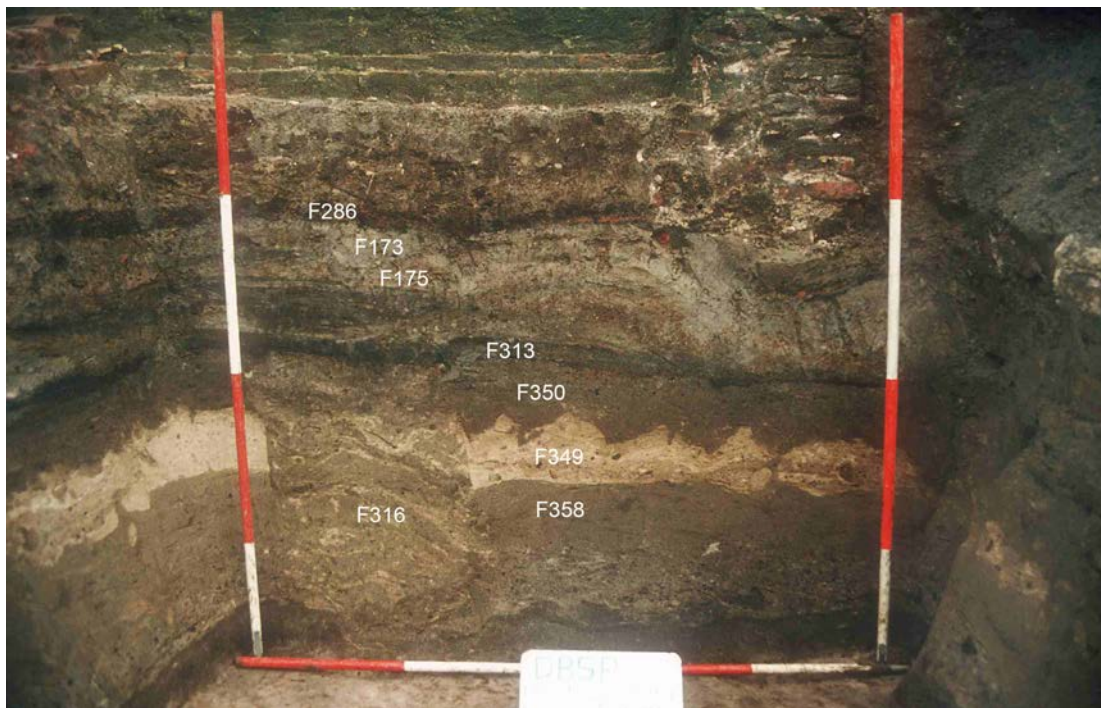

Afb. 22 Stookvloer F130 met daarboven jongere vloer F128, richting het oosten.

wel parallel aan greppel F192 en langwerpige kuilen F341 en 353 uit fase 1. Vermoedelijk is de perceelsrichting in de periode hierna iets gewijzigd.

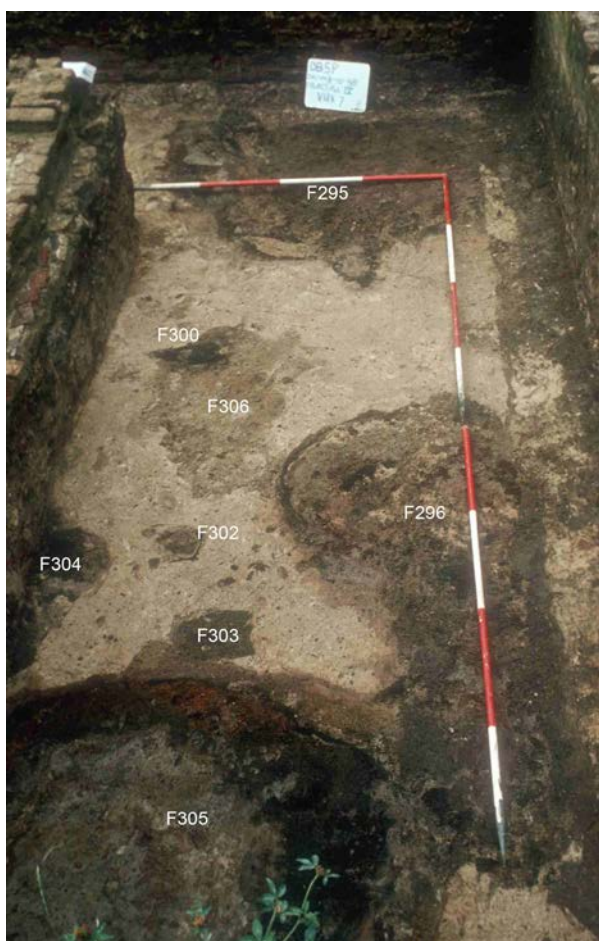
Aan de westzijde van put IV bevinden zich meerdere paalsporen en spitsporen op 3,70 m+ NAP in vlak 8 en vlak 9 (v. 1143), die ophogingslagen doorsnijden met aardewerk uit de 13^e eeuw (vnr. 1080, 1081, 1134, 1143). Aan de noordzijde bevindt zich een concentratie paalkuilen F324, F325, F326, F327, F330, F331, F332, F333 en F334. Deze hebben een doorsnede van 25-40 cm en een vulling van beige, bruinbeige, heterogeen grijs bruin tot donkergrijs of roestbruin zand en in het geval van paalspoor F325 en F332 een humeuze paalkern. In paalkuilen F324, F325 en F327 zijn enkele scherven blauwgrijs aardewerk en roodbakkend Maaslands aardewerk gevonden uit de 13^e eeuw (v. 1133, 1140, 1141). Daarnaast is sprake van enkele grotere kuilen, die op een dieper niveau eveneens paalkuilen van 30-40 cm blijken te zijn. Dit betreft paalkuilen F335, 336, F338 en F339 met een vulling van beigebruin of bruin zand met iets houtskool, donkerbruin vet zand met iets houtskool en vuil donkergrijsbruin zand. In paalkuil F339 is blauwgrijs aardewerk gevonden (v.1155) en in paalkuil F335 is proto-steengoed met ijzerengobe gevonden (v. 1145). Hiertussen bevinden zich vier kleinere paalkuilen F323, F334, F337 en F340 met een doorsnede van circa 20 cm met een vulling van bruinbeige, bruin humeus en bruin vet zand. In paalkuil F334 bevindt zich grijsbakkend aardewerk (v. 1144). De paal van paalkuil F340 is na de brand uit de grond getrokken. In het vlak en profiel 118 is verder een kuil F316 zichtbaar met een vulling van bruin en grijs gemengd zand met iets houtskool (afb. 23). Dit lijkt een uitgraafkuil met eveneens aardewerk uit de 13^e eeuw, waaronder blauwgrijs aardewerk, witbakkend Maaslands aardewerk en proto-steengoed (v. 1126, 1137). Aan de westzijde bevindt zich tenslotte een kuil F346 van 1,50 m breed met onderin een dunne vette zwarte laag met houtskoolpuntjes, daarop beige-grijs en bruin zand met blauwgrijs aardewerk en proto-steengoed met ijzerengobe (vnr. 1173, 1174), gevolgd door een brandlaag F3131.

Aan de noordoostzijde van put IV zijn enkele paalkuilen zichtbaar, die vermoedelijk na ophoging F350 zijn gegraven. Drie kleine paalkuilen F309, F310, F311 van ingeslagen palen met een doorsnede van

Afb. 23 Profiel 118 met paalkuil F316 en diverse leemvloeren en brandlagen, richting het oosten.

circa 12-20 cm hebben een vulling van bruin humeus zand, soms met iets houtskool. Ten zuiden hiervan bevinden zich grotere kuilen. Op een hoogte van 3,95 m +NAP snijden twee mogelijke paalkuilen F307 en F308 met een doorsnede van 50-60 cm en een vulling van bruin zand met puntjes houtskool door grote rechthoekige kuil F341. Twee paalkuilen F294 en F302 van 30 cm doorsnede hebben een insteek van beigegrijs of geelgrijs zand met een humeuze bruine paalkern. In paalkuil F294 is blauwgrijs en witbakkend Maaslands aardewerk gevonden uit de 13^e eeuw (vnr. 1066). Paalkuilen F300, F301 en F303 snijden door oudere kuilen F305 en F306 (afb. 24). Ze hebben een vulling van beigebraun zand, waarvan F301 met zeer veel houtskool. In (paal?)kuil F300 bevindt zich een brok baksteen van 13,5 x 7 cm met brandsporen. Twee grotere (paal)kuilen F299 en F304 van 60 tot 80 cm doorsnede hebben een zwarte vulling met veel houtskool. Aan de oostzijde, binnen latere kelder F123, bevindt zich paalkuil F318 met een doorsnede van 25 cm en een vulling van geel zand. Het is de vraag of deze paalkuilen hebben behoord tot hetzelfde (bij)gebouw. Een duidelijke structuur is niet te herleiden. Het is de vraag of een vlek van vuil bruin zand van 30 cm doorsnede een paalkuil F371 betreft.

Afb. 24 Paalkuilen in put IV vlak 7, richting het westen.

Op de humeuze vulling in greppel F192 bevindt zich een brandlaag F193, met veel huttenleem en een opvallende hoeveelheid graan en enkele scherven Zuid-Limburgs aardewerk, proto-steengoed, steengoed uit Langerwehe, blauwgrijs Elmpt-type aardewerk, grijsbakkend aardewerk, roodbakkend aardewerk met spaarzaam loodglazuur en witbakkend Maaslands aardewerk (vnr. 116, 119, 122, 140, 151, 319, 320, 337, 339, 340, 455) uit de 13^e en de eerste helft van de 14^e eeuw. Ook is een vermoedelijk puntbeschermer van een messchede van brons, een zogenaamde oirtband, in de brandlaag gevonden (vnr. 325.1, i. 3601, afb. 25). Deze

Afb. 25 Oirtband van brons uit brandlaag F193.

brandlaag is waarschijnlijk in de toen al grotendeels opgevulde greppel gestort met rondzwerfend afval (OK 2,85 m +NAP, BK 3,60 m +NAP). Vervolgens heeft de greppel een periode open gelegen. Op de brandlaag bevindt zich namelijk een dun vet bandje van ingespoelde lutum met daarin een scherp prehistorisch aardewerk en enkele fragmenten Zuid-Limburgs aardewerk, proto-steengoed, blauwgrijs Elmpt-type aardewerk, grijsbakkend aardewerk en witbakkend Maaslands aardewerk (vnr. 118, 256, 257, 335, 1000), die als ouder rondzwerfend aardewerk vermoedelijk vanuit het toenmalige loopvlak in de greppel zijn beland. In de hierop volgende periode is de greppel in zeer korte tijd dichtgeworpen met een heterogene vulling van geel, beige en bruin zand en enkele fragmenten aardewerk. Hieronder bevinden zich prehistorisch aardewerk, proto-steengoed en grijsbakkend aardewerk (302, 304, 460, 466). Aan de noordzijde van het onderzoeksterrein in put IV bevinden zich, boven de eerste 50 cm humeuze vulling, naast aardewerk uit de late 12^e en/of 13^e eeuw ook enkele scherven uit het begin van de 14^e eeuw, waaronder Zuid-Limburgs aardewerk, proto-steengoed, steengoed uit Langerwehe, blauwgrijs Elmpt-type aardewerk, grijsbakkend aardewerk en witbakkend Maaslands aardewerk (vnr. 1229, 1256, 1257, 1259, 1261). Ook hier is tussen 3,40 en 4,20 m +NAP een brandlaag F313 zichtbaar aan de westzijde van de greppel, met sterke nazak in de greppel. Ten westen van greppel F192 zijn in put II en put III geen paalkuilen en brandlaag waargenomen. Waarschijnlijk was hier nog geen sprake van bebouwing in de 13^e eeuw. De ophogingslagen met aardewerk uit de 13^e eeuw zijn hier waargenomen tot een hoogte van 3,60 m +NAP in put II en 3,75 m +NAP in put III. Brandlaag F313 is wel zichtbaar ten oosten van greppel F192, op een hoogte van 3,95-4,00 m +NAP, met aardewerk uit de tweede helft van de 13^e eeuw (v. 1127, 1139, 1148, 1158) op een looppniveau F314 met blauwgrijs aardewerk en proto-steengoed uit de 13^e eeuw (v. 1122). Brandlaag F313 dekt aan de westzijde van put IV in de profielen enkele van de hierboven beschreven kuilen en paalkuilen af (afb. 23). Deze brandlaag is ouder dan brandlaag F297 aan de oostzijde van put IV, die hieronder wordt besproken.

Aan de noordzijde van het terrein wordt (paal)kuil F301 in het profiel afgedekt door leemvloer F174 die te volgen is tot kuil F296 (bijlage 11, tek. 106). Kuil F296 lijkt door de leemvloer te snijden. Boven de leemvloer ligt een dunne brandlaag F297 op circa 4,15-4,20 m +NAP, waarvan ook restanten in het vlak zichtbaar zijn met aardewerk uit de 13^e eeuw (v. 1106, 1034, 1037). Alleen een kom van witbakkend Maaslands aardewerk dateert mogelijk uit het begin van de 14^e eeuw. Deze leemvloer en brandsporen bevinden zich ook ten zuiden van paalkuilen F300 en F303, waaruit blijkt dat het gebouw hier verder naar het zuiden doorliep, mogelijk tot paalkuil F318. Vermoedelijk is deze brandlaag gelijktijdig met brandlaag F195=F354 in put I. Leemvloer F174 is niet waargenomen ten westen van latere muur F99. Wel zijn hier brandsporen zichtbaar. Ook twee grote kuilen F295 en F296=F322 (afb. 24) bevatten brandresten en zijn vermoedelijk na de brand gegraven. Wel loopt in profiel tek. 106 (bijlage 11) de brandlaag F297 over de vulling van de kuil. Het is niet duidelijk of dit komt door de stand van het profiel of door latere verspreiding van verbrand materiaal. In deze kuilen bevindt zich aardewerk uit het laatste kwart van de 13^e eeuw, waaronder proto-steengoed, bijna-steengoed, blauwgrijs aardewerk, grijsbakkend aardewerk, roodbakkend aardewerk en witbakkend Maaslands aardewerk (v. 1041, 1042, 1033, 1035, 1065, 1068, 1082). Opmerkelijk is een klein fragment van een lavabo met hengel van witbakkend Maaslands aardewerk (v. 1082.1). Deze wordt door Borremans & Warginaire gedateerd vanaf het tweede kwart van de 14^e eeuw, maar komt vermoedelijk al wat eerder voor.²⁶

Op de laatste leemvloer F362 in put I ligt brandlaag F354 (afb. 26 en 31) met verkoold graan, houtskool en verbrand leem met aardewerk uit de tweede helft van de 13^e eeuw (vnr. 622, 806, 842, monster 835). Deze brandlaag is jonger dan (paal)kuilen F169=F242, F236, F238, F245 en is het

26 Borremans & Warginaire 1966, 68 (fig. 30, A54/c4).

meest duidelijk zichtbaar in de noordwesthoek van put I op een hoogte van circa 4,10 m +NAP (vlak 8). De paalkuilen F59, F196, F197 (afb. 17), F198 (afb. 20), F201 en mogelijke paalkuil F202 ter hoogte van greppel F192 aan de zuidzijde van het terrein in put I worden eveneens afgedekt door een brandlaag F195. Dit betreft waarschijnlijk dezelfde brandlaag als F354. In put I is boven de brandlaag eveneens een dunne ophogingslaag zichtbaar van 5 tot 15 cm dik met verspit geel zand, waarschijnlijk ter egalisering van het terrein voor de bouw van een nieuwe huis in de volgende fase. In de brandlaag is een liggende verkoolde paal zichtbaar op 3,60 m +NAP (vnr. 483, zie bijlage 10, tek. 18). Zowel de brandlaag als heterogene zandlaag zijn zichtbaar tot circa 3,90 m +NAP ter hoogte van de greppel in put I, 4,30 m +NAP aan de noordzijde van put I en 4,20 m +NAP aan de zuidzijde van put I.

Afb. 26 Brandlaag F354 in put I, richting het oosten.

3.2.3 Fase 2 (1300-1350)

Fase 2a (1300-1325, zie bijlage 3)

In deze fase zijn bij het onderzoek percelen herkend, die georiënteerd lijken te zijn op de Molenstraat. De aangetroffen features zullen hieronder dan ook per perceel worden besproken.

Perceel 1

(Paal)kuilen F194 (vnr. 480), F239, F355 (vnr. 890) en F237 (vnr. 905) snijden door brandlaag F354. Deze zijn gegraven vanaf circa 3,90-4,20 m +NAP en bevatten aardewerk uit de tweede helft van de 13^e eeuw en enkele scheepssintels (vnr. 890.2 en 890.3, afb. 18). Een natuursteen F96 (OK 4,10 m +NAP, BK 4,30 m +NAP, vnr. 785.1), in de profieldam midden in put I (bijlage 9, tek. 78), heeft waarschijnlijk gelijktijdig gefunctioneerd, mogelijk als basement voor een houten (midden)staander. Dit betreft een blok Namense steen (harde grijze kalksteen), die is gelegd in brandlaag F354 uit de vorige fase. In het profiel is duidelijk waarneembaar dat er grote druk op de natuursteen heeft plaatsgevonden aangezien de brandlaag die aan weerszijden van de steen loopt circa 10 cm onder de steen is weggedrukt. Op een hoogte van circa 4,35-4,40 m +NAP zijn restanten zichtbaar van een leemvloer F164=F166 met aardewerk uit de 14^e eeuw (vnr. 573, 574, 608, 609, 621, 807, 820, 849, 868, 869) en een scheepssintel (vnr. 868.1, afb. 18). Waarschijnlijk heeft de leemvloer gelijktijdig met staander F96 gefunctioneerd. Stookvloer F79 is gelijktijdig met leemvloer F164 en is gelegd met secundair gebruikte baksteen (26-27,5 x 12-12,5 x 6-6,5 cm) uit de tweede helft van de 13^e of het begin van de 14^e eeuw (afb. 28). Ook vloer of poerfragment F126, op een hoogte van 4,40 m +NAP, is waarschijnlijk gelijktijdig met baksteen in een formaat van 27 x 13 x 6 cm. Mogelijk heeft dit onderdeel uitgemaakt van grote (stook)vloer F128=F165 (27,5 x 12,5-13 x 6), die wordt doorsneden door hoekpoer F271 uit de volgende fase. Op leemvloer F164=F166 bevindt zich een brandlaag F231 (afb. 27) met veel verbrande huttenleem en houtskool en aardewerk uit de eerste helft van de 14^e eeuw (vnr. 619, 620, 622, 808, 818, 847, 870), waaronder een fragment van een steengoed drinkbeker

uit Langerwehe uit de eerste helft van de 14^e eeuw (vnr. 622). Op de plek van de staander F96 is goed te zien dat deze is verwijderd, waarna het gat zich heeft opgevuld met brandlaag F231. Aangezien de leemvloeren en brandlaag F231 onder de spaarbogen van het muurwerk uit de volgende fase liggen, zijn deze ouder en hebben waarschijnlijk behoord tot een houten gebouw. Het is onbekend of deze op poeren heeft bestaan of dat de hierboven beschreven ingegraven palen onderdeel hebben uitgemaakt van dit gebouw. Gezien de leemvloeren is het gebouw in ieder geval breder geweest dan 5,20 m en langer dan 8 m. Het is onduidelijk of leembaan F208 aan de westzijde van de put tot het gebouw heeft behoord. Vloer F164 en brandlaag F231 worden doorsneden door de puinfundering van muur F58 en poer F56 uit de volgende fase, wat erop duidt dat de hierboven beschreven sporen hebben behoord tot een ouder (breder) huis.

Aan de westzijde van het perceel is een langwerpige kuil F228 zichtbaar vanaf een hoogte van 3,90 m +NAP (afb. 29). Deze bevat aardewerk uit de eerste helft van de 14^e eeuw (vnr. 223, 236, 239, 255, 272, 300), waaronder een vrijwel complete kan uit Langerwehe (s2-kan-54, vnr. 223.1, i. 1138, afb. 30a), een fragment van een pelgrimshoorn uit Langerwehe met rode verf (vnr. 255.1, i. 3137, afb. 30b) en een fragment van een kan van witbakkend Dieburg aardewerk (vnr. 255.2, i.2829, afb. 30c). Het is onduidelijk of deze kuil binnen het huis lag.

Middenin put I bevindt zich een rechthoekige kuil F77 van 2,00 x 1,85 m (afb. 31) met een gelaagde vulling met heterogene vuilbruine grond en vette zwarte klei met fijn puin, verbrande leem, houtskoolspikkels en geelwit fijn zand met enkele fragmenten aardewerk uit de 13^e en/of het begin van de 14^e eeuw, waaronder een spinsteen van blauwgrijs aardewerk (vnr. 594, 641, 642). Deze lijkt te snijden door leemvloer F166 en is gezien de vulling waarschijnlijk na de brand gegraven.

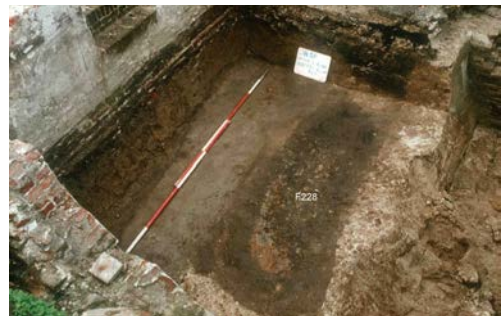
In put II op het achtererf bevinden zich op een hoogte van 3,35 m +NAP zijn in vlak 8 enkele (paal)kuilen F214 tot en met F224, die waarschijnlijk komen vanaf een hoogte van 3,50-3,60 m +NAP. Deze snijden door ophogingslagen met aardewerk uit het eerste kwart van de 14^e eeuw (vnr. 307, 308, 309, 310,

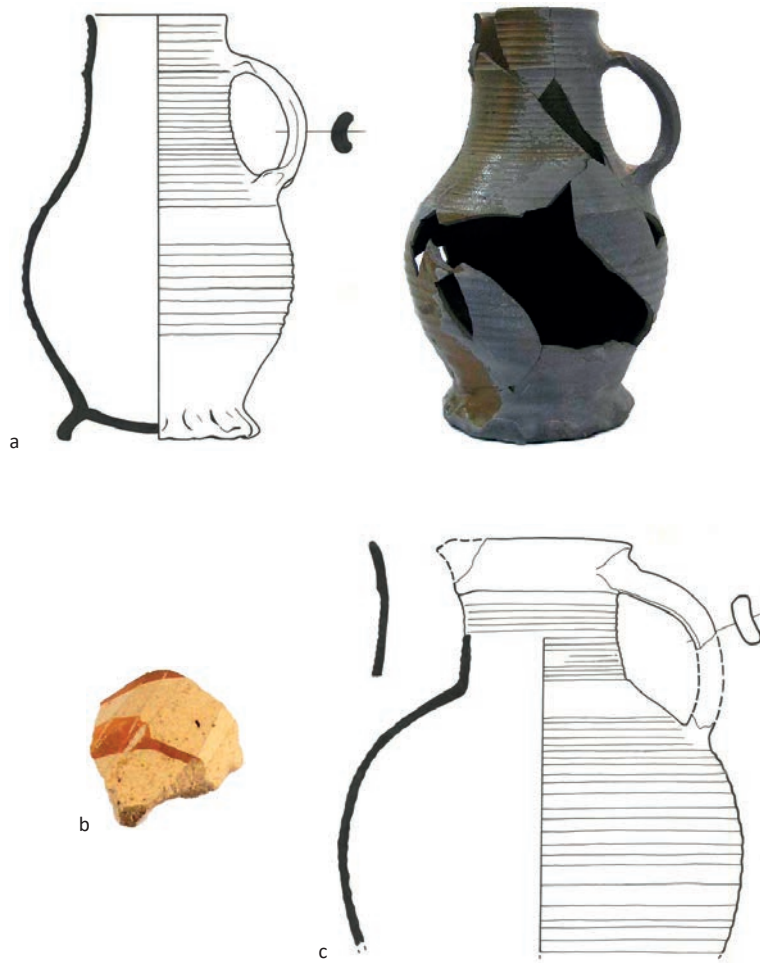
Afb. 27 Brandlaag F231, richting het oosten.

Afb. 28 Stookvloer F79, richting het oosten.

Afb. 29 Kuil F228, richting het noorden.

Afb. 30 Aardewerk uit kuil F228.

Afb. 31 Kuil F77, richting het westen.

312, 313, 314). De meeste sporen zijn niet gecoupeerd, waardoor onduidelijk is of dit allemaal paalkuilen betreft. Alleen van F214 en F220 is dit zeker. De vulling van de drie meest zuidelijke paalkuilen bestaat uit beige zand met puntjes houtskool. De paalkuilen ten noorden hiervan zijn gevuld met (donker)grijs zand of beigebruin zand (met houtskool). De grootste kuil F220 is gevuld met vette bruine tot zwarte grond en puntjes houtskool, baksteen en verbrand bot. In enkele van deze kuilen bevindt zich aardewerk, waaronder bijna-steengoed

Afb. 32 Kuil F213 met enkele paalkuilen rondom, richting het noorden.

en steengoed, waarmee de sporen waarschijnlijk dateren uit het eerste kwart van de 14^e eeuw (vnr. 308, 309, 330, 334). Enkele van deze kuilen liggen langs de rand van een langwerpige rechthoekige kuil F213 van 3,70 x 1,50 m (afb. 32). Vermoedelijk is er een relatie tussen de paalkuilen en deze langwerpige kuil, als soort verdiepte (werk)ruimte. De meeste paalkuilen zijn circa 15 cm dieper aangelegd dan de bodem van de kuil. De kuil is slechts 25 cm diep met een vulling van vuilvette grond met brokjes baksteen, leem, houtskool, mortel, natuursteen en vergaand bot. Uit de kuil kwamen twee archeologisch complete Siegburg kannen (s1-kan-8, vnr. 311.1, i.990, afb. 33a en s1-kan-43, vnr. 333.1, i. 2051, afb. 33b) en ander aardewerk, dat gezamenlijk is te dateren in het eerste kwart van de 14^e eeuw (vnr. 311, 333). Zo bevindt zich onder andere bijna-steengoed in de kuil. De kannen komen echter langer voor tot en met het tweede kwart van de 14^e eeuw.

Afb. 33 Twee steengoed Siegburg kannen uit kuil F213.

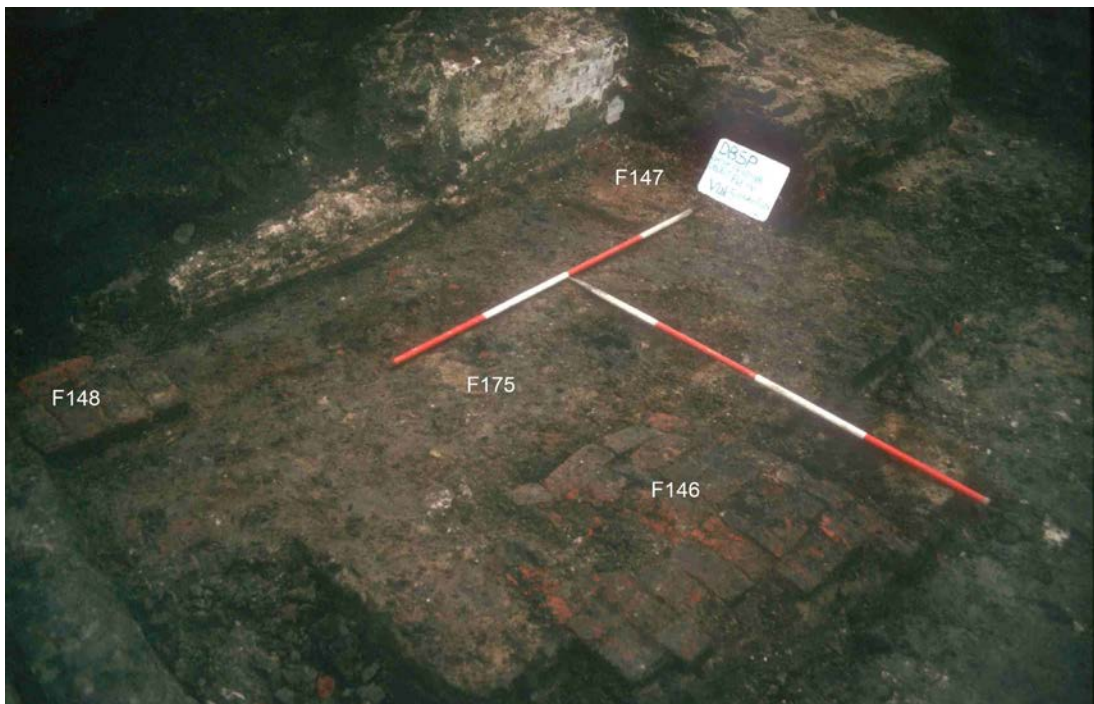
Perceel 2

Aan de oostzijde van put IV is op een hoogte van circa 4,25-4,30 m +Nap een leemvloer F173 zichtbaar met veel fosfaat en houtskool. Deze wordt afgedekt door een brandlaag F286 (afb. 34) met aardewerk uit het eerste kwart van de 14^e eeuw (vnr. 982, 987, 1011, 1012, 1017). Verder naar het westen zijn langs de randen van de put leembanen F298=F315 zichtbaar van zeer vette roestbruine leem. Dit betreft geen restanten van leemvloeren. Ze lijken bewust te zijn aangebracht als versterking/fundering voor vermoedelijk een houten gebouw op poeren. In de leembanen bevindt zich aardewerk

uit het eerste kwart van de 14^e eeuw, waaronder bijna-steengoed en een fragment van een bolle drinkbeker of drinkkan van steengoed uit Langerwehe (vnr. 1107, 1118, 1121). Middenin de meest noordelijke baan bevindt zich een uitgraafkuil F317 met puin en mortel van waarschijnlijk een poer. Aan de zuidzijde zijn twee poeren F147 en F148 (26,5-27,5 x 12-12,5 x 6-6,5 cm) zichtbaar (afb. 35). Ze zijn in leem gelegd, boven leembaan F298. Hiermee lijkt sprake te zijn van een huis van 6,50 m breed. Ook poer F203 (26,5 x 12,5 x 6,5 cm) hangt waarschijnlijk samen met dit gebouw, maar is veel dieper aangelegd (OK 1,80 m +NAP), mogelijk om verzakking in de oude greppelvulling tegen de gaan. Aanvankelijk leek de poer te horen bij het grote huis met poeren en grondbogen uit de volgende fase, maar daarvoor ligt de poer teveel naar het noorden. In het profiel van put IV (bijlage 11, tek. 125) zijn eveneens een poer F156 (26/26,5 x 12/12,5 x 7/7,5 cm) en muur F155 (27/28,5 x 12/12,5 x 6/7 cm) waargenomen (afb. 36). Muur F155 is aangelegd op een laag vette leem, waarschijnlijk leembaan F315. Wanneer poeren F158 en F203 de grens van de achtergevel hebben gevormd, is het huis meer dan 15,5 m lang geweest. Ten westen hiervan is in het profiel van put IV (bijlage 11, tek. 125), op een hoogte van circa 4,15 m +NAP nog wel het restant van een leemvloer F351 zichtbaar, wat er mogelijk op duidt dat het huis langer is geweest. Deze vloer is ouder dan leemvloer F175. Leemvloer

Afb. 34 Brandlaag F286, richting het westen.

Afb. 35 Leemvloer F175 met stookvloer F146 en poeren F147 en F148, richting het zuiden.

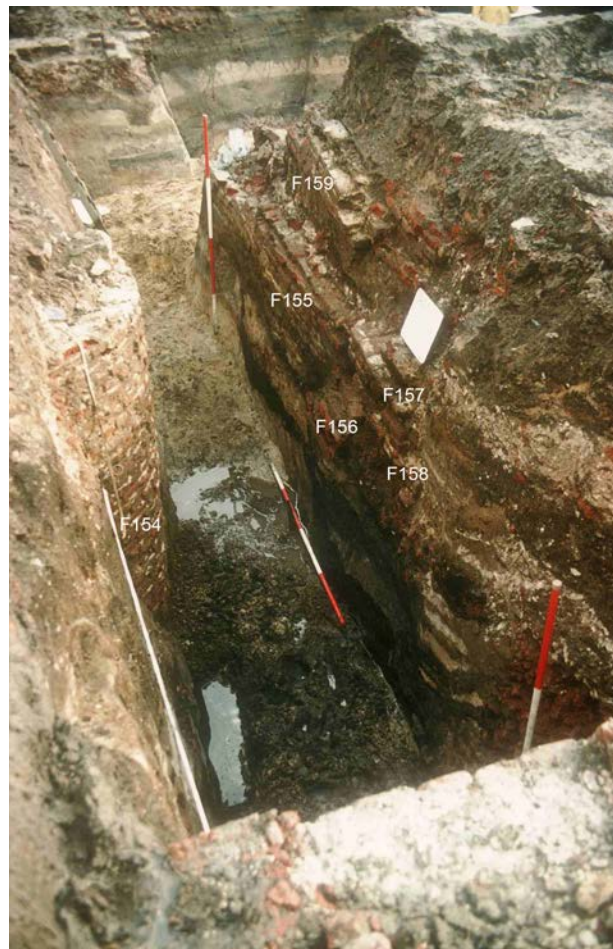
F175 ligt tegen poer F147 en F148 en heeft waarschijnlijk gelijktijdig gefunctioneerd. In de vloer is aardewerk gevonden uit de eerste helft van de 14^e eeuw (v. 1109). Middenin leemvloer F175 bevinden zich op een hoogte van circa 4,30 m + NAP restanten van twee baksteen stookvloeren F143 en F146. De laatste is gelegd met baksteen in een formaat van 26,5-27 x 12,5-13 x 6,5 cm. Een concentratie met huttenleem F287 in leemvloer F175 betreft mogelijk het restant van een binnenwand, verwoest door brand. De twee stookvloeren hebben vermoedelijk gelijktijdig gefunctioneerd in twee aangrenzende ruimtes. Bovenop leemvloer F175, en in het profiel bovenop muur F155, is dezelfde brandlaag F286=F291 zichtbaar als aan de oostzijde van de put. Leemvloer F173 is dus waarschijnlijk dezelfde vloer als F175, behorende bij hetzelfde huis. De brandlaag is waargenomen tot een hoogte van circa 4,50 m +NAP.

Fase 2b (1325-1350, zie bijlage 4)

Perceel 1

Het oudste muurwerk heeft behoord tot een zeer groot gebouw van 10 m breed en meer dan 11 m lang, dat vermoedelijk is gebruikt als pakhuis. Dit bestaat uit poeren met grondbogen (afb. 37 en 38). Van zuid naar noord betreft dit hoekpoer F280, grondboog F279, poer F278, grondboog F129 en hoekpoer F271. Vanaf hoekpoer F271 wordt de muur vervolgd naar het westen met grondboog F272, poer F273, grondboog F274, poer F275, grondboog F276 en poer F150=F277. Van de westelijke gevel zijn geen sporen bewaard gebleven. Vermoedelijk lag deze ter hoogte van latere keldermuur F42. Dan heeft een gebouw een lengte gehad van circa 13 m, of mogelijk langer. Het bewaard gebleven muurwerk aan de noord- en oostzijde is slechts gedeeltelijk gedocumenteerd, daarnaast mist een tekening van het profiel aan de oostzijde van het gebouw (tek. 58). De exacte breedte van de fundering van het muurwerk is onbekend is. Dit is op de tekening in dit rapport gereconstrueerd. Het opgaande muurwerk hier bovenop, muur F48, is 27 cm breed en is gemetseld met baksteen in een formaat van 27 x 12-13 x 6,5-7 cm. Poes F150 is gemetseld met baksteen in een formaat van 26 x 13 x 6,5-7,5 cm. Van het andere muurwerk zijn niet apart baksteenformaten genomen. Muur F48 staat in verband met de muur bovenop grondboog F129. Gezien het baksteenformaat en de stratigrafie dateert het huis waarschijnlijk uit het tweede kwart van de 14^e eeuw.

In het midden van het gebouw is een tussenwand aangelegd (afb. 39). Dit betreft muurfragment

Afb. 36 Uitbreiding van put 4 met muurwerk in het zuidprofiel 125, richting het zuidwesten.

Afb. 37 Grondboog F129, richting het zuidoosten.

Afb. 38 Grondboog F274, richting het noordwesten.

F57 (27 x 12,5 x 6 cm) en muurfragment F58. Iets verspringend ten opzichte hiervan liggen poer F56 (26-27 x 12-13 x 6,5-7 cm) en poer F97 (bijlage 10, tek. 79). Op deze poeren hebben waarschijnlijk de staanders voor de onderslagbalk gestaan, om dit (dubbel)brede huis te kunnen overspannen. Ten noorden hiervan zijn vanaf een hoogte van circa 4,50 m +NAP enkele ronde ondiepe (paal)kuilen F180, F181 en F182 zichtbaar. De meest oostelijk paalkuil F180 heeft een doorsnede van circa 15 cm met

Afb. 39 Muurfragmenten F57 en F58 met poer F56, richting het westen.

leem langs de randen en een vulling van vuile grond. De andere twee paalkuilen F181 en F182 hebben een doorsnede van 25 cm en een vulling van vuil beige zand met houtskool puntjes en in paalkuil F181 de rand van een kogelpot met afgeplatte rand van blauwgrijs Elmpt-type aardewerk (vnr. 799). Daarnaast is een hoekig kuil F372 zichtbaar met vette schone okerleurige leem langs de rand en enkele brokken baksteen. In de vulling van dit spoor bevinden zich vuile leem, houtskool, verbrande leem, lei, stukjes baksteen en mosselen. Binnen het huis met poeren en grondbogen is op een hoogte van circa 4,60 m +NAP leemvloer F22=F163 aangelegd.

Op het achtererf, in put II, bevindt zich tussen 3,50-3,60 m + NAP en circa 4,50 m +NAP een dik pakket van ophogingslagen met aardewerk uit de 14^e eeuw (vnr. 262, 263, 264, 265, 293, 294, 297, 295, 298, 369, 371, 374, 381, 385, 396, 399, 401, 402, 403, 404, 405, 411, 413, 414, 415, 419, 427, 428). Dit betreft vooral vette donkerbruine grond met houtskoolpuntjes.

Vermoedelijk betreft dit tuingrond. In deze lagen bevinden zich enkele noemenswaardige vondsten, waaronder een fragment van een pelgrimshoorn (vnr.

427.1, i.3138, afb.40 a), een fragment van een roodbakkerende vetvanger (r-vet-5, vnr. 284.1, i.936, afb. 40b) en een riemtong van brons (vnr. 284.2, i. 3754, afb. 40c).

Afb. 40 Vondsten uit 14e-eeuwse ophogingslagen in put II.

Perceel 2

Na de brand uit de vorige fase heeft herbouw plaatsgevonden. Bovenop brandlaag F286 is op een hoogte van 4,50-4,60 m +NAP leemvloer F172 aangelegd, met aardewerk uit het eerste kwart van de 14^e eeuw (vnr. 985, 989). Op de brandlaag is aan de oostzijde van put IV ook een rij op de kant staande bakstenen zichtbaar (27,5 x 12-12,5 x 6,5-7 cm), die waarschijnlijk hebben gediend als kantafsluiting van een stookvloer F134 (afb. 41). Resten van muren behorende bij het huis ontbreken en zijn vermoedelijk verstoord door jonger muurwerk. Van het achterhuis zijn wel een muurfragment F144 en een mortelkuil F293 zichtbaar, wat vermoedelijk restanten van poeren en/of muren betreft.

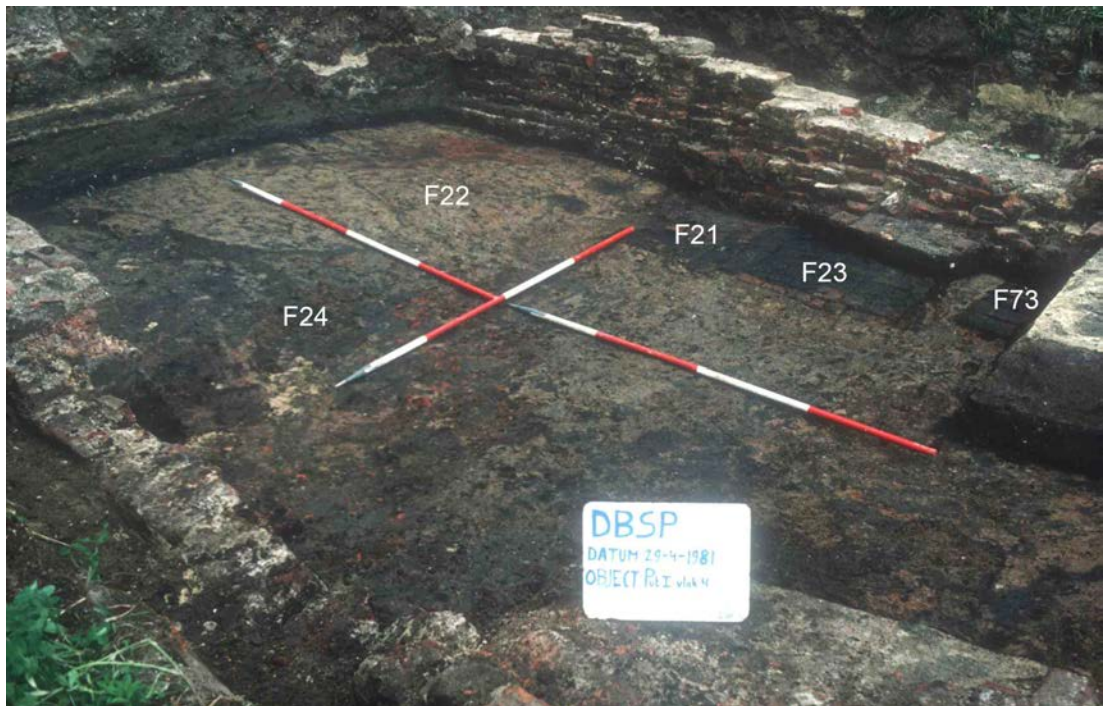
Afb. 41 Stookvloer F134 met leemvloer F172 en kuil F257.

Perceel 3

Direct ten noorden van de resten van het hierboven beschreven huis, is een nieuw huis gebouwd, met baksteen fundering. Muur F141 (OK 3,95 m +NAP), poer F139 (OK 3,50 m +NAP), muur F138 (OK 4,26 m +NAP) en poer F140 (OK 4,26 m +NAP) zijn gelegd in zandige leem met identieke baksteen in een formaat van 26-28 x 12-13 x 7 cm (afb. 42). Ten noorden van muur F138 liggen de restanten van een keldertje met muren F136 en F137 met een grijze leemvloer F312 met daarop veel houtskool, op een hoogte van 4,02 m +NAP. De muren zijn gemetseld met baksteen in een formaat van 28 x 12-13 x 6-6,5 cm (OK muur 3,84 m +NAP). In het verlengde van muur F138 is onder latere muur F100 een muur F153 (28 x 13 x 6 cm, gelegd in leem) waargenomen en verderop muur F145, die waarschijnlijk gelijktijdig hebben gefunctioneerd met muur F138. Tussen muur F145 en muur F153 is een kuil F292 zichtbaar met puin, die waarschijnlijk het restant vormt van de fundering van een poer. Hiermee is sprake van een huis van meer dan 12,90 m lang. Mogelijk behoren ook muurfragment F157 en poer F158 (16,5 x 12,5 x 6-7 cm) in het profiel van put IV (bijlage 11, tek. 125, afb. 36) tot dit huis, waarmee het meer dan 16,4 m lang is. Binnen dit huis ligt aan de westzijde op een hoogte van 4,30-4,40 m +NAP een leemvloer F288=F290, die wordt opgevolgd door leemvloer F284 op een hoogte van 4,55-4,60 m + NAP. Kuil F289=F345 snijdt door

Afb. 42 Muur 141, poer F139 en muur F138, richting het zuiden.

Afb. 43 Leemvloer F22 met stookvloeren F21 en F23, richting het zuidoosten.

deze vloer. Van de kuil is slechts een hoek zichtbaar en is onduidelijk hoe groot deze is geweest en wat voor een functie deze heeft gehad. De diepte was 1,60 m.

3.2.4 Fase 3 (1350-1500)

Fase 3a (1350-1400, zie bijlage 5)

Perceel 1

Het grote stenen pakhuis met leemvloer F22=F163 blijft in gebruik (afb. 43). Vloer F22 loopt onder de zuidmuur van het huis uit fase 3b door. In leemvloer F22 zijn in de tweede helft van de 14^e eeuw op een hoogte van circa 4,60 m +NAP twee baksteen stookvloeren F21 en F23 (afb. 44) die tegelijkertijd met leemvloer F22 hebben gefunctioneerd. Beide vloeren zijn gelegd met baksteen in een formaat van 25 x 12 x 5-5,5 cm, dat dateert uit de tweede helft van de 14e of eerste helft van de 15e eeuw. Het is onduidelijk waarom deze los van elkaar zijn aangelegd, mogelijk betreft één van de vloeren een latere uitbreiding. In de noordwesthoek en aan de zuidoostzijde van vloer F21 is een sluitrand zichtbaar van op de kant staande bakstenen, waarmee de gehele stookvloer een breedte heeft van circa 1,65 m en een lengte van circa 3,35 m. Aan de westzijde van stookvloer F23 bevindt zich een steens muurtje F73, waarvan de functie onduidelijk is (afb. 43 en 44). Vermoedelijk betreft dit een restant van

Afb. 44 Stookvloer F23 met muurtje F73, richting het zuiden.

een schouw of rookvang. Onder stookvloer F23 is een kuiltje gegraven met daarin een roodbakkende grape (r-gra-3, vnr. 810.1, i.1139, afb. 45). Vermoedelijk betreft dit een ritueel begraven pot, zoals meerdere in 's-Hertogenbosch zijn gevonden.²⁷ Het betreft waarschijnlijk geen aspot, aangezien de bovenzijde van de grape zich 14 cm onder de vloer bevindt en wordt afgedekt door de stookvloer.

Gezien een dikke brandlaag F24=F27 (afb. 46) met aardewerk uit de 14^e eeuw (vnr. 45, 103, 109 en 556, 4,57-4,82 m +NAP) is het grote (pak)huis in de tweede helft van de 14 eeuw door brand verwoest. Deze brandlaag is ook zichtbaar ten westen van latere muur F14 (circa 4,65-4,80 m +NAP) met daarop veel baksteenpuin en fragmenten van daktegels en aardewerk uit de 14^e eeuw (vnr. 98). Ook een schrijfstift van brons lijkt uit deze laag te komen (vnr. 900.1, i.4760, afb. 47). Op hetzelfde perceel is in verstoorde grond een tweede schrijfstift gevonden (vnr. 477.1, i.3755). Een monsters (vnr. 41) uit de brandlaag, uit het midden van put I, bestond voor 63% uit duiveboon en voor 32% uit broodtarwe, met daarnaast enkele verbrande erwten, haverkorrels en roggekorrels. Waarschijnlijk heeft de haver als akkeronkruid tussen de tarwe of duiveboon gegroeid, evenals smalle wikke. Al groeide dit ook tussen erwten en bonnen. Op de duivebonen zijn vraatsporen aangetroffen van de bonenkever. Een tweede monster (vnr. 846) uit dezelfde laag, bevatte 60% duiveboon, relatief veel erwten (35%). Daarnaast is sprake van haver, dolik, zuring en smalle wikke of voederwikke, die als akkeronkruid tussen deze gewassen stonden. Ook is sprake van zaden van mattenbies of zeebies, die waarschijnlijk als dakbedekking, wandbekleding of matrasvulling gediend heeft.²⁸ In de brandlaag is op 4,87 m +NAP het restant zichtbaar van een aangepunt paaltje F176 (OK 4,67 m +NAP). Brandlaag F27 loopt op tegen noordelijke muur F48. Ten zuiden van muur F48 in de noordoosthoek van put I is een rechthoekige kuil F179 zichtbaar met een vulling van geel zand met plekken rood gebrande leem en houtskool. Mogelijk betreft dit een uitgraafkuil. Kuil F232 in het zuidprofiel van put I (bijlage 10, tek. 79) is na

²⁷ Van Genabeek & Jayasena 2021.

²⁸ Van Haaster 2003, 36.

Afb. 45 Roodbakkende grape onder stookvloer F23.

Afb. 46 Brandlaag F24=F27, richting het zuidoosten.

Afb. 47 Schrijfstift uit brandlaag F24=F27.

brand F24 gegraven en bevat veel verbrande resten. In het verlengde van muurfragment F57 is aan weerszijden een lange uitbraaksleuf F189 zichtbaar met veel baksteenpuin en mortel en een fragment roodbakend aardewerk, versierd met een slibboogje, uit het laatste kwart van de 14^e of 15 eeuw (vnr. 108), die gedeeltelijk over brandlaag F24 ligt. Blijkbaar is de binnenmuur na de brand uitgebroken. Ten zuiden hiervan is puinbaan F190 zichtbaar, met fijn baksteenpuin en mortel.

Op het achtererf in put II zijn vanaf een hoogte van circa 4,25 m +NAP in het vlak twee kuilen F210 en F211=F226 zichtbaar. Kuil F211=F226 is min of meer vierkant (1,80 x 1,60) en heeft een vulling met wat tufsteen en een concentratie met huttenleem en houtskool en aardewerk uit de eerste helft en het derde kwart van de 14^e eeuw (vnr. 262). Op een hoogte van 4,15 m +NAP in het vlak bevindt zich een concentratie F212 met verbrokkelde tufsteen en houtskoolpuntjes en steengoed uit Siegburg uit de 14^e eeuw (vnr. 252). Vermoedelijk zijn de kuil en concentratie tufsteen min of meer gelijktijdig en hangen zij mogelijk samen met een opruimactie na de brand, van brandlaag F24=F27 die is waargenomen in put I. Een duidelijke brandlaag is niet waargenomen in put II. Kuil F210 is 1,70 m breed en heeft een vulling van vuile zwarte grond met huttenleem veel puin, mortel, stukken plavuis en aardewerk uit de 14^e eeuw (vnr. 211, 249, 417). Deze is in het profiel zichtbaar vanaf een hoogte van circa 4,50 m +NAP en is mogelijk wat jonger.

Perceel 2

Op een hoogte van circa 4,60-4,80 m +NAP is aan de oostzijde van put IV een leemvloer F171 zichtbaar. Resten van muren behorende bij het huis ontbreken en zijn verstoord door jonger muurwerk. De leemvloer wordt doorsneden door een langwerpige kuil F257 (afb. 41). Onderin deze kuil bevindt zich een laag lemig vet donkerbruin zand met puingruis en veel aardewerkscherven uit de eerste drie kwart van de 14^e eeuw (vnr. 963, 988). Leemvloer F171 is verder naar het westen ook zichtbaar en bevindt zich hier iets lager tussen circa 4,50 en 4,70 m +NAP. Vermoedelijk dateren de leemvloer en kuil uit het derde kwart van de 14^e eeuw, gezien het aardewerk in kuil F257 en leemvloer F171 (vnr. 976, 978, 980) en de stratigrafie. Op een hoogte van circa 4,80 m +NAP is op leemvloer F171 in het profiel (tek. 118) een fragment van een brandlaag F364 zichtbaar. Deze ligt op gelijke hoogte

Afb. 48 IJzeren hak uit laag F282.

met brandlaag F24=F27 van het buurpand op perceel 1. Een dunne laag F282=F283 met mortel- en baksteengruis op leemvloer F171, hangt mogelijk samen met een herbouwfase na de brand. In deze laag is een ijzeren hak gevonden (vnr. 999.2, i. 18313, afb. 48).

Perceel 3

Het huis uit fase 2b blijft grotendeels in gebruik. Op circa 4,60 m +NAP bevindt zich een brandlaag F285 met aardewerk uit de eerste helft van de 14^e eeuw (vnr. 1054,1226). Ondanks de datering betreft het hier vermoedelijk wel dezelfde brandlaag als F24=F27 op perceel 1 en F364 op perceel 2. Het is onduidelijk tot welke fase leemvloer F352 in het meest westelijke profiel van put IV heeft behoord (bijlage 11, tek. 125). Volgens de tekening ligt het boven de afbraak van poer F157 en muur F158, op een hoogte van 4,25 m +NAP, en is daarom ingedeeld bij fase 3a. Mogelijk is het achterhuis hier weggebroken na de brand en betreft het een restant van een (kelder)vloer die hierna is aangelegd.

Fase 3b (1400-1500, zie bijlage 6)

Waarschijnlijk is na de brand het grote brede huis op perceel 1 afgebroken en rond 1400 in fase 3b vervangen door twee volledig nieuwe, smallere huizen op twee nieuwe percelen (perceel 1a en 1b).

Perceel 1a

Aan de zuidzijde van put I bevinden zich enkele restanten van muurwerk van de noordgevel van het meest zuidelijk huis. Dit betreft muurfragment F36 (OK, 4,90 m +NAP, 24 x 11 x 5,5 cm) en muur F185. Muurfragment F40 (23 x 11,5 x 4 cm) en puinbaan F190 hebben behoord tot een structuur binnen het huis. In de insteek van muur F40 is een lepelboor van ijzer gevonden (vnr. 888.2, i.3333, afb. 49). Keldermuur F76 (23 x 10,5-12 x 4,5 cm) ligt eveneens binnen dit huis en is aan de zuidzijde bepleisterd. Aan de straatzijde is muur F373 zichtbaar, een restant van de voorgevel.

Afb. 49 IJzeren lepelboor.

Tussen de noordelijke muur F36 en muur F31 van het naastgelegen pand is in de osendrup op een hoogte van 5,10 m +NAP een fragment van een baksteen goot F35=F37 zichtbaar (23-24 x 10-11,5 x 5-5,5 cm, afb. 50). Deze goot is ook waargenomen ter hoogte van poer F39 (5,12 m +NAP) en ter hoogte van muur F10 (4,92 m +NAP). Onder de goot bevindt zich veel baksteenpuin met aardewerk uit de 14^e eeuw (vnr. 94, 100, 102).

Afb. 50 Goot F35, richting het noordoosten.

Perceel 1b

Aan de zuidzijde van het nieuwe huis op perceel 1b zijn poeren F9, F7 en F39 zichtbaar, die na de brand waarschijnlijk op het maaiveld en de brandlaag zijn aangelegd (afb. 51). Gezien het baksteenformaat zijn deze gelijktijdig en dateren ze uit de eerste helft van de 15^e eeuw. Ze hebben een baksteenformaat van 24-24,5 x 11,5-13 x 4,5-5,5 cm (geel gaderde steen). Poer F9 is voorzien van een brok natuursteen bovenop ten behoeve van een houten staander (OK 4,60 m +NAP, vnr. 591.1). Dit betreft een blok witte zandige kalksteen. Het lijkt een beetje op ledesteen maar is wat dichter van structuur. Poer F7 staat op stookvloer F23. Poer F39 (OK 4,52 m +NAP) staat eveneens op brandlaag F27 en heeft aan de onderzijde twee steenlagen met secundair gebruikte baksteen (12-13,5 x 6-6,5 cm). Tussen de poeren zijn muren F10 en F31 aangelegd (afb. 52 en 53). Beide staan op brandlaag F27 met daarboven een klein dun laagje schoon zand. Ze zijn gemetseld met geel gaderde baksteen (23,5-24 x 11,5-12 x 4,5-5 cm). Zowel muur F10 als muur F31 bestaat uit twee fasen, waarvan de bovenste fase aan de binnenzijde (noordzijde) is bepleisterd met de onderzijde van de pleisterlaag op 5,08 m +NAP, die correspondeert met vloer F2 en schouw F8 die hieronder worden besproken. De onderste fase is gemetseld met secundair verwerkte baksteen (28,5 x 14 x 8 cm, OK 4,53 m +NAP). De muren F10 en F31 hebben een verbrede onderste laag, die door de druk van bovenaf aan de zijkanten omhoog is gedrukt. Ten noorden van muur F10 is een restant zichtbaar van een dunne laag mortel F11, die tegen de onderste versnijding heeft gelegen. Deze laag ligt onder vloer F2.

Afb. 51 Poeren F9, F7 en F39, richting het westen.

Afb. 52 Muur F10 tegen poeren F9, richting het zuiden.

Muur F14, aan de westzijde van het huis, sluit aan op poer F39 (afb. 53) en is eveneens gemetseld met geel gaderde steen met een wat kleiner formaat (22-23,5 x 10-12 x 4-5 cm). Ook deze muur staat op brandlaag F24=F27. Aan de bovenzijde gaat deze steens muur plaatselijk over in een halfsteens muur. De muur is gedeeltelijk bedekt met een brandlaagje die ook naast de muur doorloopt. Dit

Afb. 53 Poer F39 met muur F14 en muur F31, richting het zuiden.

Afb. 54 Schouw F8, richting het zuiden.

37 cm (opgaand werk), met drie versnijdingen aan de zuidzijde. Aan de noordzijde steken twee schouwvallen uit. Na de bouw van schouw F8 is op een hoogte van circa 5,05 m +NAP leemvloer F2 aangelegd.

Middenin vloer F2 is een rechthoekige kuil te zien met een vulling van fijn puin en mortel. Vermoedelijk betreft dit een paalkuil F365, mogelijk van een binnenwand die tegelijk met vloer F2

duidt waarschijnlijk op een doorgang in de muur. Aan de noordzijde wordt muur F14 verstoord door recente poer F29.

De noordmuur van het huis is afwijkend in vergelijking met de hierboven beschreven zuid- en westmuur. Hier bevindt zich het oudere muurwerk uit fase 2 met muur F48, dat waarschijnlijk nog gedeeltelijk is gebruikt als zijmuur. Deze muur is hersteld met muur F43 op muur F48 uit de voorgaande fase (OK 4,87 m +NAP). Tussen muur F48 en muur F43 bevindt zich plaatselijk brandlaag F24=F27. Ook is een smalle insteek F177 zichtbaar, die door de brandlaag snijdt en waarschijnlijk samenhangt met het herstel van het muurwerk. Muur F43 is gezien het baksteenformaat (24 x 12-13 x 5-6 cm) waarschijnlijk tegelijk aangelegd met muren F14, F10 en F31. Hiermee is het huis aan de buitenzijde 4,60 m en aan de binnenzijde 4,00 m breed. Bovenop muur F43 lag een geglazuurde daktegel (vnr. 80) die gebruikt is om de muur uit te vlakken.

Binnen het huis is op een hoogte van 4,78 m +NAP een baksteen stookvloer F74 zichtbaar, boven vloer F21, met daartussen brandlaag F24=F27. De vloer is gelegd met baksteen in een formaat van 23,5-24 x 12 x 4,5-5 cm. De vloer wordt verstoord door schouw F8, die waarschijnlijk later in de 15^e eeuw is aangelegd op een puinfundering tussen poer F9 en F7 (afb. 54). Opvallend is het ontbreken van een insnijding. Hierbij is geen gebruik gemaakt van geel geaderde baksteen, maar van rode baksteen met een formaat van 24-25 x 12 x 5,5 cm. De muur is breder dan de poeren en muren aan de zuidzijde van het huis en meet

heeft gefunctioneerd en is vervangen door binnenmuur F4. Deze muur is jonger dan vloer F2 en bestaat uit secundaire brokken baksteen met veel specie (12-13 x 6-6,5 cm). Aan de oostzijde van deze muur is een dikke laag specie F5 zichtbaar, op vloer F2. Een vergelijkbare laag specie ligt ook tegen muur F14 in de hoek met poer F39.

Afb. 55 Muur F13, richting het zuidwesten.

Het huis is aan het begin van fase 3b aan de westelijke zijde uitgebreid met muur F41 (12,5 x 4,5-5 cm), die aansluit op poer F39. Aan de noordzijde van deze uitbreiding is muur F15 aangelegd. Muur F15 is gemetseld met hergebruikte baksteen (27 x 8 cm, 12 x 7,5 cm, 12 x 5 cm). Binnen de ruimte tussen muur F15 en F41 bevindt zich op een hoogte van 4,80 m +NAP een restant van een baksteen vloer F191 met geel gaderde baksteen. Het restant van een leemvloer F184 met okerleurige leem, op een hoogte van 4,75 m +NAP, heeft vermoedelijk gelijktijdig gefunctioneerd. Gezien de hoogte van de vloeren dateert deze uitbreiding waarschijnlijk uit de eerste subfase, dus

Afb. 56 Omgevallen muur F12, richting het zuidwesten.

voor aanleg van vloer F2 en schouw F8 van het voorhuis. Iets hoger ligt eveneens het restant van een leemvloer F374, op een hoogte van 4,91 m +NAP. Deze heeft waarschijnlijk gelijktijdig gefunctioneerd met het restant van een vloer F28, op een hoogte van 4,93 m +NAP. Rondom zijn brokken baksteen zichtbaar, die mogelijk eveneens restanten vormen van deze vloer. In de vloer bevinden zich o.a. een geglazuurde baksteen, een fragment tufsteen, secundair gebruikte stenen. Gedeeltelijk op deze vloer is muur F13 aangelegd als binnenwand (afb. 55), parallel aan muren F15 en F38 en tegen muur F14. Muur F13 is in leem gelegd, wel zijn specieresten zichtbaar op de baksteen, wat wijst op secundair gebruikt (24 x 12 cm, 23 x 10 cm). Leemvloer F374 wordt afgedekt door een brandlaag F369. Hierop ligt een stuk van een omgevallen muur F12 (24 x 12,5 x 5,5 cm) dat heeft behoord tot muur F14 (afb. 56).

Tussen muur F43 en F50 bevindt zich een osendrup van circa 25 cm breed met het restant van een goot F49 bestaande uit vlakliggende bakstenen geflankeerd door rechtopstaande bakstenen.

Op het achterterrein in put II zijn geen kuilen of muren aangetroffen die dateren uit de 15^e eeuw. Vermoedelijk was het terrein in gebruik als tuin.

Perceel 2

Boven brandlaag F364 en leemvloer F171 uit de vorige fase wordt aan de oostzijde van het perceel leemvloer F170 aangelegd, op een hoogte van circa 4,85 m +NAP, met aan de bovenzijde een vette zwarte looplaag. In leemvloer F170 zijn twee sloopresten aangetroffen (vnr. 936.1 en 936.2, afb.

18). Op een iets hoger niveau, op een hoogte van circa 5,00 m + NAP, is in het oostprofiel (bijlage 11, tek. 106) het restant zichtbaar van een leenvloer F375. In een vlijlaag F261 van (rood verbrand) zand is op een hoogte van 5,03 m +NAP een baksteen stookvloer F104 gelegd, die waarschijnlijk gelijktijdig heeft gefunctioneerd met leenvloer F375. Hiervan heeft de baksteen een formaat van 12 x 5 cm. Hiernaast is onder andere de bodem van een kan F262 van steengoed uit Siegburg gevonden (vnr. 840). Het is de vraag of dit een aspot betreft of een pot die doelbewust was ingegraven bij de stookvloer als ritueel om bijvoorbeeld het kwaad af te weren, zoals meerdere in 's-Hertogenbosch zijn gevonden. Alle vloeren behoren waarschijnlijk bij een voorloper van het hieronder besproken huis (F50, F98, F99). Verder naar het westen is leenvloer F170 ook zichtbaar tussen 4,70 en 4,90 m +NAP, met daarop een brandlaag F259. Dit betreft waarschijnlijk dezelfde brand als F369 in put I.

Afb. 57 Osendrup tussen muur F98 en muur F100, richting het westen.

Na deze brand halverwege de 15^e eeuw, wordt ten noorden van muur F43 en F48 van perceel 1b een doorlopende baksteen muur F50 aangelegd op perceel 2. Deze muur is gemetseld met baksteen in een formaat van 23,5-24 x 11-11,5 x 4-4,5 cm en dateert op basis hiervan waarschijnlijk uit de tweede helft van de 15^e of eerste helft van de 16^e eeuw. Een muurfragment F132=F151 (23-23,5 x 11-11,5 x 5,5-6 cm) in het verlengde van muur F50 betreft vermoedelijk een restant van dezelfde zuidgevel. De insteek F377 van muur F132 snijdt door leenvloer F170. Muur F99 (23,5 x 11-12 x 4,5-5 cm) leek in eerste instantie in verband te staan met muur F50, maar is ingekast in muur F98 (23 x 10,5 x 5 cm en 13,5 x 6 cm). De insteek F254 van muur F99 snijdt dan ook door de insteek F376 van muur F50 en de insteek F255 van muur F98, wat er op wijst dat deze muur later is aangelegd, maar mogelijk kort na de aanleg van de noord en zuidgevel. Het huis is aan de buitenzijde 6,20 m breed en aan de binnenzijde 5,30 m breed en is langer dan 11 m. Bij het achterhuis, ten westen van muur F99, snijdt de insteek F260 van noordelijke muur F118 door leenvloer F170. Muur F118 ligt in het verlengde van muur F98 en is gemetseld met hetzelfde formaat baksteen (22,5-23 x 10,5 x 5 cm en 12 x 6 cm). Muur F118 sluit waarschijnlijk aan op muurfragment F131. Beide hebben dezelfde diepte en breedte en puinfundering (OK muur 4,70 m +NAP, OK puinfundering 4,30 m +NAP). Binnen de insteek van muur F118 is een brede baksteenlaag F133 (26 x 12,5 x 6 cm) zichtbaar. Aanvankelijk werd gedacht dat dit een oudere muur of vloer betrof, maar waarschijnlijk betreft dit de onderkant van muur F118=F131, aangezien deze precies in lijn ligt met de insteek, die zichtbaar was op een hoger niveau.

Aan de straatzijde is met het noordelijk hiervan gelegen huis een osendrup aanwezig van circa 20 cm (afb. 57). Bij het achterhuis is deze 30 cm breed. Baksteenlaag F133, die tegen muur F117 van perceel 3 is aangelegd, vormt hier de bodem van de osendrup.

Perceel 3

Bovenop muur F138 uit fase 2b wordt muur F100 aangelegd. Deze muur is gemetseld met baksteen in wisselend formaat van 22,5 x 12 cm en 26 x 12 x 8 cm (OK 3,83 m +NAP). Tegen muur F100 ligt een laag met aardewerk uit de 15^e eeuw (vnr. 954). Het keldertje met muren F136 en F137 uit fase 2 blijft in gebruik en wordt voorzien van een baksteen vloer F135 met baksteen in een formaat van 24 x 11,5-12 x 5 cm (afb. 58). In het verlengde van muur F100 ligt muur F117, die is gemetseld met secundaire baksteen (11 x 5 cm, OK 4,80 m +NAP). Verderop in het profiel (bijlage 11, tek. 125) is muur F159 zichtbaar (23 x – x 5 cm), die waarschijnlijk in het verlengde lag.

Afb. 58 Vloer F135, richting het oosten.

Binnen het huis ligt op een hoogte van 4,78 m +NAP een leemvloer F265 (vnr. 975), tegen muur F100. Verder naar het westen, ter hoogte van muur F117 ligt op dezelfde hoogte eveneens een leemvloer F266, die wordt afgedekt door een brandlaag F268. Dit betreft waarschijnlijk dezelfde brandlaag als F259 en F369.

Het keldertje met baksteen vloer F135 is bij de brand vermoedelijk buiten gebruik geraakt. Vervolgens is na de brand nieuw muurwerk aangelegd. Muur F114 (25 x 12 x 6 cm) sluit aan op muur F117, maar staat hier niet mee in verband. Mogelijk was deze muur verder richting het noorden aangesloten op muur F113. Deze tussenwand (27,5 x 14 x 6,5 cm, 12,5 x 5,5 cm, OK 4,04 m +NAP) maakt na circa 1,80 m een knik richting F114. De insteek F267 van muur F113 snijdt door leemvloer F266.

Perceel 4

Aan de westzijde van het onderzoeksterrein verschijnt bebouwing, dat waarschijnlijk was georiënteerd op de Sint Jansstraat. In het noordprofiel van put III (bijlage 12, tek. 60) zijn drie muren of poeren waargenomen, met een min of meer gelijke aanlegdiepte. Vermoedelijk zijn deze gelijktijdig. Het is onduidelijk of de muren in het noordprofiel aan de zuidzijde zijn afgewerkt of afgebroken bij de aanleg van het profiel. Het laatste lijkt het geval. Het is echter onduidelijk wat de ligging is van het huis of de huizen waar deze muren en vloeren toe hebben behoord. Muur of poer F83 van anderhalf steen breed is gezien het baksteenformaat (21,5 x 10 x 5 cm, OK 4,55 m +NAP) en de stratigrafie vermoedelijk in

Afb. 59 Beerput F67 met ingestorte koepel F75, richting het zuidoosten.

Afb. 60 Formeelgaten en uitstulpingen aan de binnenzijde van beerput F67, richting het zuiden.

de tweede helft van de 15^e eeuw aangelegd. Muur F84 van een steen breed is aangelegd met baksteen in een formaat van 23 x 10 x 4-4,5 cm (OK 4,50 m +NAP). Muur F85 is aangelegd met baksteen in een formaat van 21 x 10 x 4 cm. Ten oosten van muur F85 bevindt zich op een hoogte van circa 5,00 m +NAP een leemvloer F392, die te volgen is tot 4,60 m vanaf muur F85.

Ten zuiden van het muurwerk van dit huis is een grote ronde beerput F67 gevonden, die waarschijnlijk is aangelegd in het derde kwart van de 15^e eeuw (afb. 59). Het is onduidelijk of deze lag binnen de bebouwing of op het erf. De put heeft een afmeting van maar liefst 4,90 x 3,60 m en heeft een smalle insteek F378. In de wand van de beerput zijn sporen van negen afgebroken uitstulpingen en (primaire) formeelgaten zichtbaar (afb. 60), die mogelijk te maken hebben gehad met de constructie van de koepel F75 (21-21,5 x 9-10 x 4-4,5 cm). Deze koepel is in de beerput gevallen. Vreemd is dat er geen sporen van de uitstulpingen, die zich in de wanden bevonden, aan de koepel (die onderin in de put lag) teruggevonden

zijn. Een constructiemogelijkheid is, dat de koepel binnen de wanden op de uitstulpingen gerust heeft. Enkele lagen met bruinbeige humeus materiaal (v. 546, 547, 548) zijn mogelijk een aanwijzing dat de put nog gebruikt is na de instorting van de koepel. Vermoedelijk heeft dit niet lang geduurd, aangezien geen sprake is van echte beerlagen. Waarschijnlijk is de vloeibare beer na het instorten over de koepel gespoeld. Vervolgens is de beerput waarschijnlijk dichtgestort met puin van de beerput zelf (21-23 x 10 x 4,5 cm, v. 544, 545, 780). Aan de zuidzijde en oostzijde van de put bevonden zich de stortkokers. Hiervoor waren halfsteens muurtjes aangebracht, ook aan deze muurtjes hebben drie halfsteens muurtjes gezeten (die naar het centrum van de put liepen). Deze hebben waarschijnlijk te maken gehad met stortgaten. De put bevat vondstmateriaal uit de tweede helft van de 15^e en het eerste kwart van de 16^e eeuw. Dit wordt besproken in hoofdstuk 4.

Ten zuiden van beerput F67 is een kleine bakstenen (water)put F127 zichtbaar in het zuidprofiel van put III (tek. 75). Deze heeft in het profiel een doorsnede van 75 cm, maar was waarschijnlijk groter. Voor de aanleg van de put is secundaire baksteen gebruikt (11-12 x 6-6,5 cm en 11 x 4,5-5 cm).

3.2.5 Fase 4 (1500-1600, zie bijlage 7)

Perceel 1a

Aan de zuidzijde van put I, aan de noordzijde van perceel 1a, bevinden zich twee vloerniveau's boven elkaar. De oudste plavuizen vloer F368 ligt op 5,26 m +NAP met plavuizen in een formaat van 15 x 15 x

2 cm, die diagonaal zijn gelegd. De jongste vloer F367 ligt op een hoogte van 5,32 m + NAP met plavuizen in een formaat van 15 x 15 x 2,8 cm en 16 x 16 x 3,5 cm en enkele bakstenen (- x 9 x 4,5 cm) aan de oostzijde (afb. 61). Beide zijn jonger dan brandlaag F369. Alleen vloer F367 is in het zuidprofiel van put I zichtbaar (bijlage 10, tek. 79). Tegen muur F31 ligt een aanzet van een muur F33 (10-11 x 4 cm). Het is de vraag tot welk huis dit fragment heeft behoord en of hierachter dan nog sprake is van een osendrup. Aan de straatzijde is ten zuiden van muur F10 nog wel een restant van een goot F34 (22 x 10 x 4 cm) zichtbaar, die oudere goot F35 heeft vervangen en ongeveer 10 cm hoger ligt op 5,07 m +NAP.

Afb. 61 Plavuizen vloer F367.

Perceel 1b

Na de brand uit fase 3b is het huis verbouwd, mogelijk is dit al gebeurd in de tweede helft van de 15^e eeuw (in fase 3b). De insteek F366 van muur F32 snijdt door binnenmuur F4. Deze is als klamp tegen zuidmuur F31 aangelegd, waarschijnlijk tegelijk met de bouw van muur F6. Muur F6 is aangelegd op een puinfundering F379. Beide muren zijn gemetseld met hergebruikte baksteen (22-24 x 11-11,5 x 4,5-5 cm). Waarschijnlijk heeft muur F6 na de brand de oudere (deels omgevallen) muur F14 vervangen. Muur F6 is bovenop zeer breed (60 cm), muur F32 en muur F31 zijn samen 45 cm breed. Binnen het ingekorte voorhuis ligt op een hoogte van 5,17 m +NAP een baksteen vloer F3 (23 x 10,5-11 x 5,5 cm). Deze vloer ligt min of meer op gelijke hoogte met de onderkant van de pleisterlaag op muur F31 (5,08 m +NAP) en de brandsporen van brandlaag F369 op de vermoedelijk doorgang op F14. Direct ten zuiden van muur F48 is daarnaast een rand van baksteen F51 zichtbaar en een losse baksteen (23 x 11 x 5 cm). Vermoedelijk betreft dit een restant van vloer F3. Muur F41 is in de 16^e eeuw gedeeltelijk vervangen door muur F38 (20 x 10 x 5 cm, OK, 5,16 m +NAP), die op muur F41 staat en breder is.

Het huis is op het achtererf uitgebreid met een kelder met tongewelf. Middenin de kelder is aanvankelijk een grote rechthoekige kuil F370 aangelegd (afb. 62). Deze is onderin gevuld met een laag mortel en daarboven zwarte grond met mortel en aardewerk uit de eerste helft van de 16^e eeuw en ouder (vnr. 208, 211, 235). De bovenste laag bestaat uit puin en kleine plavuizen, die er vermoedelijk later in beland zijn bij de aanleg van muur F60. Vermoedelijk hangt de kuil samen met de aanleg van de kelder en is deze gebruikt als mortelkuil, voor het metselen en/of bepleisteren van de kelder. De insteek F207 aan de binnenzijde van de kelder snijdt door kuil F370. In deze insteek en insteek F183 aan de oostzijde bevindt zich aardewerk uit

Afb. 62 Keldermuren F16=F18 met trap F17 en in het midden kuil F370, richting het zuidwesten.

de 16^e eeuw en oudere opspit (vnr. 97, 157, 210, 238, 240). De (oostelijke) kelder muur F42 is aan binnenzijde bepleisterd. De muur is gemetseld met baksteen in een formaat van 20 x 10 x 5 cm. De insteek van muur F42 snijdt door muur F13 uit fase 3. Aan de westzijde bevindt zich kelder muur F16=F18 (11 x 4-5 cm, afb. 62). Aan de noordzijde is kelder muur F61 zichtbaar, die gedeeltelijk is weggebroken, maar waarbij nog een gedeelte van de aanzet van het tongewelf zichtbaar is. De kelder is aanvankelijk waarschijnlijk toegankelijk geweest vanaf de oostzijde, vanuit het achterhuis, waar enkele plavuizen aan de bovenzijde van de muur aangetroffen zijn. Het hoogteverschil is mogelijk overbrugd door een houten trap. De plavuizen vloer F26, op een hoogte van circa 4,15 m +NAP, is aangelegd in kalkmortel met plavuizen in een formaat van 14 x 14 cm (afb. 63). In de noordwesthoek is tijdens het verdiepen van het vlak het restant van een schrobpot F206=F380 aangetroffen (vnr. 204). Dit betreft een roodbakende doofpot met standring, die alleen aan de buitenzijde is geglaazuurd. De rand is niet bewaard, waardoor geen type is te bepalen.

Muur F64 ligt in het verlengde van de noordelijke kelder muur en is gemetseld met baksteen in een formaat van 22 x 10 x 5 cm. Ook muur F65 (23 x 11 x 5 cm) dateert vermoedelijk uit deze periode. Een duidelijk beeld geven zij niet. Mogelijk zijn deze muren tegelijk aangelegd en hebben deze een aanbouw aan de achterzijde gevormd. Aangezien muur F65 een knik naar het noorden maakt, betreft dit echter vermoedelijk een tuinmuur van het buurperceel. Waarschijnlijk is tegelijkertijd met de aanleg van deze muren de toegang van de kelder verplaatst naar de westmuur F16=F18 waar in muur F16=F18 een stenen trap F17 (22,5 x 10 x 4 cm) met twee halfsteens zijmuurtjes F63 (23 x 11 x 5 cm) zijn aangelegd.

Afb. 63 Plavuizen vloeren F26 en daarboven F25, richting het zuidwesten.

Afb. 64 Kelder F123, richting het westen.

Perceel 2

Binnen het voorhuis is kelder F123 aangelegd met muur F101 (24 x 11-12,5 x 5-5,5 cm en 27 x 7 cm) en insteek F256 (afb. 64). Deze is geheel bepleisterd aan de binnenzijde. De kelder is aan de binnenzijde 2,45 m breed en meer dan 4,25 m lang (OK muurwerk 3,66 m +NAP).

Binnen het achterhuis zijn op een hoogte van 5,07 m +NAP enkele bakstenen zichtbaar, die vermoedelijk het restant vormen van een vloerniveau F383.

Vervolgens is op een hoogte van 5,15 m +NAP een baksteen (stook)vloer F120 aangelegd van drie steenlagen dik, met baksteen in een formaat van 23 x 10,5-11 x 5 cm (afb. 65). Waarschijnlijk heeft deze gelijktijdig gefunctioneerd met leemvloer F381, aangezien deze leemvloer over de insteek F258 van stookvloer F120 ligt en min of meer op gelijke hoogte ligt met de stookvloer tegen muur F99. Het is bijzonder dat deze vloer meerdere lagen dik is. Dit roept de vraag op of hier niet iets zwaarders op heeft gestaan als fundering voor een (ambachtelijke?) structuur. Boven deze vloeren is tijdens de aanleg van het vlak een voetschaal aangetroffen van roodbakend aardewerk met sgraffito versiering met de toren van de heilige Barbara, uit de late 15^e of eerste helft van de 16^e eeuw (vnr. 506.1, i. 1007, afb. 66).

Afb. 65 Stookvloer F120, richting het oosten.

Afb. 66 Voetschaal van roodbakend aardewerk met sgraffito versiering.

Muur F55=F152 betreft waarschijnlijk een herstelling van muur F132. Deze is gemetseld met secundaire baksteen (28,1 x 12 x 6-7 cm). Het is de vraag of muur F66 de oorspronkelijke achtergevel betreft van een zeer groot huis of een jongere uitbreiding betreft, waarmee het huis is verlengd.

Afb. 67 Keldertje F110, F11, F112, richting het zuidoosten.

Vermoedelijk betreft het dit laatste. Hiermee is het huis in de 16^e eeuw langer geweest dan 16,40 m. Van deze muur zijn geen baksteenformaten bekend.

Kuilen F252, F253 en F281 binnen het huis zijn gevuld met puin en waarschijnlijk in de 16^e eeuw gegraven. Vermoedelijk hangen deze samen met een verbouwing van het huis, of de aanleg van nieuw muurwerk. Kuil F149 bevat aardewerk uit het laatste kwart van de 16^e eeuw (vnr. 966, 1022, 1099, 1110, 1120, 1136).

Perceel 3

De muurtjes F110, F111 en de vloer F112 hebben waarschijnlijk deel uitgemaakt van een klein keldertje (afb. 67) behorend bij het meest noordelijke huis (vnr. 1029 vulling). Muur F110 en F111 staan niet in verband en zijn gemetseld met verschillende formaten baksteen: F110 (12-12,5 x 6-7 cm, OK 3,99 m +NAP), F111 (10 x 5 cm, OK 4,65 m +NAP). De vloer is gelegd in schoon zand met baksteen in een formaat van 10 x 5 cm.

Perceel 4

Binnen de bebouwing is tussen muur F85 en muur F84 een vloer F393 zichtbaar, waarvan de bovenkant zichtbaar is op 5,40 m +NAP (bijlage 12, tek. 60). Het is onduidelijk of dit een leemvloer of baksteen vloer betreft. De vloer wordt afgedekt door een dunne laag met leisteen en daarboven puin. Tussen muur F84 en F83 is een baksteen vloer F394 zichtbaar, met de bovenkant op 5,30 m +NAP. Ook deze vloer wordt afgedekt met leisteen en daarboven puin. Vervolgens lijkt het muurwerk van de bebouwing te zijn afgebroken.

Poer F82 en poer F86, die zijn waargenomen in de profielen van put III, zijn vermoedelijk aangelegd in de 16^e eeuw. Beide hebben een baksteenformaat van 22 x 9-10½ x 4-4,5 cm. Onder poer F86 (OK, 5,46 m +NAP) ligt muurwerk in het zuidprofiel van put III dat vermoedelijk heeft behoord tot een kelder

van 3,36 m breed aan de binnenzijde. Dit betreft muur F87 (OK 4,30 m +NAP) die direct onder de poer ligt. Deze noord-zuid muur staat in verband met oost-west muur F90, die op zijn beurt aansluit op noord-zuid muur F89. Muur F88 ligt op muur F90, maar staat niet in verband met muur F87 (afb. 68). Gezien het baksteenformaat betreft dit vermoedelijk toch dezelfde fase. Al deze muren zijn gemetseld met baksteen in een formaat van 21 x 10 x 4-5 cm. Muur F90 en F88 zijn bepleisterd. Waarschijnlijk is de

Afb. 68 Muur F88, richting het zuiden.

Afb. 69 Muur F71 en vloer F70, richting het westen.

Verder naar het westen is een hoekige beerkelder F68 (21,5 x 10-11 x 5,5-6 cm) aangetroffen in het noordprofiel (afb. 70). Deze lijkt gezien het baksteenformaat wat ouder dan beerput F67, maar waarschijnlijk zijn de stenen hergebruikt. De put lijkt te zijn aangelegd buiten de bebouwing en heeft vermoedelijk gelijktijdig gefunctioneerd met het huis met poer F82. De vulling bestaat uit een pakket vuile zwarte grond van 80-90 cm dik met daarboven een laag puin van circa

kelder kort na het buiten gebruik raken van beerput F67 aangelegd, boven op het puin. Het hoogste punt van het afgebroken muurwerk van de beerput is waargenomen op 3,97 m +NAP. Beerput F67 blijft in gebruik tot in het eerste kwart van de 16^e eeuw, dus de kelder moet jonger zijn.

Muur F71 (22,5 x 10 x 4,5 cm) betreft waarschijnlijk een schouw (afb. 69). Deze staat in verband met 1-steen muur F93 (21 x 10 x 4 cm), hoewel de onderste lagen van muur F93 koud tegen muur F72 staan. Gezien het baksteenformaat dateren deze muren uit de tweede helft van de 15^e of 16^e eeuw. Muur F92 (21 x 10 x 4-4,5 cm, OK 4,63½ m +NAP) die min of meer in het verlengde ligt van muur F93, betreft waarschijnlijk dezelfde muur, die de zuidelijke wand van het huis vormt. Vloer F70 (10 x 4 cm) heeft gelijktijdig met de schouw gefunctioneerd en bevat brandsporen. De baksteen (26 x 13 cm) van de vloer is waarschijnlijk hergebruikt.

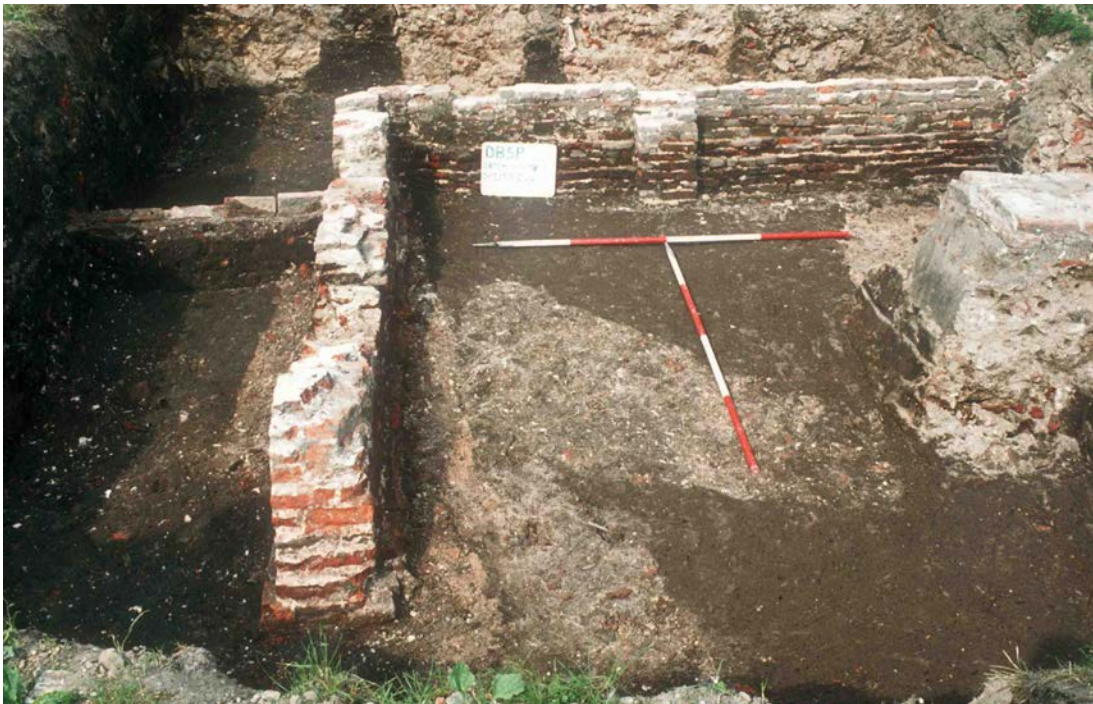

Afb. 70 Beerkelder F68, richting het noordoosten.

35 cm dik. Het oudste aardewerk uit de vulling dateert uit de late 16^e of het begin van de 17^e eeuw (vnr. 444).

Perceel 5

In put II is een restant van een gebouw gevonden met steens muren (afb. 71): aan de zuidzijde muur F94 met insteek F205 en aan de westzijde muur F47 (21 x 10 x 4 cm) met insteek F204. Deze muren zijn in verband gemetseld. In het midden is een poer F44 zichtbaar (22 x 11 x 5 cm). De ligging en de vorm van het gebouw geven de indruk dat het geen woonhuis maar een werkplaatsje is geweest. In de zuidmuur bevindt zich een gat dat later is dichtgezet met muurfragment F187. Hier bevindt zich een grote verzakking, waarbij de muur is gescheurd. In het verlengde van dit gat zijn zowel in pandig als erbuiten enkele noord-zuid georiënteerde bakstenen zichtbaar die zowel horizontaal als op de kant zijn geplaatst. Vermoedelijk betreft dit restanten van een goot F186, met baksteen in een formaat van 21,5-23 x 11 x 4-4,5 cm. Het muurwerk ligt niet in het verlengde met het muurwerk van de huizen op perceel 1b of 2. Vermoedelijk betreft dit een nieuw perceel, toegankelijk vanaf de Gasthuispoort (of eventueel de Sint Jansstraat).

Afb. 71 Werkplaats met muren F47 en F94, richting het westen.

3.2.6 Fase 5 (1600-1950, zie bijlage 8)

Perceel 1b

Schouw F8 lijkt te zijn dichtgezet met een muurfragment F178. Daarnaast hebben vanaf de 17^e eeuw veranderingen plaatsgevonden in de kelder op het achtererf. Muur F60 is in de kelder geplaatst (afb. 63). Mogelijk is dit gedaan aan het begin van de 19^e eeuw, gezien aardewerk gevonden tussen muur F16 en muur F60 (vnr. 178). Deze muur is gefundeerd op de onderste plavuizenvloer F26 uit de voorgaande fase. Het stuk tussen F60 en F16 en de keldertrap zijn dan waarschijnlijk niet meer in gebruik. Wel blijft de kelder ten oosten van muur F60 in gebruik, waarbij het vloerniveau wordt

verhoogd met 12-20 cm. De plavuizen van deze plavuizenvloer F25 (4,30 m +NAP) zijn groter dan de vorige, nu met een formaat van 22 x 22 cm (afb. 63). Muurfragment F62 heeft gelijktijdig met vloer F25 gefunctioneerd, de functie hiervan is onduidelijk. Vermoedelijk heeft de nieuwe ingang naar de kelder gelegen bij latere dichtzetting F168. De gehele kelder is na 1863 dichtgestort, in de late 19^e of het begin van de 20^e eeuw, gezien industrieel wit aardewerk van Soci t  Ceramique uit Maastricht (vnr. 34).

Afb. 72 Gotische reli fsteen met driepas.

Perceel 2

Binnen kelder F123 (in het voorhuis) is waarschijnlijk in de 17^e eeuw een trap F103 aangelegd (afb. 64). Deze is ingekast in muur F50 en is gemetseld met verschillende formaten baksteen (19,5 x 9 x 4 cm en 21 x 6 x 11 cm). De bovenste trede ligt op een hoogte van 4,68 m +NAP. Metselwerk F125 tussen F102 en F103 is vermoedelijk gelijktijdig met trap F102 (19 x 9 x 4,5 cm) aangelegd als herstelling en is gemetseld met secundaire baksteen (18-19 x 8-10 x 4-5,5 cm). De trap maakt bij de onderste drie treden een draai richting het noordoosten. Op een hoogte van 3,93 m +NAP ligt vloer F382 bestaande uit strekken en alleen in de noordwesthoek natuursteen. De vloer is gelegd met een grote verscheidenheid aan (secundair verwerkte) baksteen, waarvan de jongste (ijsselsteen) op zijn vroegst dateert uit de 17^e eeuw (23-24 x 10 x 5-5,5 cm, 16-16,5 x 8,5 x 3,5 cm, 19 x 4 cm en 13 x 6 cm). In

de vloer lag ook een haardsteen en een gotische reli fsteen met driepas (vnr. 1062.1, i. 23185, afb. 72). De kelder is waarschijnlijk in de 18^e eeuw volgestort met onder andere rode en grijze plavuizen (vnr. 945).

Afb. 73 Kelder F124, richting het oosten.

In het achterhuis wordt aan de zuidzijde, waarschijnlijk aan het begin van de 17^e eeuw, een kleine kelder F124 aangelegd tegen de noordgevel van het buurpand (afb. 73). Deze lijkt jonger te zijn dan afvalkuil F149 met aardewerk uit het laatste kwart van de 16^e eeuw, al is het opvallend dat de contouren van de kuil overeenkomen met de hoek van de kelder en de trap, waardoor een laat 16^e-eeuwse datering niet kan worden uitgesloten. De kelder bestaat uit muren F20, F54, F105 en F107. De zuidelijke muur F20 loopt door als tongewelf (19,5 x 10 cm) en staat niet in verband met muur F54. Muur F54 (23,5 x 11,5 x 6-7,5 cm) staat wel in verband met F107. Aan de noordzijde van het keldertje bevindt zich een trap F106, die koud tussen muren F105 en F107 is geplaatst en is gemetseld met secundair gebruikte baksteen (22 x 10,5 x 5,5 en 9 x 4,5 cm). De kelder was aan de binnenzijde

geheel bepleisterd en voorzien van een vloer F264 van rode plavuizen op een hoogte van 4,50 m +NAP. In de noordoosthoek bevond zich een vrij grote 17^e of 18^e-eeuwse grape uit Bergen op Zoom (r-gra-113, vnr. 786.1, i. 19932), die secundair in gebruik was als schrobpot F263 (afb. 74). In de grape bevond zich aardewerk uit het midden van de 18^e eeuw (vnr. 1003). Waarschijnlijk is de kelder toen buiten gebruik geraakt, net als de kelder in het voorhuis. Ten westen van muur F107 is een oost-west georiënteerde muur F108=F109 zichtbaar (17,5-19 x 8-9 x 4-4,5 cm) van een steens tussenwand, die waarschijnlijk jonger is dan het kelder F124, maar gelijktijdig heeft gefunctioneerd. Het is de vraag of het huis op perceel 2 gelijk is afgebroken na het dichtstorten van de kelders in het midden van de 18^e eeuw.

Perceel 3

Vermoedelijk is waterput F154, die is waargenomen in het noordprofiel (bijlage 11, tek. 124, afb. 36), aangelegd in de 18^e eeuw (21 x 10 x 4-4,5 cm). De put heeft aan de buitenzijde een doorsnede van 1,66 m en is in de 20^e eeuw dichtgestort met onder andere fragmenten van gresbuizen.

Afb. 74 Schrobpot F263.

Perceel 4

In de vulling van beerkelder F68 (vnr. 444) bevindt zich onder andere industrieel wit aardewerk uit het midden van de 19^e eeuw, waaruit blijkt dat de beerkelder lang in gebruik is gebleven. Een noord-zuid georiënteerde muur F72 is 1-steens breed en is gemetseld met baksteen in een formaat van 20 x 8,5 x 4 cm (OK 4,66 m +NAP). Direct ten oosten hiervan ligt vloer F69 van baksteen (22 x 10 x 4 cm) en plavuizen (15 x 15 x 2,4 cm). Hiervan is geen hoogtemaat bekend. Gezien het baksteenformaat dateert muur F72 vermoedelijk uit de 17^e eeuw en heeft gelijktijdig gefunctioneerd met schouw F71 uit de vorige fase. Muur F93, ten oosten van schouw F71 wordt doorsneden door muur F91 van moderne baksteen 10-11 x 4 cm.

Perceel 5

Binnen de werkplaats is waarschijnlijk in de tweede helft van de 17^e of 18^e eeuw (vnr. 431) een rechthoekige structuur of muur F45 (OK 4,87 m + NAP) aangelegd. De functie is onbekend. De muur is slechts 1-steens dik en is gemetseld met baksteen in een formaat van 19 x 8,5 x 3,5 cm.

In het zuidoosten is een ronde kuil F188 zichtbaar met daarin restanten van ijzeren

Afb. 75 Kuilen in profiel 52, richting het westen.

banden en fragmenten van vuurvaste steen. Mogelijk dat de banden van een schoorsteen zijn geweest van circa 1,5 m in doorsnede. Bij het verdiepen zijn weinig sporen gevonden waaraan duidelijke conclusies zijn te verbinden.

Vanaf het maaiveld zijn meerdere kuilen F209, F225, F386, F387, F388, F389, F390 en F391 zichtbaar met een puinvulling (afb. 75). Hoewel de vullingen van de kuilen vooral ouder materiaal bevatten, zijn ze waarschijnlijk gegraven in de 19^e eeuw. Zo is in kuil F389 is industrieel wit aardewerk gevonden uit de 19^e eeuw (vnr. 420). Waarschijnlijk zijn de kuilen gelijktijdig en hangen ze samen met de afbraak van het gebouw.

3.2.7 De wasserij

Op zijn vroegst in de late 18^e of 19^e eeuw is op de percelen langs de Molenstraat een groot pand aangelegd op grote poeren (afb. 76). Gezien het dichten van de kelder op perceel 1b is dit vermoedelijk gebeurd in het laatste kwart van de 19^e eeuw. Poer F29 met insteek F246 betreft een poer die waarschijnlijk is gemetseld met secundaire baksteen (20 x 9 x 5 cm, OK 4,65 m +NAP). Muurfragment F30 (22 x – x 5 cm) staat koud tegen poer F29. Ook poer F122 betreft een recente poer (OK 4,74 m +NAP) met insteek F247. Deze heeft aan de onderzijde een afmeting van 150 x 150 cm en bovenop 56 x 56 cm. Poer F116 met insteek F249 en poer F121 met insteek F248 liggen in het verlengde van poer F29 en F122 en hangen hiermee samen. Poer F116 is gemetseld met baksteen in een verschillend formaat van 12 x 6 cm en 10 x 3,5 cm (OK 4,51 m +NAP) en meet aan de onderzijde 148 x 144 cm. Poer F121 is gemetseld met baksteen in een formaat van 19,5 x 10,5 x 5,5 en 19 x 9,5 x 4 cm (OK 4,55 m +NAP).

Afb. 76 Vier poeren van een groot gebouw, richting het zuiden.

In de 20^e eeuw is tussen muur F60 en muur F16 een goot F19 aangelegd met een betonvloer (afb.

77), die in gebruik is geweest als ruimte voor de stoompersleidingen van de Wasserij. Aan weerszijden bevinden zich plaatselijk restanten van moderne kalkzandsteen. Verder naar het noorden is een vergelijkbare goot F115 met smalle muurtjes van kalkzandsteen aan weerszijden gevonden. Deze ligt op poeren F116 en F121. De vloer van de goot bestaat uit baksteen (21,5 x 10,5 x 5,5 cm) en is gefundeerd op beton. De goot is aan weerszijden bepleisterd. Ten zuiden van goot F115 is een grote rechthoekige kuil F251 ingegraven met onderin een ronde zinken bak F250 van 40 cm doorsnede.

In het midden van put I bevindt zich een recente verstoring F1 met een vulling van schoon geel zand en fragmenten beton en baksteen. Waarschijnlijk betreft dit een uitbraakspoor. Aan de westzijde van put IV is een recente verstoring F385 zichtbaar, van een olietank. Ook aan de noordzijde van put IV is een recente verstoring F384 te zien van een olietank.

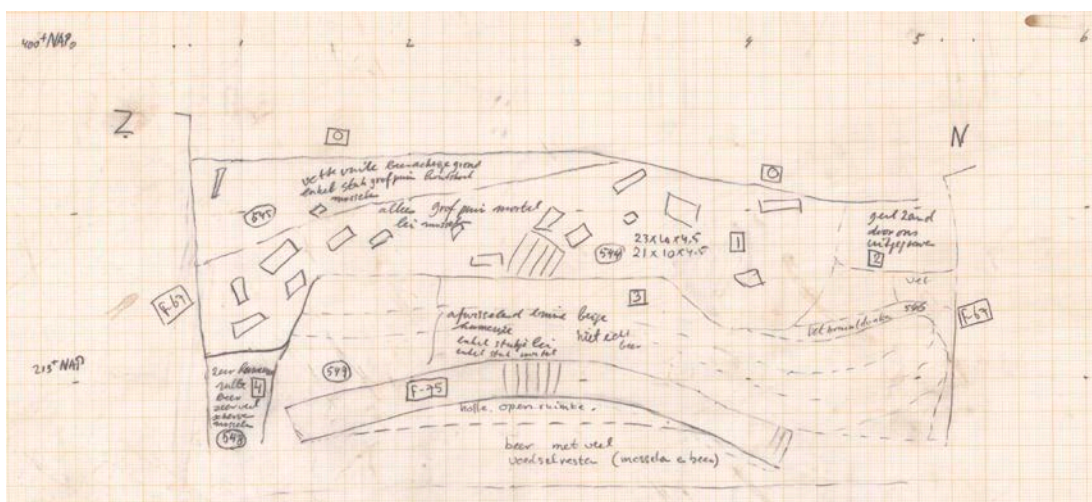
De functie van speciebrok F119 met grof baksteenpuin is onduidelijk. Vermoedelijk betreft dit een brok puin van na de afbraak van de huizen.

Afb. 77 Goot F19, richting het noorden.

4 Beerput F67

Beerput F67 is ovaal met een afmeting van 4,90 x 3,60 m en is gemetseld met baksteen in een formaat van 21-21,5 x 9-10 x 4-4,5 cm, dat voorkomt vanaf circa 1450. In de beerput zijn zes lagen aangetroffen met een gezamenlijke dikte van circa 200 m. Deze zijn in kwadranten opgegraven. Alleen het zuid-noordprofiel is gedocumenteerd (afb. 78, tek. 65). Onderin bevindt zich een beerlaag van circa 40 cm dik (v.561, 562, 562, 564, 566) die wordt afgedekt door de ingestorte koepel. Hierboven bevindt zich een laag/pakket van 50 tot 100 cm dik met afwisselende bruine humeuze lagen (vnr. 529, 537, 540, 541, 546, 547, 549, 557, 559, 568, 575). Waarschijnlijk betreft dit restanten van min of meer vloeibare beer, die na het instorten van de koepel eroverheen is gespoeld. Aan de zuidzijde is naast de koepel nog een restant zichtbaar van de intacte beerlaag van circa 80 cm dik met veel scherven en mosselen (v.548, 567). Deze concentratie komt waarschijnlijk door de aanwezigheid van een stortkoker erboven. De beerlagen worden afgedekt door een puinlaag van circa 60 cm dik (vnr. 509, 538, 544) en daarop vette vuile beerachtige grond (vnr. 508, 539, 542, 543, 545, 615). Van enkele vondstnummers is onbekend uit welke laag ze afkomstig zijn (vnr. 558, 560, 569, 603, 614). Het is opvallend dat meerdere scherven uit de lagen boven het puin passen aan scherven van aardewerk die onder de ingestorte koepel gevonden zijn. Veel scherven uit de verschillende lagen horen bij dezelfde voorwerpen. Dit lijkt erop te duiden dat de lagen bij het instorten van de koepel vermengd zijn geraakt. De meeste archeologisch complete voorwerpen zijn echter afkomstig uit de beerlagen onder en direct boven de ingestorte koepel. Er is geen sprake van een duidelijk faseverschil in het gebruik van de beerput. De vondsten zullen hieronder dan ook als één aardewerkcomplex worden besproken.

Afb. 78 Zuid-noordprofiel in beerput F67.

4.1 Aardewerk

De conservering van het aardewerk is redelijk tot goed. Van de minimaal 261 exemplaren zijn 44 exemplaren archeologisch compleet. Een representatieve selectie van archeologisch complete voorwerpen is opgenomen in een Deventer-systeem catalogus (bijlage 14). Van 26 exemplaren zijn alleen bodem en/of wandfragmenten aanwezig. Van de meeste exemplaren zijn ook randfragmenten aanwezig. Volgens de EVE berekening vertegenwoordigen de keramiëscherven 32,2% van de complete voorwerpen.²⁹ Bij de acht geselecteerde beerputten van het Museumkwartier was het

29 Gebaseerd op het totale EVE van 75,25 en het totaal van 234 randen.

gemiddelde 33,77%.³⁰ Waarschijnlijk is de beerput tussentijds geleege, aangezien van veel exemplaren slechts enkele fragmenten aanwezig zijn.

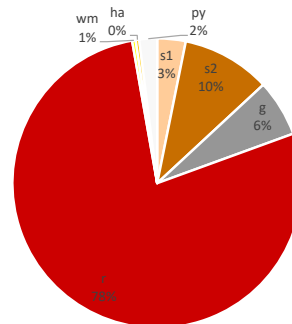
Enkele losse fragmenten uit de vulling zijn duidelijk ouder dan de rest van het aardewerk. Zo is sprake van fragmenten van een voorraadpot van blauwgrijs aardewerk (bg-pot-5) uit de 13^e of het begin van de 14^e eeuw, een kan van bijna-steengoed (s4-kan-) van circa 1300 en twee drinkbekers en drie kannen van steengoed uit Siegburg en Langerwehe (s2-bek-13) uit de eerste helft of het derde kwart van de 14^e eeuw. Ook fragmenten van twee kommen van witbakkend Maaslands aardewerk (wm-kom-3) dateren voor het midden van de 15^e eeuw. Al kunnen deze laatste nog wel zijn gebruikt in het derde kwart van de 15^e eeuw. Deze scherven zijn echter gevonden in de bovenste lagen van de beerput en zijn vermoedelijk bij het instorten van de koepel uit de ophogingslagen rondom de beerput in de vulling terecht gekomen. Deze fragmenten zijn niet opgenomen in de tellijst (bijlage 13) en in de grafieken. Hiermee komt het minimum aantal exemplaren op 252. De meerderheid van het aardewerk dateert tussen 1475 en 1525. Waarschijnlijk is de beerput kort na 1500, na het instorten van de koepel, buiten gebruik geraakt. Onder het aardewerk bevindt zich vooral veel roodbakkend aardewerk (78%) en in minder mate blank steengoed (3%) en grijs steengoed met oppervlaktebehandeling (10%) en grijsbakkend aardewerk (6%). De fragmenten van witbakkend Maaslands aardewerk en witbakkend Hafner aardewerk uit Langerwehe en pijpenaarden beeldjes nemen slechts een gering percentage in beslag (afb. 79). Het vondstcomplex bestaat hoofdzakelijk uit aardewerk met als functie voedselbereiding (49%) en in mindere mate uit tafel/ eetgerei (16%), schenk/ drinkgerei (14%) en opslag (8%). Daarnaast zijn enkele voorwerpen aanwezig voor verlichting (4%), persoonlijke verzorging (4%) en sier/religie (2%). Van 3% van de voorwerpen is de functie onbekend (afb. 80).

Schenk/ drinkgerei

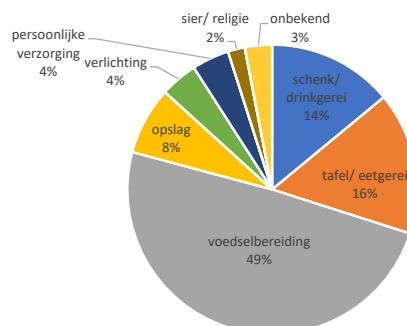
Het schenk drinkgerei bestaat, naast de hierboven besproken oudere voorwerpen die als intrusie worden geïnterpreteerd, uit enkele bekers, drinkschaaltjes en kannen van steengoed. Een deel hiervan is vervaardigd van steengoed zonder oppervlaktebehandeling uit Siegburg. Hieronder bevinden zich vier drinkschaaltjes, twee kannen en twee trechterbekers. De brede lage drinkschaaltjes zonder groeven (s1-dri-1) en met groeven (s1-dri-2), waaruit wijn werd gedronken, komen voor van de tweede helft van de 14^e tot en met het begin van de 16^e eeuw.³¹ Uit de twee kannen werd waarschijnlijk bier gedronken. De eerste betreft een bolle kan met rechte hals met groef bij de lip en rode bloes als oppervlaktebehandeling, mogelijk type s1-kan-9 of s1-kan-18, uit de 15^e of het begin van de 16^e eeuw. De tweede betreft een slanke kan met rechte hals, mogelijk s1-

³⁰ Van de Venne 2018.

³¹ Janssen 1983, 200 (afb. 8.5); Van de Venne & Snieder 1994, 86; Bartels 1999, 55-56, 531.

Afb. 79 Verhouding van het aardewerk per bakselgroep op basis van het MAE (=252).

Afb. 80 Verhouding van het aardewerk per functiegroep op basis van het MAE (=252).

kan-3, die voorkomt van de tweede helft van de 14^e tot het derde kwart van de 15^e eeuw. Bij de trechterbekers is sprake van een klein exemplaar met zoutglazuur en een groot exemplaar met bolle trechter (s1-tre-5?) uit de tweede helft van de 15^e eeuw of eerste helft van de 16^e eeuw.³² Ook een bodemfragment van een hoge drinkkan met bolle buik en geknepen standring met ijzerengobe is afkomstig uit Siegburg (s2-kan-1?). Naast het drinkgerei uit Siegburg is sprake van twee bekers en 20 kannen uit onder andere Langerwehe en Raeren. Hieronder bevindt zich een beker met een lintoor midden op de buik (s2-bek-22?), die waarschijnlijk afkomstig is uit Langerwehe. Een bolle beker met korte hals en ribbel op de halsaanzet en geknepen standring (s2-bek-12) is gezien het baksel vermoedelijk afkomstig van een ander productiecentrum in het Rijnland. De beker lijkt wat vorm betreft erg op het type drinkkan s2-kan-9, waarvan drie exemplaren gevonden zijn. Dit type is onder andere vervaardigd in Raeren en dateert hoofdzakelijk tussen circa 1475 en 1550.³³ Van de meeste kannen zijn alleen randfragmenten aanwezig, waaruit geen type kan worden herleid. Dit betreft 11 kannen met vooral rechte randen, maar ook een kraagrand. Van andere kannen is net wat meer bewaard. Zo is sprake van twee slanke 15^e-eeuwse kannen uit Langerwehe met hoge licht uitlopende hals en spitse rand (s2-kan-53?) en twee kannen met cilindrische hals met ribbels en kraagrand (s2-kan-67?). De eerste met alleen engobe en ribbels op de hals is waarschijnlijk afkomstig uit Langerwehe. De tweede heeft ook radstempelversiering en is gezien het baksel waarschijnlijk afkomstig uit Raeren. Dit type is zowel in Aken, Raeren als Langerwehe geproduceerd van het tweede kwart van de 15^e tot en met het eerste kwart van de 16^e eeuw.³⁴ Een bolle drinkkan uit Raeren met schouder overgaand in hals met kraagrand en geknepen standring is nagenoeg compleet en is van het type s2-kan-10 uit de tweede helft van de 15^e of eerste helft van de 16^e eeuw (cat. 1, vnr. 509.2).³⁵ Een groter exemplaar van hetzelfde type heeft waarschijnlijk een functie gehad voor opslag en wordt verderop in deze tekst besproken. Het is opvallend dat onder het steengoed van de beerput voorwerpen met een standvlak of standvoet geheel ontbreken. De geknepen standring maakt tussen 1500 en 1525 plaats voor vlakke bodems.³⁶ Toch komen veel van de hierboven besproken typen voor tot in de eerste helft van de 16^e eeuw en wijst het ontbreken van vlakke bodems niet direct op een einddatering van het steengoed tot 1500. Naast het schenk/ drinkgerei van steengoed is sprake van een zuigflesje van witbakkend aardewerk uit Langerwehe met spaarzaam loodglazuur met groene vlekjes van koperoxide. Deze dateren over het algemeen uit de 14^e eeuw, maar worden sporadisch ook nog aangetroffen in complexen uit de 15e eeuw.³⁷ In dit geval betreft het vermoedelijk opspit of intrusie vanuit een oudere laag of ouder spoor.

Tafel/ eetgerei

Het eetgerei bestaat uit 25 borden, 9 koppen en 4 kommen van roodbakkend aardewerk. Het tafelgerei bestaat uit één voetschaal. De meeste borden zijn van het type r-bor-65, met holle spiegel, naar buiten geknikte rechte vlag met aangedrukte rand en standlobben. Daarnaast is sprake van twee borden met uitgebogen vlag en van buiten aangedrukte rand, eveneens met standlobben (r-bor-1). Op twee exemplaren na zijn al deze borden versierd. De meeste borden (minimaal 13) hebben een versiering van aaneengesloten slibboogjes op de spiegel en/of vlag. Eén exemplaar is versierd met slibboogjes op de vlag en een toren van de heilige Barbara met drie slibboogjes aan weerszijden (cat. 7, vnr. 563.2). Deze symboliek is in 's-Hertogenbosch toegepast tussen 1490 en 1570.³⁸ Drie borden hebben alleen een sliblaag aan de bovenzijde en zes borden hebben een versiering van een sliblaag met sgraffito. Sgraffito aardewerk dateert al vanaf het laatste kwart van de 15^e eeuw tot circa 1550. Hiervoor werd eerst een witte sliblaag aangebracht, waarin een voorstelling werd uitgekraast. Meestal betreft het heraldische voorstellingen of religieuze afbeeldingen en inscripties. Ook landschappen met

³² Bartels 1999, 69

³³ Gaimster 1997, 227.

³⁴ Bartels 1999, 582 (cat. 197), 583 (cat. 197).

³⁵ Bartels 1999, 560; Gawronski 2012, 148 (cat. 202 en 203), 316.

³⁶ Bartels 1999, 65.

³⁷ Hurst et al. 1986, 227; Bartels 1999, 149.

³⁸ Nijhof & Janssen 2000, 268-269, 277.

kastelen en bomen op mottes zijn een gangbaar onderwerp.³⁹ In 's-Hertogenbosch gaat het vooral om religieuze voorstellingen, dit is karakteristiek voor 's-Hertogenbosch. Bij de borden uit de beerput zijn dan ook alleen religieuze voorstellingen gevonden. Zo is sprake van een compleet bord met op de spiegel drie vogels (duiven) en de tekst 'Maria' en op vlag de tekst 'mei met mater mei mater' (cat. 6, vnr. 541.7).⁴⁰ In het christendom staat de duif vooral symbool voor de heilige geest. Op fragmenten van andere borden zijn eveneens fragmenten te zien van vogels en/of tekst met de letter 'M' of 'MA' met kroon. Eén van de borden, met alleen een gele sliblaag als versiering, betreft een miniatuur bordje van het type r-bor-65 van 11 cm doorsnede. Vermoedelijk is dit aan tafel gebruikt als zoutschaaltje. Ook een voetschaal is gebruikt als tafelgerei voor het serveren van voedsel. Deze is versierd met sgraffito, met meerdere vogels/ duiven. Van de negen koppen/ papkommen zijn vijf exemplaren voorzien van een sliblaag aan de binnenzijde. De meeste hebben een geel uiterlijk van de loodglazuur, maar één exemplaar heeft een groene kleur van de toegevoegde koperoxide. Het betreft zowel bolle koppen met manchtrand (r-kop-49, cat. 26, vnr. 549.4) als koppen met knik van bodem naar wand en van boven afgeplatte rand (r-kop-60, cat. 27, vnr. 536.1) of met rechte afgeronde rand (r-kop-63?), allemaal op standlobben. Deze typen komen in 's-Hertogenbosch algemeen voor in de tweede helft van de 15^e en eerste helft van de 16^e eeuw. Van de kommen met een doorsnede van minder dan 20 cm en hoogte van minder dan 10 cm wordt verondersteld dat ze zijn gebruikt als eetgerei. Dit betreft vier kommen, waaronder een afgeronde kom met sterk geprononceerde brede kraagrand op standlobben met een gele sliblaag aan de binnenzijde (r-kom-111, cat. 21, vnr. 561.4) en een kom met scherpe knik van bodem naar wand en afgeplatte rand op standlobben (r-kom-144, cat. 25, vnr. 561.2), vergelijkbaar met de r-kop-60, eveneens met slib aan de binnenzijde. Deze laatste twee typen lijken in 's-Hertogenbosch na 1500 niet meer voor te komen. Van de andere twee kommen zijn alleen randfragmenten bewaard met een naar binnen afgeronde rand van 16 cm doorsnede (r-kom-47?) en een van boven afgeplatte rand van 17 cm doorsnede.

Voedselbereiding

Verreweg de meeste keramiekvondsten behoren tot het kookgerei, ofwel de voedselbereiding, volledig vertegenwoordigd door roodbakend aardewerk. Het kookgerei bestaat hoofdzakelijk uit grapen en in mindere mate bakpannen. Daarnaast komen drie deksels, een steelkom en een vetvanger voor. Onder de deksels bevindt zich een licht conische deksel met knop (r-dek-1). De steelkom heeft een naar buiten geknikte rand (r-stk-37?). De vetvanger heeft een hoekige zijde (r-vet-1). Onder de fragmenten van bakpannen bevinden zich vooral randfragmenten met afgeronde manchtrand met lensbodemp en massieve platte (iets geknepen) steel, die behoren tot acht bakpannen van het type r-bak-5, waarvan twee archeologisch complete exemplaren aanwezig zijn (cat. 5, vnr. 549.10). Dit type komt in 's-Hertogenbosch voor tussen 1450 en 1550. Verder is sprake van twee bakpannen met verdikte aan de buitenzijde licht afgeplatte afgeronde rand (r-bak-2?) en een bakpan met afgeronde brede, aan de bovenzijde ingedrukte rand (r-bak-15). Opvallend is de grote hoeveelheid grapen (40 exemplaren) met uitstaande hals met kleine driehoekige kraagrand (r-gra-73, cat. 11, vnr. 541.8 en cat. 12, vnr. 549.5). Dit type komt algemeen voor in de 15^e eeuw.⁴¹ De meeste zijn voorzien van ribbels op de wand en schouder. Een klein exemplaar is voorzien van horizontale slibboogjes (r-gra-73, cat. 13, vnr. 561.8). De meeste grapen van dit type hebben een randdiameter van 13 tot 16 cm en zijn middelgroot (22 exemplaren). Negen exemplaren hebben een randdiameter van 10-12,5 cm en worden beschouwd als klein. De overige negen exemplaren hebben een randdiameter van 17 of 18 cm en worden beschouwd als groot. Ook komen 14 grapen voor met licht uitstaande hals met verdikte afgeplatte lip (r-gra-75, cat. 14, vnr. 541.6). Dit is een type dat eveneens veel voorkomt in de 15^e eeuw, maar wordt in 's-Hertogenbosch ook aangetroffen in complexen met aardewerk uit de eerste helft

³⁹ Hurst et al. 1986, 150-153.

⁴⁰ Nijhof & Janssen 2000, 269.

⁴¹ Vreenegoor & Kuipers 1996, 64, 67-68; Bartels 1999, 121-122, 666-667.

van de 16e eeuw.⁴² Dit betreft twee kleine grappen en 12 middelgrote grappen. Van andere typen zijn minder exemplaren aanwezig. Zo is sprake van één middelgrote bolle grappe met ribbels op de wand en afgeronde kraagrand (r-gra-10, cat. 10, vnr. 541.1) en een middelgrote en twee grote wijdmondige grappen met manchtrand en ribbels op de wand (r-gra-81, cat. 15, vnr. 561.6). Verder betreft dit onder andere twee kleine bolle grappen met uitstaande rand (r-gra-6) en een kleine hoge grappe met iets naar binnen gebogen rechte afgeronde rand die is versierd met horizontale slibboogjes (r-gra-141?). Ook komen enkele grappen voor met een afgeronde buikknik. Dit betreft een kleine en middelgrote grappe met naar buiten geknikte rand met dekselgeul (r-gra-110, cat. 16, vnr. 537.3 en cat. 17, vnr. 549.11), een middelgrote grappe met kraagrand (r-gra-8, cat. 9, vnr. 561.9) en een middelgrote grappe met afgeronde kraagrand (r-gra-82). Slechts één grappe (r-gra-8, cat. 9) is volledig bedekt met loodglazuur. Verder zijn alle grappen uit de beerput voorzien van spaarzaam loodglazuur. Eén vermoedelijke grappe heeft een sluitrand en is voorzien van duimindrukken aan de onderzijde van de rand. Een vergelijkbaar randfragment is gevonden in een afvalkuil van het Bogardenklooster bij het onderzoek van het Museumkwartier. Deze dateert uit het laatste kwart van de 15e of de eerste helft van de 16^e eeuw en is geïnterpreteerd als sluitpan.⁴³ Aangezien in dezelfde kuil ook twee alambieken/ destilleerhelmen zijn aangetroffen, wordt verondersteld dat de sluitpan mogelijk de onderzijde van een destilleerinrichting betreft, waarop de alambiek/ destilleerhelm werd geplaatst.⁴⁴ Een vergelijkbare rand komt echter ook voor bij wasbekkens, die dateren van de late 13^e tot en met de 15^e eeuw.⁴⁵

Afb. 81 Aardewerk uit beerput F67, uit Janssen 1983 'Van Bos tot Stad'.

⁴² Vreenegoor & Kuipers 1996, 65; Van de Venne 2018, 455, 459, 471-472, 530, 545, 580, 584.

⁴³ Peters 2018, 906 (cat. 114).

⁴⁴ Peters 2018, 653-653, 906 (cat. 114).

⁴⁵ Vreenegoor & Kuipers 1996, 72 (cat. 60). Gaimster & Verhaeghe 1992.

Ook de wat grotere kommen zijn waarschijnlijk gebruikt bij de bereiding van voedsel, al kunnen ze voor meerdere doeleinden zijn gebruikt. Het betreft verschillende afgeronde of bolle kommen op standlobben met kraagrand of manchtrand van roodbakkend aardewerk, vaak met een sliblaag aan de binnenzijde, die algemeen voorkomen in de 15^e en 16^e eeuw. Zo is sprake van een lage kom met kraagrand van 20 cm doorsnede (r-kom-40, cat. 20, vnr 549.9), vijf lage kommen met manchtrand van 20 tot 40 cm doorsnede (r-kom-109) en drie diepe kommen met kraagrand van ca. 20 cm doorsnede (r-kom-111) waarvan de rand iets uitstaand (cat. 22, vnr. 509.1), recht (cat. 23, vnr. 547.1) of naar binnen gebogen kan zijn (cat. 24, vnr. 561.7). De meeste van deze kommen hebben doorgaans twee horizontale worstoren. In dit geval heeft het laatste exemplaar twee verticale worstoren. De diepe hoge kommen worden in 's-Hertogenbosch meestal gedateerd in de tweede helft van de 15^e eeuw, al komen ze ook nog voor in complexen uit de 16^e eeuw, zoals bij het Museumkwartier.⁴⁶ Ook zijn randen aanwezig van zeven bolle kommen op standlobben met naar buiten geknikte brede aan de bovenzijde ingedrukte rand van 20 tot 45 cm doorsnede (r-kom-51?), waarvan de meeste met een sliblaag aan de binnenzijde. Naast de 26 kommen van roodbakkend aardewerk is sprake van vijf kommen van grijsbakkend aardewerk, waarvan twee archeologisch compleet. De eerste betreft een afgeronde kom met naar buiten geknikte rand op standlobben (g-kom-23, cat. 4, vnr. 541.5). Hiervan zijn vermoedelijk nog twee exemplaren aanwezig. De tweede betreft een bolle kom met manchtrand op standlobben (g-kom-18, cat. 3, vnr 541.4). Daarnaast is een randfragment aanwezig van een kom met uitstaande kraagrand met iets ingesnoerde hals. Ten slotte is sprake van een vergiet van roodbakkend aardewerk die bij de bereiding van voedsel is gebruikt.

Opslag

Naast enkele voorraadpotten voor opslag van voedsel, is sprake van kannen voor de tijdelijke opslag van water en andere vloeistoffen. De voorraadpotten zijn vervaardigd van grijsbakkend en roodbakkend aardewerk. Onder de drie exemplaren van grijsbakkend aardewerk bevindt zich één exemplaar met zeer korte verticale hals en haaks geknikte rechthoekige rand (g-pot-4?) en twee exemplaren met rechtop staande manchtrand (g-pot-5?). Onder de drie exemplaren van roodbakkend aardewerk bevinden zich een klein exemplaar (r-pot-5?) en twee middelgrote exemplaren met korte cilindrische hals en naar buiten geknikte aangedrukte rand of uitgebogen lip (r-pot-5 of r-pot-58?). Onder de in totaal 13 grote kannen bevinden zich twee exemplaren van steengoed, zes van grijsbakkend aardewerk en vijf van roodbakkend aardewerk. Onder de steengoed voorraadkannen bevindt zich een nagenoeg complete grote bolle steengoed kan van 31,5 cm hoog met kraagrand en geknepen standring is van het type s2-kan-10, dat eerder in deze tekst is besproken. Deze grote kan uit Langerwehe heeft radstempelversiering op de hals en schouder en dateert waarschijnlijk uit de tweede helft van de 15e eeuw (cat. 2, vnr:545.1). De kannen van grijsbakkend aardewerk hebben allemaal een kraagrand, waarvan één met hoge kraagrand. Vermoedelijk betreft de meeste exemplaren het type g-kan-2 met geknepen standring, waarvan meerdere bodemfragmenten gevonden zijn. Van dit type is ook een roodbakkende variant aanwezig (r-kan-28, cat. 19, vnr. 549.2), versierd met horizontale slibboogjes op de schouder. Twee kraagranden van twee andere kannen van roodbakkende aardewerk hebben mogelijk ook behoord tot dit type. Verder zijn twee bolle kannen gevonden met cilindrische hals en rechte rand, eveneens op geknepen standring (r-kan-13). De eerste is versierd met verticale slibboogjes. De tweede met horizontale slibboogjes met telkens drie stippen aan de uiteinden is compleet (r-kan-13, cat. 18, vnr. 537.2). Deze kan is in de beerput helemaal weggedreven naar de andere zijde van de put (ver vanaf de stortkoker). Het was het enige aardewerk dat op deze positie in de put is aangetroffen. Naast deze kan werden hier alleen maar organische materialen aangetroffen zoals hout en leer (schoenen).

⁴⁶ Van de Venne 2018, 869, 871, 892.

Verlichting

Voor verlichting waren olielampjes in gebruik. Hiervan zijn fragmenten gevonden van minimaal 11 exemplaren van roodbakend aardewerk. Twee exemplaren hebben twee schalen met afgeronde rand en stam en zijn voorzien van twee horizontale ogen aan de bovenste schaal (r-oli-3, cat. 28, vnr. 563.1). Daarnaast is sprake van twee min of meer identieke olielampen, maar dan zonder ogen of oren (r-oli-11, cat. 29, vnr. 549.1). Ook zijn fragmenten aanwezig van twee olielampen met onderschaal en oliereservoir met naar binnen gebogen rechte rand (r-oli-12, cat. 30, vnr. 561.1). Van andere olielampjes zijn alleen fragmenten van de stam of de afgeronde randen van de schaaltes gevonden.

Persoonlijke verzorging

Onder de functiecategorie persoonlijke verzorging is alleen het sanitair vertegenwoordigd door 11 pispotten van roodbakend aardewerk, allemaal met holle bodem. Deze zijn gebruikt om de nachtelijke gang naar de beerput te besparen. Eén exemplaar heeft een buik die vloeiend overgaat in een vrij hoge hals en is versierd met een dubbele rij van horizontale slibboogjes. Vermoedelijk betreft dit een exemplaar van het type r-pis-42. Vijf exemplaren zijn van het type r-pis-41, een bolle pispot met afgeronde buikknik en uitstaande rand met van boven aangedrukte lip (cat. 32, vnr. 549.6), versierd met een rij verticale of horizontale slibboogjes. Twee exemplaren hebben een afgeronde buikknik en een naar buiten geknikte rand (r-pis-6, cat. 31, vnr. 537.5) en zijn versierd met horizontale slibboogjes. Twee uitstaande iets verdikte afgeronde randen zijn waarschijnlijk eveneens van dit type. De typen r-pis-41 en r-pis-42 komen in 's-Hertogenbosch voor vanaf het laatste kwart van de 15^e eeuw. Het type r-pis-6 dateert vanaf 1500, waarmee dit het jongste aardewerk betreft uit de beerput.⁴⁷ Alle pispotten zijn voorzien van spaarzaam loodglazuur en slibboogjes. Dit maakt het waarschijnlijk dat ze dateren voor het tweede kwart van de 16e eeuw. Zo zijn in een beerput van het Sint Elisabeth Bloemplanklooster, met aardewerk uit het tweede en derde kwart van de 16e eeuw 29 pispotten van roodbakend aardewerk gevonden, waarvan geen één exemplaar is versierd met slibboogjes en de meeste exemplaren volledig zijn bedekt met loodglazuur.⁴⁸

Sier/ religie

In de beerput zijn fragmenten van vier pijpenbeeldjes en een plaquette/ reliëf opgegraven. Deze zijn gebruikt bij het dagelijks bidden of vormden een vrome decoratie. Het afdanken van deze beeldjes bij beschadiging was niet ongebruikelijk. Ze worden regelmatig aangetroffen in een beerput, gracht of vuilstortplaats. Huishoudens in de 15^e en vroege 16^e eeuw hadden waarschijnlijk meerdere exemplaren in bezit.⁴⁹ In de 15^e en vroege 16^e eeuw zijn grote hoeveelheden beeldjes, beelden en in mindere mate ook reliëfs van pijpenbeeldjes of terracotta vervaardigd.⁵⁰ Ze zijn in diverse plaatsen in Nederland geproduceerd, maar ook geïmporteerd uit onder andere Keulen, waarbij het mogelijk vooral in de 16^e eeuw een nevenproduct van de handel in steengoed en Hafner aardewerk was.⁵¹ Onder de fragmenten van de beerput van de Spuistroom bevinden zich een massief hoofdje van Christus met gekrulde haren (cat. 33, vnr. 542.5) en een hol heiligenbeeldje met het lichaam zonder hoofd van apostel Petrus (cat. 35, vnr. 561.5). Van een derde beeldje is alleen een fragment van de sokkel bewaard. Het vierde beeldje betreft een klein massief beeldje van de heilige Barbara met aan de onderzijde een gat (cat. 34, vnr. 542.6). Ten slotte is een randfragment gevonden van een plaquette/ reliëf. Exacte parallellen van deze beeldjes zijn niet bekend. Gezien de context zijn ze gedateerd tussen 1450 en 1525.

Onbekend

Van enkele voorwerpen is de functie onbekend. Zo zijn fragmenten gevonden van een rechthoekig

⁴⁷ Van Oosten 2012, 228

⁴⁸ Berkhouwer 2021.

⁴⁹ Ostkamp 2001, 215.

⁵⁰ Ostkamp 2001, 189-194.

⁵¹ Ostkamp 2001, 212-213.

roodbakkend bakje of vorm (zonder roet- of gebruikssporen). Over de functie van dergelijke bakjes zijn de meningen verdeeld. Ze zijn beschouwd als kweekbakjes voor een tuinman of voor sorteerkwerkzaamheden.⁵² Ook een functie in de zuivelbereiding en bij het maken van kleine pasteien is geopperd.⁵³ Een andere functie is die van vogelvoeder- of drinkbakje.⁵⁴ Deze laatste functie als voederbakje voor pluimvee of andere erfdieren wordt steeds meer aanvaard. Zo kan in de dubbelbakjes in het ene compartiment voedsel worden aangeboden en in het andere water.⁵⁵ Ook van zogenaamde gatenpotten is de functie onbekend. In de beerput zijn fragmenten gevonden van één grijsbakkend exemplaar en één roodbakkend exemplaar (r-gat-1, cat. 8, vnr. 541.2). Een gatenpot is een bolle pot, waar met een priem van buiten naar binnen gaten geprikt zijn. De functie van deze potten is tot op heden niet bekend. Ophanggaten in de Hals of rand wijzen erop dat ze gehangen hebben. De afgelopen decennia zijn al meerdere ideeën geopperd over de functie: selderij- of lookpot, parfumbrander, vergiet, waterfilter en vuurpot voor het transport en her activeren van vuur. De binnenzijde van gatenpotten is echter nooit beroet, wat de laatste functie onwaarschijnlijk maakt.⁵⁶ Een ander mogelijke functie is die van parfumbol of geurverspreider, waarin verschillende kruiden konden worden gestopt om een aangename geur te verspreiden of insecten te verjagen.⁵⁷

Afb. 82 Vondsten uit beerput F67, schaal 1:4.

4.2 Andere materiaalcategorieën

Naast aardewerk zijn ook fragmenten gevonden van voorwerpen van glas, leer, textiel, metaal, bewerkt been, hout en schelp. Deze materiaalcategorieën zijn niet nader uitgewerkt. Aan vier van deze voorwerpen zijn exemplaarnummers uitgedeeld. De meest opmerkelijke betreft een zogenaamde Jacobsschelp (vnr. 508.1, i. 303, afb. 82a), het pelgrimsinsigne van de bedevaart naar het Spaanse Santiago de Compostella, waar het graf van de apostel Jacobus de Meerdere werd bezocht. De

⁵² Bruijn 1979, 99-100.

⁵³ Bartels 1999, 129.

⁵⁴ Janssen 1983, 213. Groeneweg 1992, 219.

⁵⁵ Piessens 2021, 258-259.

⁵⁶ Ostkamp 1998, 10.

⁵⁷ Prinze 2019; Prinze 2020.

Jacobsschelp werd oorspronkelijk gevonden op het strand van Santiago de Compostella en werd zo het eerste bedevaartsteken in het laatmiddeleeuwse Europa. De schelp groeide al snel uit tot het algemene symbool voor de pelgrim. De schelpen werden op de kleding, reistas of de rand van een hoed genaaid.⁵⁸ Verder is een houten (luizen)kam gevonden, die tweezijdig is getand (vnr. 549.12, i. 18438, afb. 82b), voor persoonlijke verzorging. Ook is gereedschap gevonden in de vorm van een kantrechtbijl met daaraan het fragment van een houten steel (vnr. 509.3, i. 6935, afb. 82c). Ten slotte is sprake van een glis, een metacarpus (middenhandsbeen) van een rund, met een gat voor een touwtje (v.538.1, i. 6881, afb. 82d). Hiermee kon de glis de om de schoen worden gebonden om op het ijs mee te glijden/ schaatsen.

4.3 Botanisch onderzoek (H. van Haaster)⁵⁹

Uit de veronderstelde gasthuisbeerput zijn twee monsters met een totaalvolume van 10 liter onderzocht. Voor beide monsters geldt dat het materiaal niet uit zuivere beer dan wel keukenafval bestond. In vondstnummer DBSP549 is behalve consumptieafval ook veel puin, scherven, steenkool en zand aangetroffen. In vondstnummer DBSP537 bevond zich veel klei en zand.

Granen en dergelijke

Wat de meelleveranciers betreft, lijken rogge (*Secale cereale*) en boekweit (*Fagopyrum esculentum*) de belangrijkste rol in de voeding te hebben gespeeld. Van rogge zijn vooral veel gemineraliseerde fragmenten gevonden. Van boekweit is relatief veel kaf en pollen gevonden. Daarnaast is een enkele vondst gedaan van pluimgierst (*Panicum miliaceum*) en broodtarwe (*Triticum aestivum*).

Fruit, zuidvruchten en noten

Het assortiment fruit, zuidvruchten en noten is weer zoals we dat al in zoveel laatmiddeleeuwse beerputten zijn tegengekomen: peer (*Pyrus communis*), zoete kers (*Prunus avium*), braam (*Rubus fruticosus*), vijg (*Ficus carica*), appel (*Malus domestica*), vlierbes (*Sambucus nigra*), druif/krent/rozijn (*Vitis vinifera*), aardbei (*Fragaria moschata*), framboos (*Rubus idaeus*), rode aalbes (*Ribes rubrum*), hazelnoot (*Corylus avellana*), walnoot (*Juglans regia*), zwarte moerbeï (*Morus nigra*), kroosjespruim (*Prunus domestica* subsp. *insititid*) en bosbes/rijsbes (*Vaccinium*). Appels, vijgen en druif/krent/rozijn zijn het meest aangetroffen.

Kruiden en specerijen

Uit deze categorie is pollen van koriander (*Bifora radians* type) en kervel (*Anthriscus cerefolium*) gevonden. Macroresten zijn alleen van zwarte mosterd (*Brassica nigra*) aangetroffen.

Groenten en peulvruchten

Uit deze categorie zijn aangetroffen: biet (*Beta vulgaris*), venkel (*Foeniculum vulgare*) en een verkoolde erwt (*Pisum sativum*). De consumptie van peulvruchten wordt bevestigd door de aanwezigheid van resten van de bonenkever (*Bruchus rufimanus*) in vondstnummer DBSP537.

Olieleveranciers

Uit deze categorie zijn vondsten gedaan van raapzaad (*Brassica rapa*) en maanzaad (*Papaver somniferum*). Waarschijnlijk hebben de zaden een rol gespeeld in de voedselbereiding of als geneesmiddel.

⁵⁸ Van Genabeek & Nijhof 2019, 338.

⁵⁹ Uit: Haaster 2003, 36-38.

Sier- en symboolplanten

Uit deze categorie is een zaad van lampionplant (*Physalis alkekengi*) gevonden. Middeleeuwse afbeeldingen van de lampionplant suggereren dat deze plant destijds een belangrijke sier- of symboolwaarde had.⁶⁰ Uit het feit dat de plant ook werd aangeduid als kerssenkerssen van over see, winterkerssen, roemsche kerse" oïboberellen kan worden afgeleid dat ook de bessen gewaardeerd werden.⁶¹ De bessen zijn overigens de enige niet-giftige delen van deze plant. In de prehistorie, toen het klimaat hier een wat continenter karakter had, schijnt de plant deel te hebben uitgemaakt van de natuurlijke vegetatie in ons land.⁶² Tegenwoordig ligt de noordgrens van het verspreidingsgebied in Zuidwest-Duitsland, alwaar de plant in oïbossen voorkomt.⁶³ Uit Zwitserland komen aanwijzingen dat de bessen reeds in de prehistorie verzameld werden.⁶⁴ Op grond van de prehistorische vondst uit ons land kon dit niet afgeleid worden. Zaden van lampionplant worden slechts af en toe gevonden. In de beerput van de prior van de voormalige Sint-Salvatorsabdij te Ename zijn grote aantallen zaden gevonden. Dit wijst mogelijk op een functie van de plant als christelijke symboolplant.⁶⁵

Overige gebruiksplanten

De zaden van hennep (*Cannabis sativa*) en hop (*Humulus lupulus*) hebben waarschijnlijk als geneesmiddel een rol gespeeld. Omdat er historische bewijzen zijn voor het medicinale gebruik van deze planten, valt het op dat van deze soorten toch maar weinig resten zijn gevonden in een beerput die verondersteld wordt bij een gasthuis te hebben behoord. Toch komt dit beeld overeen met de resultaten van archeobotanisch onderzoek aan andere gasthuisbeerputten. In de beerput van het Pepergasthuis in Groningen (ca. 1550-1575) zijn beide soorten in het geheel niet aangetroffen.⁶⁶ In de beerputten van het Oude en Nieuwe Gasthuis in Delft (ca. 1400-1675 AD) zijn slechts twee hopzaden en een zaad van hennep gevonden.⁶⁷ In een beerput en mestvaalt bij het Gasthuis in Sittard (ca. 1500) kon maar één zaad van hop worden aangetoond.⁶⁸

De onkruiden

Uit de onkruidanalyse van de beermonsters komt weer het gebruikelijke beeld naar voren zoals dat in vrij wijd elke laatmiddeleeuwse beerput in 's-Hertogenbosch kan worden aangetroffen. Soorten uit Korensla-associatie (*Sclerantho annui-Arnoseridetum*), waaronder gewone spurrie (*Spergula arvensis*), eenjarige hardbloem (*Scleranthus annuus*), korenbloem (*Centaurea cyanus*), bleekgele hennepnetel (*Galeopsis segetum*), glad biggenkruid (*Hypochaeris glabra*), gewone spurrie (*Spergula arvensis*) en schapezuring (*Rumex acetosella*) zijn weer het best vertegenwoordigd. Ook ratelaars (*Rhinanthus*) maakten als gevolg van (pot)stalbemesting deel uit van de onkruidvegetatie op de roggeakkers. De goede vertegenwoordiging van deze onkruiden bevestigt het belangrijke aandeel van rogge in de voeding van de vroegere gebruikers van de beerput.

Samenvatting

De veronderstelde gasthuisbeerput laat zien dat de voedingsgewoonten van de voormalige gebruikers heel gewoon waren. Het onderzoek heeft een volstrekt normaal laatmiddeleeuws voedingsmiddelenpectrum opgeleverd. Voor dure voedingsmiddelen als specerijen was blijkbaar geen plaats. De aanwezigheid van ratelaarzaden in combinatie met onkruiden uit de korensla-associatie duidt op de jarenlange verbouw van winterrogge en bemesting van de akkers met stalmest.

60 Diehl 1954, 10; Hoorens 1989; De Cleene & Lejeune 1999.

61 Daems 1993, 276.

62 Pals 1989, 287.

63 Oberdorfer 1970, 773.

64 Villaret-von Rochow 1967, 59.

65 Cooremans et al. 1993.

66 Van Zeist 1988.

67 Esser 1992.

68 Bakels 1980.

4.4 Conclusie

Het vondstcomplex van de beerput omvat een gebruiksperiode van 1450/1475 tot 1525. Het bevat voor drie kwart exemplaren van roodbakkend aardewerk. Dit lijkt grotendeels lokaal vervaardigd, gezien de grote overeenkomst met het aardewerk dat is gevonden tussen het productieafval van het Loeffplein uit het midden van de 15^e eeuw (tot 1456) met veel dezelfde typen.⁶⁹ Een opvallend verschil is het ontbreken van buidelvormige pispotten in de beerput van de Spuistroom, waarschijnlijk doordat de beerput jonger is. Ook de sgraffito borden en voetschalen dateren vanaf het laatste kwart van de 15^e eeuw. Een eerste gebruiksfase in het derde kwart van de 15^e eeuw kan echter niet geheel worden uitgesloten, vermoedelijk is dit later in het derde kwart van de 15^e eeuw geweest. Anderzijds is het opvallend dat zich onder het steengoed geen enkel exemplaar bevindt met een standvlak of standvoet, terwijl deze wel voorkomen vanaf 1500. Raeren, waar het meeste steengoed uit 's-Hertogenbosch rond 1500 vandaan komt, liep echter wat achter in deze ontwikkeling, waardoor het niet uitzonderlijk is dat dit ontbreekt. Versierd steengoed is voor het midden van de 16^e eeuw nog betrekkelijk zeldzaam in 's-Hertogenbosch.⁷⁰ Vooral de roodbakkend pispotten van het type r-pis-6 lijken te wijzen op een laatste gebruik van de beerput aan het begin van de 16^e eeuw, maar vermoedelijk wel ruim voor 1525. Ook het voorkomen van het bord met de symboliek van de heilige Barbara, die waarschijnlijk dateert vanaf 1490, lijkt hierop te wijzen. Het lage percentage grijsbakkend aardewerk (6%) is in overeenstemming met een aardewerkcomplex uit deze periode. Vanaf het midden van de 15^e eeuw worden de meeste vormen van grijsbakkend aardewerk vervangen door rode exemplaren.⁷¹ Het steengoed is geïmporteerd uit het Rijnland en via de Maas. Dit bestaat voor een gering deel uit steengoed uit Siegburg zonder oppervlaktebehandeling (3%). Het merendeel van het steengoed is voorzien van engobe en/of zoutglazuur en is afkomstig uit Langerwehe, Aken en Raeren (10%).

De vondsten bestaan voornamelijk uit alledaags huishoudelijk gerei. Echt luxe voorwerpen ontbreken. De voornaamste functionele groepen zijn voedselbereiding (49%) en in mindere mate uit tafel/eetgerei (16%), schenk/ drinkgerei en opslag (8%). Verlichting (4%), persoonlijke verzorging (sanitair, 4%) en sier/ religie (2%) nemen slechts een gering percentage in beslag. Wanneer het complex wordt vergeleken met de beerputten van het Museumkwartier (afb. 83), dan valt wel op naar verhouding wat meer grijsbakkend aardewerk en wat minder witbakkend (Hafner) aardewerk aanwezig is. Dit kan worden verklaard door de wat oudere datering van de beerput van de Spuistroom. Wanneer wordt gekeken naar de functiecategorieën dan valt op dat bij beerput F67 vooral meer exemplaren voor voedselbereiding aanwezig zijn. De verschillen tussen schenk/drinkgerei, tafel/ eetgerei en opslag zijn niet heel groot. Wel zijn duidelijk minder exemplaren voor persoonlijke verzorging (minder pispotten) aanwezig in het complex van de Spuistroom. Dit is opvallend, aangezien voorheen is verondersteld dat de beerput, gezien zijn grootte, mogelijk tot het gasthuis ten zuiden van de steeg De Gasthuispoort heeft behoord. In dit geval zouden echter meer pispotten worden verwacht. Waarschijnlijk moet deze suggestie worden ontkracht, want ook de ligging ten opzichte van het gasthuis wijst er niet op dat er een verband is. Ook het botanisch onderzoek laat zien dat de voedingsgewoonten van de voormalige gebruikers heel gewoon waren. Bij het Museumkwartier hebben de 11 beerputten een diameter van 2,0 tot 3,6 m. Deze zijn in de meeste gevallen gebruikt door één huishouden. Eén beerput, de grootste van 3,6 x 3,3 m, is gedeeld door de bewoners van twee percelen.⁷² De grootte van de beerputten lijkt in 's-Hertogenbosch samen te hangen met het aantal bewoners van het huis waartoe de beerput behoorde.⁷³ Bij de Stoofstraat is een grote ovale beerput opgegraven van 4,3 x 3,3 m onder een huis, waarvan wordt verondersteld dat het een openbare functie heeft gehad, zoals een herberg, die ook

⁶⁹ Janssen & Nijhof 2010.

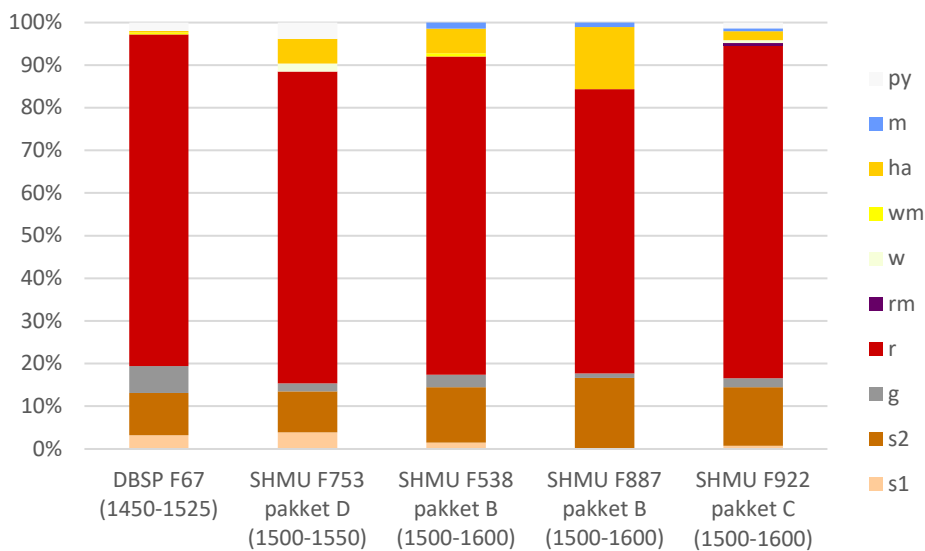
⁷⁰ Janssen 1983, 209.

⁷¹ Janssen 1983, 214.

⁷² Van der Mark, Peters, Tolboom & van de Venne 2018, 235-236.

⁷³ Van Oosten 2015, 78-79.

in archiefstukken wordt genoemd.⁷⁴ Deze toeschrijving is wel twijfelachtig omdat het heel lastig was de locaties uit de bronnen aan percelen te koppelen. Het is bij de Spuistroom eveneens lastig te bepalen bij welk perceel de put hoorde. Mogelijk geldt voor beerput F67 van de Spuistroom ook een openbare functie. Aangezien geen sprake is van een opvallende grotere hoeveelheid eet- en drinkgerei, wat te verwachten is bij een herberg, moet echter toch worden overwogen of de grote beerput van de Spuistroom niet een beerput betreft die door de bewoners van meerdere percelen/ huishoudens is gebruikt. Het is lastig om op basis van het aardewerk uitspraken te doen over de welstand van de bewoners. Het is de vraag of de beerputten van de Beurdestraat een arm of gemiddeld huishouden weerspiegelen. Vermoedelijk betreft het gemiddelde huishouden, waarmee de inhoud van beerput F67 dan eveneens een huishouden met gemiddelde welstand weerspiegelt. Dit kan op basis van het aardewerk echter niet met zekerheid worden gezegd. Aangezien ook het botanisch onderzoek van de beerput aan de Spuistroom een heel gewoon beeld geeft van voedingsgewoonten, zonder dure voedingsmiddelen, lijkt deze veronderstelling van een gemiddelde sociale welstand op zijn plaats.

Afb. 83 Vergelijking van de verhouding van de bakselgroepen van het aardewerk uit beerput F67 en enkele 16e-eeuwse beerputten van het Museumkwartier (SHMU), naar MAE.

⁷⁴ Cleijne 2011, 49.

5 Synthese

Tijdens het archeologisch onderzoek van de Spuistroom (DBSP) in 1981 is een opgraving uitgevoerd op de locatie van voormalige wasserij De Spuistroom, in het westen van het historische centrum van 's-Hertogenbosch. Dit is gelegen binnen een bouwblok dat wordt omgeven door de Sint Janssingel in het westen, de Sint Jansstraat in het noorden, de Molenstraat in het oosten en de Walpoort in het zuiden. Het onderzoeksgebied omvat twee complete percelen en twee gedeeltelijke percelen langs de Molenstraat, waarvan de bewoningsgeschiedenis teruggaat tot in de 13e eeuw. Daarnaast is sprake van één of twee percelen aan de westzijde van het onderzoeksgebied langs de Sint Janssingel.

Natuurlijke ondergrond

Volgens de kaart met de geomorfologie van het dekzand in 's-Hertogenbosch (afb. 3), ligt het onderzoeksgebied op een dekzandkop, waarbij sprake is van daling naar het westen richting een waterloop. In tegenstelling tot de kaart is ter hoogte van het onderzoeksterrein echter geen sprake van daling, maar ligt de natuurlijke ondergrond (inclusief stuifzand) vrij horizontaal op een hoogte van circa 3,40-3,50 m +NAP. Hiermee wijkt het af van de kaart met de geomorfologie van het dekzand in 's-Hertogenbosch. Tijdens archeologisch onderzoek ten noordwesten van het onderzoeksgebied is vastgesteld dat deze waterloop vermoedelijk verder naar het westen gelegen was.⁷⁵ Ook Hoogma geeft aan dat de Dommel van nature verder naar het westen stroomde dan nu het geval is.⁷⁶

Op verschillende plaatsen binnen de werkputten zijn restanten zichtbaar van een podzolbodem. Aan de zuidzijde van het onderzoeksterrein, in put I, was een dubbele podzol zichtbaar, waarvan de bovenste A-horizont was verspit. Ook in put II, verder naar het westen, lijkt sprake van een dubbele podzol met bovenin een uitgeloopte laag wit zand en daaronder een laag van geel zand met ijzer inspoeling. Vermoedelijk betreft dit stuifzand, met daaronder een A- en E-horizont. Helemaal aan de westzijde van het onderzoeksterrein is een dubbele podzol waargenomen, met een bovenste laag van grijs zand met bodemontwikkeling en daaronder een dikke laag geel tot beige zand met ijzerconcentratie laagjes (stuifzand?) en een oorspronkelijke bodem (A-horizont) op 2,80 m +NAP.

Bij eerder onderzoek in de omgeving van de Postelstraat is ontdekt dat ten westen van de Postelstraat en ten oosten van de Molenstraat een natuurlijke waterloop aanwezig was, dat resten van veen bevatte. Deze loop was ondiep en had in droge perioden vermoedelijk meer het karakter van een moerassige laagte. De hoogste delen van de dekzandkoppen waren oorspronkelijk begroeid met eiken-beukenbos of eiken-berkenbos. Al voor 1200 moeten op veel van de hoge delen stukken bos zijn gekapt.⁷⁷ Ter hoogte van het onderzoeksgebied is dit waarschijnlijk al gebeurd in de ijzertijd of Romeinse tijd, gezien meerder scherven prehistorisch aardewerk in de top van het dekzand. Daarnaast is sprake van enkele vage smalle langwerpige sporen, vermoedelijk ploegsporen.

Fase 1 (1175-1300)

Gezien meerdere scherven gedraaid en handgevormd Zuid-Limburgs aardewerk vinden aan het einde van de 12^e eeuw de eerste middeleeuwse activiteiten plaats. Het onderzoeksterrein is aanvankelijk opgehoogd met een pakket van circa 20 tot 40 cm dik. Door deze ophoging worden waarschijnlijk in de tweede helft van de 13^e eeuw enkele perceelsgreppels gegraven. Dit betreft een brede greppel F192 van 4-4,80 m breed en 1,60 m diep, met de onderkant op 1,72 m +NAP. Deze is noord-zuid

⁷⁵ Cleijne 2017, 16.

⁷⁶ Van Genabeek & Nijhof 2018, 43.

⁷⁷ Van Genabeek & Nijhof 2018, 43-45.

georiënteerd, min of meer parallel aan de Vughterstream en de Molenstraat. De greppel bevat onderin een humeus pakket. Tijdens eerder onderzoek van de Sint Jansstraat zijn eveneens resten van een greppel aangetroffen.⁷⁸ Dit betreft vermoedelijk dezelfde greppel. In de zuidoosthoek van het onderzoeksterrein is daarnaast de rand van een mogelijke greppel aangetroffen, die min of meer oost-west is georiënteerd. Tijdens het veldwerk in 1981 is deze als greppel aangemerkt, maar het kan ook een langwerpige rechthoekige kuil zijn geweest, zoals is aangetroffen aan de noordzijde van het onderzoeksterrein. Aan de westzijde van het onderzoeksgebied zijn twee min of meer noord-zuid georiënteerde greppels waargenomen. De meest westelijke greppel F230 heeft een breedte van 3,70 m en is circa 1 m diep. In tegenstelling tot de hierboven beschreven greppel, bevat deze geen humeus pakket. Het lijkt erop dat de greppel maar gedurende een korte periode heeft open gelegen. Vervolgens is deze greppel in de 13^e eeuw dichtgestort met zeer heterogeen geel, beige en bruin zand, dat dezelfde structuur heeft als de bovenste vulling van de hierboven beschreven greppel. Ongeveer 3,40 m in oostelijke richting bevindt zich een tweede smallere greppel F229 van 1,90 m breed en 75 cm diep. Deze greppel heeft langer opengelegen, gezien een humeus pakket op de bodem. De oriëntatie van deze twee greppels is niet exact bekend, doordat deze niet in het vlak zijn gefotografeerd of getekend, maar alleen in het noordprofiel zijn waargenomen. Van greppel F229 lijkt in het zuidprofiel de insnijding te zien van de oostzijde van de greppel. Deze oriëntatie is aangehouden voor de reconstructie. Vermoedelijk lagen de greppels min of meer parallel aan de latere stadsmuur en Sint Janssingel. Daarom zijn ze in gelijke richting gereconstrueerd. De greppels zijn aangelegd om overtollig water af te voeren en grenzen van percelen aan te geven. Mogelijk hebben de greppels gediend als afbakening van agrarisch gebied in de vorm van akkers of moestuinen, buiten de eerste stadsmuur. Het gebied aan de westzijde van de Vughterstream werd waarschijnlijk ontsloten via de voorlopers van de Korenbrugstraat en de Sint Jansstraat.⁷⁹ Vanaf de eerste ophoging zijn ten oosten van greppel F192 enkele (paal)kuilen gegraven, die waarschijnlijk behoren tot een eerste houtbouwfasen. Deze bevinden zich aan de zuidzijde van het onderzoeksterrein en zijn vermoedelijk gelijktijdig met de aanleg van de greppels. Hieruit kan geen structuur worden herleid. Aan de noordzijde bevindt zich een rij met oost-west georiënteerde paalkuilen, die het restant hebben gevormd van een oude perceelsgrens of de zuidelijke wand van een gebouw van 11,5 (of meer) lang. Waarschijnlijk zijn deze paalkuilen gegraven vanaf een niveau op 3,70 m +NAP. Direct ten zuiden van deze paalkuilen ligt een langwerpige rechthoekige kuil F341 van 5,80 m lang en meer dan 1,70 m breed die min of meer oost-west is georiënteerd. De functie van deze kuil is onbekend, mogelijk heeft deze gefunctioneerd als potstal. De paalkuilen worden afgedekt door een ophogingslaag met aardewerk uit de 13^e eeuw. De laag is onderin verspit, wat kan duiden op een gebruik als akker. In het laatste kwart van de 13^e eeuw lijken de agrarische activiteiten met eerste houtbouwfasen geleidelijk plaats te maken voor mogelijk ambachtelijke activiteiten en opnieuw houten bebouwing. Van de mogelijk ambachtelijke activiteiten zijn diverse rechthoekige kuilen aanwezig maar het is niet duidelijk waarvoor deze dienden. Vervolgens is sprake van houten gebouwen, vermoedelijk op twee percelen, die waarschijnlijk iets zuidwest-noordoost georiënteerd waren op de Vughterstream en/of Molenstraat en greppel F192. Uit de paalkuilen zijn geen duidelijke structuren te herleiden. Waarschijnlijk hebben ze aan de noordzijde van het terrein behoord tot twee opeenvolgende houtbouwfasen met een datering in het laatste kwart van de 13^e eeuw (houtbouwfasen 2 en 3), die van elkaar worden gescheiden door een brandlaag F313 op 3,95-4,00 m +NAP. Aan de zuidzijde van het terrein is stookvloer F130 zichtbaar, die waarschijnlijk duidt op een woon/ verblijfsfunctie. Deze is duidelijk iets zuidwest-noordoost georiënteerd en ook de paalkuilen lijken in dezelfde richting min of meer in elkaars verlengde te staan. Van het zuidelijke huis zijn naast de stookvloer ook drie opeenvolgende leemvloeren aangetroffen. De derde houtbouwfasen wordt aan de noordzijde afgedekt

⁷⁸ Cleijne 2015b, 24, 47.

⁷⁹ Van Genabeek & Nijhof 2018, 55.

door een brandlaag F297 op 4,15-4,20 m +NAP, die waarschijnlijk gelijk is aan brandlaag F354 aan de zuidzijde van het terrein op 4,10 m +NAP. In deze brandlaag F354 bevindt zich verkoold graan, houtskool en verbrand leem met aardewerk uit de tweede helft van de 13^e eeuw. Ook in de greppel is een brandlaag aanwezig, met een datering rond 1300. Hierboven is een dunne ophogingslaag zichtbaar van 5 tot 15 cm dik met verspit geel zand, waarschijnlijk ter egalisering van het terrein voor de bouw van een nieuwe huis in de volgende fase. De greppels zijn hierbij volledig gedempt.

Ten westen van greppel F192 zijn in put II en put III geen paalkuilen en brandlaag waargenomen. Waarschijnlijk was hier nog geen sprake van bebouwing in de 13^e eeuw. Gezien ophogingslagen met 13^e-eeuws materiaal is dit deel van het onderzoeksgebied in deze periode opgehoogd tot 3,60-3,75 m +NAP.

Het verschijnen van houten bebouwing in het laatste kwart van de 13^e eeuw valt gelijk met het bouwen van houten huizen op het achterste deel van de Postelstraat ten oosten van het onderzoeksterrein, die grensden aan de Vughterstream. Langs de Vughterstream lag hier ook een aanlegsteiger. Mogelijk werden daar goederen opgeslagen die over het water zijn aangevoerd en was sprake van een soort havenfunctie. De Vughterstream was alleen bevaarbaar met kleine platte schuiten. Vanwege de geringe diepte van de Dommel en de Aa zal de aanvoer vooral hebben bestaan uit producten uit de omgeving, zoals de roggeogst.⁸⁰ Dit was waarschijnlijk ook het geval op het onderzoeksterrein van de Spuistroom. De resten van verkoold graan in de jongste brandlaag van deze fase van het onderzoek van de Spuistroom, kunnen erop duiden dat hier in het laatste kwart van de 13^e eeuw graan was opgeslagen. Ook opvallend is de vondst van scheepssintels, die erop duiden dat op het terrein regelmatig schepen aanlegden en werden ontmanteld.⁸¹ Deze sintels bevinden zich in ophogingslagen, vloeren en een kuil vanaf fase 1 tot fase 3b (leemvloer F170). In het gebied van de Postelstraat zijn restanten opgegraven van een grote houten schuur, die vermoedelijk is gebuikt als tiendschuur om graan op te slaan. Dit gebouw is aan het eind van de 13^e eeuw verwoest door brand, waarna een kleiner houten gebouw met een woonfunctie ervoor in de plaats kwam. Ook dit gebouw is na een volgende brand aan het begin van de 14^e eeuw verwoest. Het is opvallend dat zowel op het onderzoeksterrein van de Spuistroom, als van de Postelstraat, sprake is van brand in het laatste kwart van de 13^e eeuw en opnieuw rond 1300 of aan het begin van de 14^e eeuw. Het is de vraag of sprake is geweest van overslaande brand, ook aangezien de Vughterstream beide terreinen doorkruist. In deze periode is begonnen met de bouw van de tweede stadsmuur, die gereedkwam in de loop van de 14^e eeuw. De opkomst van een haven in het gebied rond de Uilenburg en de aanvang van de bouw van de tweede stadsmuur, aanvankelijk juist rond dit gebied, hangen waarschijnlijk met elkaar samen. Hiermee kwam de haven binnen de veilige stad te liggen en gaf dit een extra stimulans voor de ontwikkeling van het havengebied.⁸²

Fase 2 (1300-1350)

In het eerste kwart van de 14^e eeuw heeft aan de zuidelijke zijde van het terrein, op perceel 1, een gebouw gestaan. Hiervan zijn enkele paalkuilen opgegraven en een blok natuursteen, die waarschijnlijk als poer voor een middenstaander heeft gefunctioneerd. Ook is op een hoogte van circa 4,40 m +NAP een leemvloer F164=F166 zichtbaar met twee baksteen stookvloeren F79 en F128=F165, die worden afgedekt door een dikke brandlaag F231. Aangezien de leemvloer en brandlaag F231 onder de spaarbogen van het muurwerk uit de volgende fase liggen, zijn deze ouder en hebben waarschijnlijk behoord tot een houten gebouw. Het is onbekend of deze op poeren heeft gestaan of dat de hierboven beschreven ingegraven palen onderdeel hebben uitgemaakt van dit gebouw. Gezien

⁸⁰ Van Genabeek & Nijhof 2018, 46-52.

⁸¹ Van Genabeek & Nijhof 2018, 52.

⁸² Van Genabeek, Nijhof & Schipper 2019, 262-264.

de leemvloer is het gebouw in ieder geval breder geweest dan 5,20 m en langer dan 8 m. Het is onduidelijk of de leembaan aan de westzijde van de put tot hetzelfde gebouw heeft behoord. Verder zijn op dit perceel twee grote rechthoekige kuilen zichtbaar. Op het vermoedelijke achtererf zijn meerdere paalkuilen zichtbaar die aansluiten op een grote rechthoekige kuil van slechts 25 cm diep. Mogelijk hebben deze behoord tot een stal of (ambachtelijk) schuurtje.

Op perceel 2, ten noorden hiervan, heeft een houten huis gestaan op een fundering van poeren met een leemvloer F173=F175 met stookvloeren F143 en F146 op 4,25-4,30 m +NAP, die wordt afgedekt door een brandlaag F286=F291. Hier lijkt sprake te zijn van een huis van 6,50 m breed en meer dan 15,5 m lang.

Na de brand verschijnt in het tweede kwart van de 14^e eeuw aan de zuidzijde van het terrein op perceel 1 een zeer groot gebouw van 10 m breed en vermoedelijk circa 13 m lang, dat staat op een fundering van poeren met grondbogen. Gezien de zware fundering was waarschijnlijk sprake van een huis met meerdere verdiepingen, dat vermoedelijk heeft gediend als pakhuis. In het midden van het gebouw bevinden zich dan ook poeren voor houten staanders die de balklaag van dit zeer brede huis moesten ondersteunen. Het muurwerk daartussen, samen met enkele paalkuilen, duidt waarschijnlijk op een binnenwand. Binnen het huis met poeren en grondbogen is op een hoogte van circa 4,60 m +NAP leemvloer F22=F163 aangelegd. Het achtererf is dan mogelijk in gebruik als tuin. Deze grote stenen huizen zijn niet alleen te interpreteren als handelshuizen, maar zijn eveneens karakteristiek voor woonhuizen van de elite.

Na de brand heeft op perceel 2 eveneens herbouw plaatsgevonden. Hier is op een hoogte van 4,50-4,60 m +NAP een nieuwe leemvloer F172 aangelegd met een baksteen stookvloer F134. Ook zijn enkele muurfragmenten bewaard van vermoedelijk poeren.

Direct ten noorden hiervan verschijnt op perceel 3 in het tweede kwart van de 14^e eeuw een derde huis van meer dan 12,90 m lang, met een baksteen fundering van poeren met muren ertussen en een klein keldertje en leemvloer F312. Binnen dit huis ligt aan de westzijde op een hoogte van 4,30-4,40 m +NAP een leemvloer F288=F290, die wordt opgevolgd door een leemvloer F284 op een hoogte van 4,55-4,60 m + NAP, afgedekt door een brandlaag F285 op 4,60 m +NAP.

Na de brand in fase 1 is rond 1300 de oriëntatie van de percelering met de bouw van nieuwe huizen iets verschoven, meer in lijn met de Molenstraat dan met perceelgreppel F192. Vermoedelijk hangt deze verandering samen met de aanleg van de tweede stadsmuur. Rond 1300 is het gebied rond de Vughterstream binnen de nieuwe stadsmuren komen te liggen. De Vughterstream werd voorzien van een stenen kademuur en de Molenstraat vormde waarschijnlijk een soort openbare havenkade. Het terrein van de Spuistroom werd toen volgebouwd. Deze nieuwe huizen deden waarschijnlijk dienst als pakhuis of als onderkomen voor rijke handelaren.⁸³ Ook bij de Postelstraat verschijnt aan het begin van de 14e eeuw bebouwing met baksteen funderingen, die in het midden van de 14^e eeuw wordt verwoest door brand. De functie van uithof van de priorij van Postel, met grootschalige opslag- en overslagplaats van graan is dan veranderd naar een soort dependance van het klooster in de stad. Hier werden nog wel producten overgeslagen, maar op veel kleinere schaal dan in de periode ervoor. Daarnaast is hier nu sprake van bewoning in plaats van agrarische activiteiten.⁸⁴

Fase 3 (1350-1500)

Binnen het grote pakhuis of koopmanshuis op perceel 1 worden in leemvloer F22=F163 twee baksteen stookvloeren F21 en F23 aangelegd met vermoedelijk het restant van een schouw of rookvang. Gezien een uitbraaksleuf ten zuiden van deze stookvloeren heeft hier waarschijnlijk een baksteen

⁸³ Van Genabeek & Nijhof 2018, 58.

⁸⁴ Van Genabeek & Nijhof 2018, 52-55.

binnenwand gestaan. Behalve een functie als pakhuis, heeft het gebouw dus ook een woonfunctie gehad. Onder één van de stookvloeren was een roodbakkend grape ingegraven die waarschijnlijk heeft gediend als ritueel begraven pot, om het kwaad mee af te weren, zoals meerdere in 's-Hertogenbosch zijn gevonden.⁸⁵ Helaas heeft dit niet geholpen, want het huis is rond 1400 verwoest door brand. In twee monsters uit deze brandlaag F24 zijn een grote hoeveelheid duivebonen (een soort tuinbonen), broodtarwe en erwten aangetroffen, die hier waarschijnlijk waren opgeslagen. De tarwe en peulvruchten werden waarschijnlijk vooral verbouwd in het land van Heusden en zijn vermoedelijk uit deze regio aangevoerd.⁸⁶ Ook zijn in de brandlaag zaden van mattenbies of zeebies aangetroffen, die waarschijnlijk als dakbedekking, wandbekleding of matrasvulling gediend heeft.⁸⁷ Uit meerdere daktegels in de brandlaag blijkt dat in ieder geval een deel van het dak hiermee was bedekt. Op het achterterf zijn meerdere kuilen zichtbaar, die mogelijk samenhangen met een opruimactie na de brand.

Binnen het huis op perceel 2, ten noorden van het pakhuis, bevindt zich op een hoogte van circa 4,60-4,80 m +NAP een nieuwe leemvloer F171, die eveneens wordt gevolgd door een brandlaag F364, dezelfde 14^e-eeuwse brandlaag als brandlaag F24 van het pakhuis. Ook op perceel 3 is deze zichtbaar als brandlaag F285.

Na deze brand, die rond 1400 heeft plaatsgevonden, werd het grote pakhuis niet herbouwd, maar verschenen aan het begin van de 15^e eeuw daarvoor in de plaats twee kleinere woonhuizen (perceel 1a en 1b) met daartussen een smalle strook, een zogenaamde osendrup met goot, waarlangs het regenwater dat van het dak droop kon worden afgevoerd. Wel werd een deel van de voorgevel en zijgevel van het oude pakhuis opnieuw gebruikt, de stenen muren waren niet helemaal verdwenen. De twee nieuwe zijgevels in het midden van het oude pakhuis zijn van een veel lichtere constructie met poeren en tussmuren. Hierop stond waarschijnlijk een houten raamwerk dat was opgevuld met bakstenen. Dat deze huizen zijn aangelegd met een minder duurzame constructie, is waarschijnlijk een aanwijzing dat het gebied ten westen van de Vughterstream in welvaart achteruit was gegaan. De kortstondige economische bloei van circa 1300 tot 1400 was voorbij.⁸⁸ Waarschijnlijk hangt dit ook samen met de verminderde toegankelijkheid van het gebied voor scheepjes, door de aanleg van een watermolen vlak bij de brug van de Vughterstraat. Deze Molenbrug wordt voor het eerst vermeld in 1390. Vermoedelijk werd toen het gebied ten noorden van de Korenbrug steeds vaker als losplaats gebruikt en nam het belang van het veronderstelde havengebied ten zuiden van de Korenbrug af.⁸⁹ In deze fase is nog een laatste scheepssintel gevonden in leemvloer F170 op perceel 2, met een datering aan het begin van de 15^e eeuw.

Het zuidelijke huis op perceel 1a was ongeveer 4,40 m breed en meer dan 12,80 m lang. Hiervan zijn nauwelijks muurresten bewaard, of deze zijn niet opgegraven, omdat dit huis grotendeels buiten de opgraving lag. Het noordelijke huis op perceel 1b van het gesplitste perceel was aanvankelijk ongeveer 9,50 m lang en 4,50 m breed. Binnen het huis bevond zich aan de zuidzijde tegen de muur aanvankelijk een baksteen stookvloer F74 op 4,80 m +NAP, waarna later in de 15^e eeuw, mogelijk na de hieronder besproken brand, een schouw F8 op dezelfde plek wordt aangelegd met een leemvloer F2 op 5,05 m +NAP. In het huis bevond zich ten westen van deze schouw een binnenwand. Het huis is aan de westzijde circa 3 m of meer verlengd met muurwerk en een leemvloer F184 en baksteen vloer F191 op 4,80 m +NAP. Op een hoogte van circa 4,95 m +NAP bevinden zich een jongere leemvloer F184 en baksteen vloer F191. Op deze vloer is midden in het achterhuis een oost-west georiënteerde binnenmuur aangelegd. Hiernaast bevindt zich een brandlaag F369 en omgevallen muur, waaruit blijkt dat het huis (gedeeltelijk) door brand is verwoest. Het achterterf lijkt gedurende de 15^e eeuw in gebruik

⁸⁵ Van Genabeek & Jayasena 2021.

⁸⁶ Van Genabeek & Nijhof 2018, 58.

⁸⁷ Van Haaster 2003, 36.

⁸⁸ Van Genabeek & Nijhof 2018, 58.

⁸⁹ Van Genabeek & Nijhof 2018, 55.

te zijn geweest als tuin.

Ook ten noorden van dit huis op perceel 1b bevindt zich een osendrup van circa 25 cm breed met het restant van een goot van baksteen. Hier bevindt zich op perceel 2 boven de 14^e-eeuwse brandlaag F364 een nieuwe leemvloer F170 op een hoogte van 4,85 m +NAP, die vanaf de oostzijde van de opgravingsput 13 m is te volgen naar het westen. Iets hoger ligt leemvloer F375 met stookvloer F104 op 5,00 m +NAP. Bij de stookvloer was een steengoed kan uit Siegburg ingegraven. Vermoedelijk betreft dit eveneens een ritueel begraven pot. Op de vloeren ligt een brandlaag F259, waarschijnlijk dezelfde brand als brandlaag F369 ten zuiden hiervan op perceel 1b. Gezien de stratigrafie betreft dit mogelijk resten van de stadsbrand van 1463.⁹⁰ Na deze brand zijn in de tweede helft van de 15^e eeuw twee nieuwe doorlopende zijgevels van baksteen aangelegd, waarmee het huis circa 6,20 m breed is aan de buitenzijde. Vervolgens is later in de 15^e eeuw midden in het huis een muur geplaatst. Vanaf deze muur is sprake van een voorhuis van meer dan 6,20 m lang en een achterhuis van meer dan 6,5 m lang.

Ten noorden van dit derde huis is wederom sprake van een osendrup van circa 20-30 cm breed. Op perceel 3 blijft het keldertje van de voorgaande fase in gebruik en wordt voorzien van een baksteen vloer. Binnen het huis lag een leemvloer F265 en F266 op circa 4,80 m +NAP, gevolgd door een brandlaag F268. Waarschijnlijk dezelfde brandlaag als F259 en F369, mogelijk de stadsbrand van 1463. Vervolgens wordt nieuw muurwerk aangelegd op het achtererf. Waarschijnlijk is ook het doorlopend muurwerk aan de voorzijde van het huis na deze brand aangelegd, net als op het perceel ten zuiden hiervan.

In vermoedelijk de tweede helft van de 15e eeuw, verschijnt ook bebouwing aan de westzijde van het onderzoeksterrein (put III). Dit betreft enkele muren van één of meerdere woonhuizen (perceel 4). Het is onduidelijk hoe deze waren georiënteerd en hoe ze toegankelijk waren. Vermoedelijk waren ze toegankelijk vanaf de Sint Jansstraat. Ze liggen in dezelfde lijn als een blokvormig perceel op de latere kadastrale minuut van 1832, maar de middeleeuwse bebouwing ligt ook hierbuiten verder ten westen hiervan. Binnen de bebouwing zijn twee leemvloeren en een baksteen vloer zichtbaar tussen 5,00 m +NAP en 5,40 m +NAP. Ten zuiden van dit muurwerk is in het derde kwart van de 15^e eeuw een grote ronde beerput F67 aangelegd. Het is onduidelijk bij welk perceel de put hoorde en of deze binnenshuis lag of op het erf, mogelijk is de grote beerput door bewoners van meerdere percelen/ huishoudens gebruikt. De put heeft een afmeting van maar liefst 4,90 x 3,60 m. In de wand van de beerput zijn sporen van negen afgebroken uitstulpingen en formeelgaten zichtbaar, die mogelijk te maken hebben gehad met de constructie van de koepel, die later in de beerput is gestort. Aan de zuidzijde en oostzijde van de put bevonden zich drie stortkokers. Het vondstcomplex van de beerput omvat een gebruikperiode van 1450/1475 tot 1525 (waarschijnlijk tot kort na 1500). Het bevat voor drie kwart exemplaren van roodbakend aardewerk. Dit lijkt grotendeels lokaal vervaardigd. De vondsten bestaan voornamelijk uit alledaags huishoudelijk gerei. Echt luxe voorwerpen ontbreken. Het is lastig om op basis van het aardewerk uitspraken te doen over de welstand van de bewoners. Aangezien ook het botanisch onderzoek van de beerput aan de Spuistroom een heel gewoon beeld geeft van voedingsgewoonten, zonder dure voedingsmiddelen, lijkt de veronderstelling van een gemiddelde sociale welstand op zijn plaats. Ten zuiden van de beerput is een kleine bakstenen waterput zichtbaar van circa 75 cm doorsnede.

⁹⁰ Van Genabeek, Nijhof & Schipper 2019, 268.

Fase 4

De bebouwing uit de voorgaande fase blijft in de 16^e eeuw grotendeels in gebruik. Binnen het eerste huis aan de zuidzijde van het terrein op perceel 1a bevinden zich twee plavuizen vloeren boven elkaar op circa 5,25 m +NAP en 5,30 m +NAP.

Het huis op perceel 1b is in de 16^e eeuw volledig verbouwd. De zijgevels lijken in gebruik te zijn gebleven. Midden in het huis verschijnt een nieuwe brede noord-zuid georiënteerde binnenmuur, die het huis verdeelt in een voor- en achterhuis. Binnen het voorhuis van circa 7m lang wordt een baksteen vloer F3 aangelegd op een hoogte van circa 5,20 m +NAP. Binnen het achterhuis van circa 4,90 m lang zijn geen vloeren bewaard. Ten westen van dit achterhuis wordt een complete nieuwe aanbouw aangelegd met een grote kelder met tongewelf over de gehele breedte van het huis. De kelder was aan de binnenzijde 4,90 m lang en 3,50 m breed en was toegankelijk vanaf de oostzijde vanuit het huis. De plavuizen vloer binnen de kelder lag op een hoogte van 4,15 m +NAP. In de noordwesthoek van de kelder was een schrotpot aanwezig. Later in de 16^e eeuw is aan de westzijde een keldertrap gemetseld. Het is onduidelijk of hier bebouwing aanwezig was, of dat de kelder toegankelijk was vanuit de tuin/ het erf.

Bij het derde huis wordt een grote kelder met tongewelf binnen het voorhuis aangelegd, die toegankelijk was vanaf de westzijde van het voorhuis, aanvankelijk vermoedelijk met een houten trap. De kelder is aan de binnenzijde 2,45 m breed en meer dan 4,25 m lang. Waarschijnlijk is het achterhuis verlengd met een nieuwe achtergevel op circa 9,80 m vanaf het voorhuis, waarmee het in totaal langer is geweest dan 16,40 m. Ter hoogte van het achterhuis is waarschijnlijk gebruik gemaakt van een gemeenschappelijk muur met het huis ten zuiden ervan. Binnen het achterhuis lag op een hoogte van circa 5,05 m +NAP een leemvloer met baksteen stookvloer.

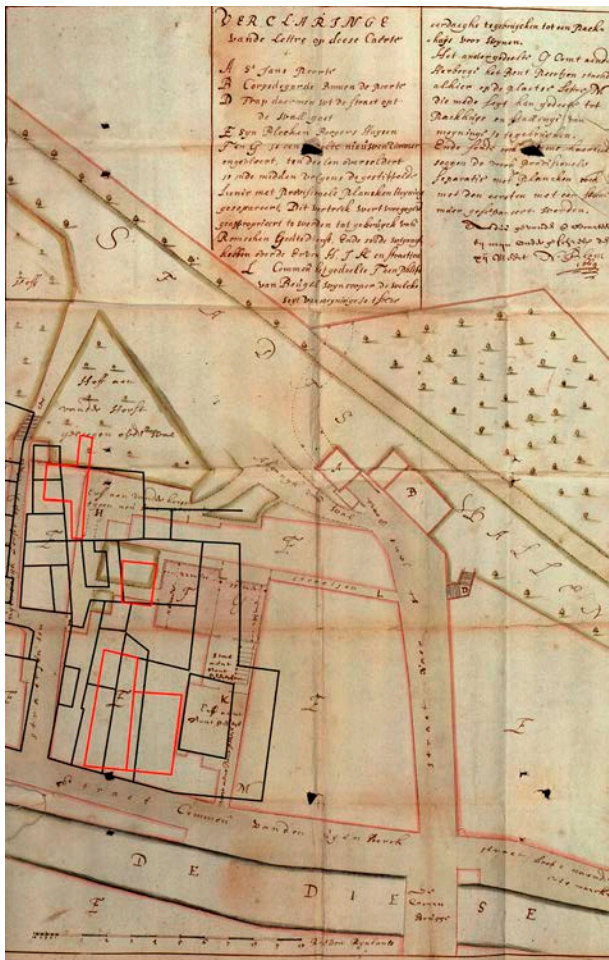
Bij het vierde huis wordt in de 16^e eeuw een nieuw klein keldertje binnen het voorhuis aangelegd.

Vermoedelijk wordt het achterterrein ten westen van deze huizen langs de Molenstraat anders ingedeeld. Ter hoogte van put II verschijnt hier een gebouw met gootje, wat mogelijk wijst op ambachtelijk gebruik bij een werkplaats.

Binnen de bebouwing op perceel 4 aan de westzijde van het onderzoeksterrein worden twee nieuwe vloeren F393 en F394 aangelegd op circa 5,30-5,40 m +NAP. De grote beerput blijft in gebruik tot het midden van de 16^e eeuw, waarna de koepel is ingestort of ingedrukt. Vervolgens lijkt in deze fase het muurwerk van de bebouwing te zijn afgebroken en vervangen. Gezien de datering van het buiten gebruik raken van de beerput in het midden van de 16^e eeuw, hangt dit vermoedelijk samen met de aanleg van de stadswal tegen de stadsmuur in 1543. Toch is hierna nieuw muurwerk aangelegd op dezelfde plek. De bebouwing lijkt te verdichten. Zo verschijnt een gebouw met schouw ten oosten van de oude beerput. Na het buiten gebruik raken van de beerput verschijnt er een kelder voor in de plaats. Ten noordwesten van de oude beerput wordt een nieuwe hoekige beerkelder aangelegd. Op de kadastrale minuut van 1832 ligt deze buiten het perceel in het open militair gebied langs de Sint Janssingel. Het oudste aardewerk uit de vulling van de beerkelder dateert uit de late 16^e of het begin van de 17^e eeuw.

Fase 5

In de 17^e eeuw vinden er slechts enkele kleinschalige wijzigingen plaats binnen de huizen. Bij het

Afb. 84 Tekening van het gebied tussen de Molenstraat en de Sint Janssingel uit 1669, met in rood de opgravingsputten en in zwart de perceelsgrenzen met bebouwing van de kadastrale minuut van 1823.

gebruick van Romschen Godtsdienst'. Hier was een schuilkerk aanwezig, toen na de val van de stad in 1629 de katholieke godsdienst verboden werd. Ook is hier sprake van een 'Packhuys voor wynen' en de stallen lijken te horen bij 'Herberghe het Bont Peertgen' (M). De schuilkerk lijkt net buiten de opgravingsputten te vallen. Op de kaart staat geen gebouw ter hoogte van de middelste put. Mogelijk is het gebouw voor deze tijd gesloopt. De rechthoekige baksteen structuur uit de tweede helft van de 17^e of 18^e eeuw kan te maken hebben met een structuur in de tuin, zoals een schuurtje. Binnen het huis aan de westzijde van de onderzoeksterrein op perceel 4 vinden enkele wijzigingen plaats met nieuw muurwerk en een nieuwe vloer. Het is onduidelijk wanneer deze veranderingen precies plaatsvinden. Op de kaart van 1669 (afb. 84) is te zien dat sprake is van een oost-west georiënteerd bouwblok met steegje ten zuiden hiervan. Het muurwerk behoort vermoedelijk tot dit bouwblok, maar het aanwezige muurwerk en de beerkelder komen niet overeen met de tekening. De perceelsindeling ziet er op de kadastrale minuut van 1823 ook grotendeels anders uit dan de kaart van 1669.

In de 18^e en het begin van de 19^e eeuw vinden geen grote wijzigingen plaats. In het midden van de 18^e eeuw worden de kelders van het huis op perceel 2 gedicht. Aan de noordwestzijde van het

huis op perceel 1a zijn geen wijzigingen waargenomen. Bij het huis op perceel 1b wordt de schouw dichtgezet. Bij het huis op perceel 2 wordt in de 17^e eeuw een stenen trap binnen de kelder van het voorhuis aangelegd met een vloer van baksteen op circa 3,95 m +NAP. Daarnaast wordt een kleine kelder aangelegd in het achterhuis met een stenen trap vanuit het noorden, een plavuizen vloer op 4,50 m +NAP en een schrobpot in de noordoosthoek. Ook wordt vanaf deze kelder een oost-west georiënteerde binnenmuur geplaatst. Mogelijk is het grote huis in deze periode gesplitst in een huis met ingang vanuit de Molenstraat en een huis met ingang vanuit een steegje vanaf de Gasthuispoort. Binnen de werkplaats op perceel 5 in het midden van het onderzoeksterrein wordt in de tweede helft van de 17e of 18e eeuw een rechthoekige structuur van baksteen aangelegd, met onbekende functie. Op een kaart van het gebied tussen de Molenstraat en de Sint Janssingel uit 1669 wordt de bebouwing langs de Molenstraat als één blok weergegeven (afb. 84). Hierop is duidelijk te zien dat er meerdere steegjes zijn die toegang geven tot het midden van het bouwblok (F en G), waar volgens de omschrijving op de kaart 'werden tot

onderzoeksterrein op perceel 3 wordt een waterput aangelegd van circa 1,65 m in doorsnede. Op perceel 1b wordt aan het begin van de 19^e eeuw een muur binnen de kelder geplaatst, waarmee de westelijke toegang via de keldertrap komt te vervallen. Vervolgens wordt de kelder in het laatste kwart van de 19^e eeuw dichtgestort en wordt de oostelijke toegang van de kelder vanuit de noordoosthoek dichtgezet. De beerkelder aan de westzijde van het onderzoeksterrein raakt in het midden van de 19^e eeuw buiten gebruik.

Het is onduidelijk wanneer precies de wijziging plaats vindt met de aanleg van enkele grote poeren van een groot gebouw, waarbij de huizen op perceel 1b, 2 en 3 zijn komen te vervallen en vermoedelijk gedeeltelijk zijn gesloopt voor grootschalige nieuwbouw. Gezien het dichten van de kelder op perceel 1b is dit vermoedelijk gebeurd in het laatste kwart van de 19^e eeuw. Waarschijnlijk hangen deze wijzigingen samen met een verandering in functie van de gebouwen. Aan het eind van de 19^e eeuw is ter plaatse van Molenstraat 17 sprake van opeenvolgende rijtuigverhuurders. Aan het begin van de 20^e eeuw is sprake van een kantoor en fabriek met likeurstokerij, mineraalwater en wijnhandel en vervolgens een kantoor en fabriek voor fijne likeuren en limonadesiroopen.⁹¹ De wasserij De Spuistroom is in 1914 gesticht (afb. 6 en 7).⁹² Hierbij worden enkele goten met een betonvloer aangelegd, voor de stoompersleidingen van de wasserij. Daarnaast wordt een diepe ronde zinken bak van 40 cm doorsnede aangelegd tot in het dekzand. Vermoedelijk is deze gebruikt als bezinkbak voor het afvalwater dat hier werd geloosd. Twee verstoringen aan de noordoostzijde en westzijde van perceel 2 zijn van olietanks. Een ronde kuil met daarin restanten van ijzeren banden, midden in het onderzoeksterrein op perceel 5, houdt mogelijk verband met een schoorsteen van circa 1,5 m in doorsnede. Het wasserijcomplex is in 1979 gesloopt en na het archeologisch onderzoek vervangen door nieuwbouw van woningen bij het straatje Het Bonte Paardje.

Conclusie

Het onderzoek ter plaatse van voormalige wasserij de Spuistroom heeft interessante resultaten opgeleverd. Er is een duidelijk beeld ontstaan van de ontwikkeling van het terrein door de eeuwen heen (bijlage 15). Het terrein ligt ter hoogte van een dekzandkop en is al vroeg in de bewoningsgeschiedenis van de stad ontgonnen, gezien enkele ophogingen met aardewerk uit de periode rond 1200. In de tweede helft van de 13e eeuw worden enkele min of meer noord-zuid georiënteerde greppels gegraven en wordt het terrein vermoedelijk agrarisch gebruikt. Enkele paalsporen hebben mogelijk behoord tot een gebouw of perceelsgrens. Daarnaast is sprake van één of twee langwerpige rechthoekige kuilen, die mogelijk ambachtelijk zijn gebruikt. In het laatste kwart van de 13e eeuw zijn vervolgens meerdere rechthoekige kuilen gegraven van 0,70 tot 1,00 m diep, met mogelijk een ambachtelijke functie. Enkele van deze kuilen worden doorsneden door paalkuilen, waaruit geen duidelijke structuur is te herleiden. Waarschijnlijk hebben ze behoord tot twee houtbouwfasen, met een datering in het laatste kwart van de 13^e eeuw. Beide houten gebouwen zijn verwoest door brand. Na de laatste brand rond 1300 zijn de greppels gedicht en verschijnen er twee op de Molenstraat georiënteerde houten gebouwen, die (gedeeltelijk) zijn gebouwd op poeren. Na wederom een brand verschijnt in het tweede kwart van de 14^e eeuw aan de zuidzijde van het terrein een zeer groot gebouw van 10 m breed en vermoedelijk 13 m lang, dat staat op een fundering van poeren met grondbogen. Gezien de zware fundering was waarschijnlijk sprake van een huis met meerdere verdiepingen, dat vermoedelijk heeft gediend als pakhuis. Ook ten noorden hiervan verschijnen twee huizen met een minder zware fundering van poeren. Het terrein raakt dichter bebouwd en floreert doordat het rond 1300 binnen de tweede stadsmuur is komen te liggen en de haven rondom de Vughterstream zich verder kon ontwikkelen. Rond 1400 wordt het grote pakhuis

⁹¹ <http://www.bossche-encyclopedie.nl/panden/molenstraat%20-17.htm> (geraadpleegd 19-11-2020).

⁹² Molhuysen 1979.

en ook de huizen ten noorden hiervan verwoest door brand. Na deze brand werd het grote pakhuis niet herbouwd, maar verschenen aan het begin van de 15^e eeuw daarvoor in de plaats twee kleinere woonhuizen. Ook de twee percelen ten noorden hiervan worden opnieuw bebouwd, met tussen de huizen een smalle osendrup. De kortstondige economische bloei van circa 1300 tot 1400 was voorbij. In de tweede helft van de 15^e eeuw is wederom brand en vindt herbouw plaats met doorlopend muurwerk, in plaats van poeren met tussenmuren. Mogelijk betreft de brand de stadsbrand van 1463. In de tweede helft van de 15^e eeuw verschijnt ook bebouwing aan de westzijde van het onderzoeksterrein, langs de Sint Janssingel, waar eveneens een grote ronde beerput wordt aangelegd. In de 16^e eeuw blijft de bebouwing uit de voorgaande fase grotendeels in gebruik en worden kelders binnen de huizen aangelegd. Daarnaast verschijnt bebouwing, vermoedelijk een werkplaats, in het midden van het onderzoeksterrein. De beerput blijft in gebruik tot het midden van de 16^e eeuw. Aan het eind van de 16^e eeuw verschijnt er een nieuwe rechthoekige beerkelder voor in de plaats. In de 17^e en 18^e eeuw vinden er slechts enkele kleinschalige wijzigingen plaats binnen de huizen. Aan het eind van de 19^e eeuw vinden er grootschalige wijzigingen plaats en verschijnt er een groot nieuw gebouw in de plaats van de woonhuizen langs de Molenstraat. Dan is ter plaatse van Molenstraat 17 sprake van opeenvolgende rijtuigverhuurders. Aan het begin van de 20^e eeuw is sprake van een kantoor en fabriek met likeurstokerij, mineraalwater en wijnhandel en vervolgens een kantoor en fabriek voor fijne likeuren en limonadesiropen. De wasserij De Spuistroom is in 1914 gesticht en blijft in gebruik tot het in 1979 wordt gesloopt.

6 Literatuur

- Bakels, C.C. , 1980: Een Sittardse beerput en mestvaalt, in: Archeologie in Limburg 9, 2-3.
- Bartels, M., 1999: Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900), Amersfoort.
- Berkhouwer, M., 2021: Een beerput van een vrouwenklooster. De uitwerking van beerput F247 op een 3D-poster (afstudeerscriptie Archeologie Hogeschool Saxion).
- Borremans, R. & R. Warginaire, 1966: La ceramique d' Andenne. Recherches de 1956-1965, Rotterdam.
- Broertjes, J.P. & W. Dobma, 1983: Geologische geschiedenis van 's-Hertogenbosch en omgeving, in: H.L. Janssen, Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's-Hertogenbosch, 's-Hertogenbosch, 27-30.
- Bruijn, A., 1979: Pottersvuren langs de Vecht. Aardewerk rond 1400 uit Utrecht, Rotterdam (Rotterdam Papers III).
- Cleijne, I.J., 2011: 's-Hertogenbosch Stoofstraat (put VII, VIII, IX en XV), Opgraving (BAAC rapport A-08.0102), 's-Hertogenbosch.
- Cleijne, I.J., 2015a: 's-Hertogenbosch, Sint-Jansbolwerk. Opgraving en archeologische begeleiding, 's-Hertogenbosch (BAAC rapport A-11.0247/A-11.0385).
- Cleijne, I.J., 2015b: 's-Hertogenbosch, Sint-Jansstraat, archeologische begeleiding, 's-Hertogenbosch (BAAC rapport A-15.0057).
- Cleijne, I.J., 2017: 's-Hertogenbosch, Walpoort 3. Opgraving, 's-Hertogenbosch (BAAC-rapport A-15.0069).
- Cooremans, B., A. Eryvnc & W. van Neer, 1993: De voedselvoorziening in de Sint-Salvatorsabdij te Ename (Stad Oudenaarde, pov. oost-Vlaanderen) 2. De afvalput van de priorij (17^e eeuw), in: Archeologie in Vlaanderen III, 419-442.
- Daems, W.F., 1993: Nomina simplicium medicinarum ex synonymariis medii aevi collecta, Leiden (= Studies in Ancient Medicine 6).
- De Cleene, M. & M.C. Lejeune, 1999: Compendium van rituele planten in Europa, Gent.
- Diehl, J.M., 1954: Plant en dier in de middeleeuwse wandtapijten, Publicaties reeks VII- 1954 van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
- Esser, E., 1992: Resten van leven: eten om te genezen, Dierlijke en plantaardige resten uit twee beerputten van het Oude en Nieuwe Gasthuis te Delft, Doctoraalscriptie IPP, Amsterdam.

Gaimster, D., 1997: German Stoneware 1200-1900. Archaeology and Cultural History, London.

Gaimster, D.R.M. & F. Verhaeghe, 1993: Handles with face-masks: a cross-Channel type of late medieval highly decorated basin, in: D. Gaimster & M. Redknap, Everyday and Exotic Pottery from Europe c. 650-1900. Studies in honour of John G. Hurst, Oxbow, 303-323.

Gawronski, J. (red.), 2012: Amsterdam Ceramics. A city's history and an archaeological ceramics catalogue 1175-2011, Amsterdam.

Genabeek, R. van, 2005: Eindverslag projecten afdeling bouwhistorie archeologie en monumenten gemeente 's-Hertogenbosch. Projecten Slot Empel, Brandweerkazerne, Sint Janssingel, Windmolenbergstraat, Papenhulst, 's-Hertogenbosch (ongepubliceerd verslag afdeling Erfgoed 250).

Genabeek, R. van & R. Gruben, 1997: Bouwhistorische en Archeologische berichten, onderzoek hoek Sint Janssingel en Sint Jansstraat, in: Bossche Bladen 4, 's-Hertogenbosch, 149-150.

Genabeek, R. & E. Nijhof, 2018: Monniken, boeren en handelaren. Het ontstaan van de Postelstraat 1175-1375, in: A. van Drunen & J. van Oudheusden (red.), Huys van Boxtel en zijn burens. Acht eeuwen bouwen en wonen in een Bossche stadswijk, 's-Hertogenbosch, 43-65.

Genabeek, R. van & E. Nijhof, 2019: Vrome voorwerpen. Persoonlijke devotie 1350-1500, in: R. van Genabeek, E. Nijhof & F. Schipper, 's-Hertogenbosch Stad op de Schop, 40 jaar archeologisch onderzoek in 's-Hertogenbosch, 's-Hertogenbosch, 329-339.

Genabeek, R. van, E. Nijhof & F. Schipper, 2019: Stad op de schop. 40 jaar archeologisch onderzoek in 's-Hertogenbosch, 's-Hertogenbosch.

Genabeek, R. & R. Jayasena, 2021: Offers voor geesten of afweren van het kwaad. Onverklaarbare vondsten van op hun kop begraven potten, in: Silva, Online historisch tijdschrift over 's-Hertogenbosch, jaargang 2, nummer 1, 's-Hertogenbosch, 3-14.

Glaudemans, R. & G. van Tussenbroek, 1999: De Moerasdraak. Achthonderd jaar Bossche vestingwerken, Zwolle.

Groeneweg, G., 1992: Bergen op Zooms aardewerk. Vormgeving en decoratie van gebruiks aardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom, Waalre.

Haaster, H. van, 2003: Archeobotanica uit 's-Hertogenbosch. Milieuomstandigheden, bewoningsgeschiedenis en economische ontwikkelingen in en rond een (post)middeleeuwse groeistad, Amsterdam (Academisch Proefschrift).

Hoorens, C., 1989: Bloemen en planten op Brugse wandtapijten, Jaarboek 1987-88 Stad Brugge Stedelijke Musea, Brugge.

Hupkens, E., 2010: Straat van gasthuizen, in: Stadsblad woensdag 13 oktober 2010.

Hurst, J. G., D. S. Neal & H. J. E. van Beuningen, 1986: Pottery produced and traded in north-west Europe 1350-1650, Rotterdam (Rotterdam Papers VI).

Janssen, H. L., 1983: Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's-Hertogenbosch, 's-Hertogenbosch.

Janssen, H.L. & J.R. Treling, 1990: 's-Hertogenbosch, een groeistad uit de late middeleeuwen, circa 1150-1350, in: H. Sarfatij, Verborgene steden. Stadsarcheologie in Nederland, Amsterdam, 86-98.

Janssen, H.L. & E. Nijhof, 2010: Fifteenth-century pottery production in 's-Hertogenbosch. The excavation of two pottery workshops, in: K. de Groote. D. Tys & M. Pieters, Exchanging Medieval Material Culture, Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe, Brussel (Relicta Monografieën 4).

Mark, R. van der, S.A.L. Peters, M.A. Tolboom & A.C. van de Venne, 's-Hertogenbosch, Museumkwartier. Ambachtslieden en kloosterlingen. Huizen en afval in de oude stad, 's-Hertogenbosch (BAAC rapport A-09.0165).

Molhuysen, H., 1997: Verdwenen stadsbeelden: De Spuistroom in de Bossche Uilenburg, in: Brabants Dagblad donderdag 2 oktober 1997.

Nijhof, E., 2008: Nieuwe gegevens tweede stadsommuring, in: Bossche Bladen 4, 's-Hertogenbosch.

Nijhof, E. & H.L. Janssen, 2000: Tekens voor heiligen. Symbolen voor de heilige Ctharina, Barbara en Agatha in 's-Hertogenbosch in de eerste helft van de zestiende eeuw, in: D. Kicken, A.M. Kolderweij, J.R. ter Molen (red.), Gevonden voorwerpen. Opstellen over middeleeuwse archeologie voor H.J.E. van Beuningen, Rotterdam (Rotterdam papers 11), 257-281.

Oberdorfer, E., 1970: Pflanzensoziologische Excursionsflora für Süddeutschland, Stuttgart.

Oosten, R. van, 2012: (Een pleidooi tegen het) 'zeiken' over het Deventersysteem. Eenheid en verscheidenheid in het aardewerken pispotten vormenspectrum, in: R. van Genabeek, E. Nijhof, F. Schipper & J. Treling (red.), Putten uit het Bossche verleden. Vriendenbundel voor Hans Janssen ter gelegenheid van zijn afscheid als stadsarcheoloog van 's-Hertogenbosch, Alphen aan de Maas, 221-233.

Oosten, R. van, 2015: De stad, het vuil en de beerput. De opkomst, verbreiding en neergang van de beerput in stedelijke context, Leiden.

Ostkamp, S., 1998: Laat-middeleeuwse hoogversierde gatenpotten uit Rotterdamse bodem, in: Vormen uit Vuur 165, Amsterdam.

Ostkamp, S., 2001: Productie en gebruik van pijaarden en terracota devotionalia in de Nederlanden (ca.1350- ca.1550). het ambacht van de heyligenbacker voor Judocus Vredis, een archeologisch verslag, in: Judocus Vredis. Kunst aus der Stille. Eine klosterwerkstatt der Dürerzeit, Borken, 189-256.

Ostkamp, S. & W. Snip, 2023: Baardmankruiken, steengoed 1200-1950, Hoorn.

Pals, J.P., 1989: Nogmaals het Ewijkse veld: twee reacties, in: *Westerheem* 38 (6), 287.

Peters, S., 2018: Vondstcontexten aan de Mortel en Museumtuin, in: R. van der Mark, S.A.L. Peters, M.A. Tolboom & A.C. van de Venne, 's-Hertogenbosch Museumkwartier. Ambachtslieden en kloosterlingen. Huizen en afval in de oude stad, 's-Hertogenbosch (BAAC rapport A-09.0165), 651-710.

Piessens, D., 2021: Waarom het ene tweelingbakje het andere niet is, in: R. van Oosten, A. Verhoeven, S. Ostkamp & M. Klomp (red.), *In kannen en kruiken. Studies over middeleeuws en post-middeleeuws aardewerk en glas aangeboden aan Hemmy Clevis, Zwolle*, 257-264.

Prinze, W., 2019: Middeleeuwse tuinen en gatenpotten 1, in: *Bloemblad Floralia Bennekom*, 8-9.

Prinze, W., 2020: Middeleeuwse tuinen en gatenpotten 2, in: *Bloemblad Floralia Bennekom*, 8-9.

Smits, E. & J. Treling, 1998: Archeologisch en historisch onderzoek naar de Kruispoort, in: 's-Hertogenbosch 1, 's-Hertogenbosch, 29-33.

Venne, D. van de & F. Snieder, 1994: Ceramiek, in: M. Krauwer & F. Snieder (red.), *Nering en vermaak. De opgraving van een veertiende-eeuwse markt in Amersfoort, Utrecht*. 61-92.

Venne, A.C. van de, 2018: Aardewerk van de Beurdestraat, in: R. van der Mark, S.A.L. Peters, M.A. Tolboom & A.C. van de Venne, 's-Hertogenbosch Museumkwartier. Ambachtslieden en kloosterlingen. Huizen en afval in de oude stad, 's-Hertogenbosch (BAAC rapport A-09.0165), 318-356, 436-650.

Villaret-von Rochow, M., 1967: Frucht- und Samenresten aus der Neolithischen Station Seeberg, Burgaschisee-süd, in: *Acta Bernensa II* (4), 21-64.

Vreenegoor, E. & J. Kuipers (red.), 1996: Vondsten in Veere. Middeleeuwse voorwerpen uit een beerput van huis 'In den Struys', *Abcoude*.

Zeist, W. van, 1988: Zaden en vruchten uit een zestiende-eeuwse beerkuil, in: P.H. Broekhuizen, A. Carmiggelt, H. van Gangelen & G.L.G.A. Kortekaas, *Kattendiep Deurgraven, Groningen*, 144.

7 Bijlagen

Bijlage 1 Fase 1a

Bijlage 2 Fase 1b

Bijlage 3 Fase 2a

Bijlage 4 Fase 2b

Bijlage 5 Fase 3a

Bijlage 6 Fase 3b

Bijlage 7 Fase 4

Bijlage 8 Fase 5

Bijlage 9 Noordprofiel put I

Bijlage 10 Profielen put I en put IV

Bijlage 11 Profielen put IV

Bijlage 12 Noordprofiel put III en II

Bijlage 13 Tellijst aardewerk beerput F67

Bijlage 14 Deventer-systeem catalogus De Spuistroom beerput F67

Bijlage 15 Schema met ontwikkeling van het terrein

Bijlage 16 Featurelijst

Bijlage 1 Fase 1a

Bijlage 2 Fase 1b

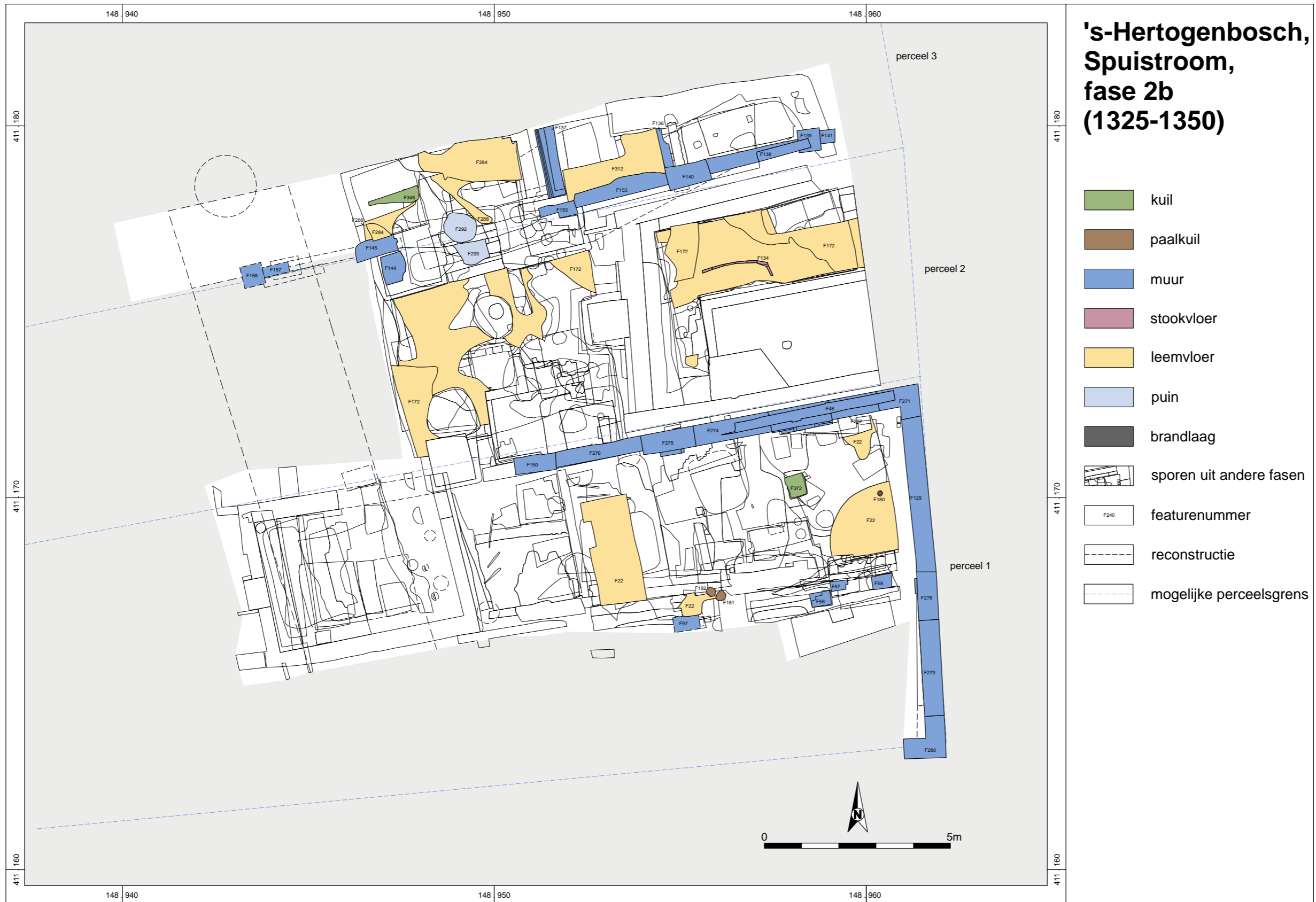

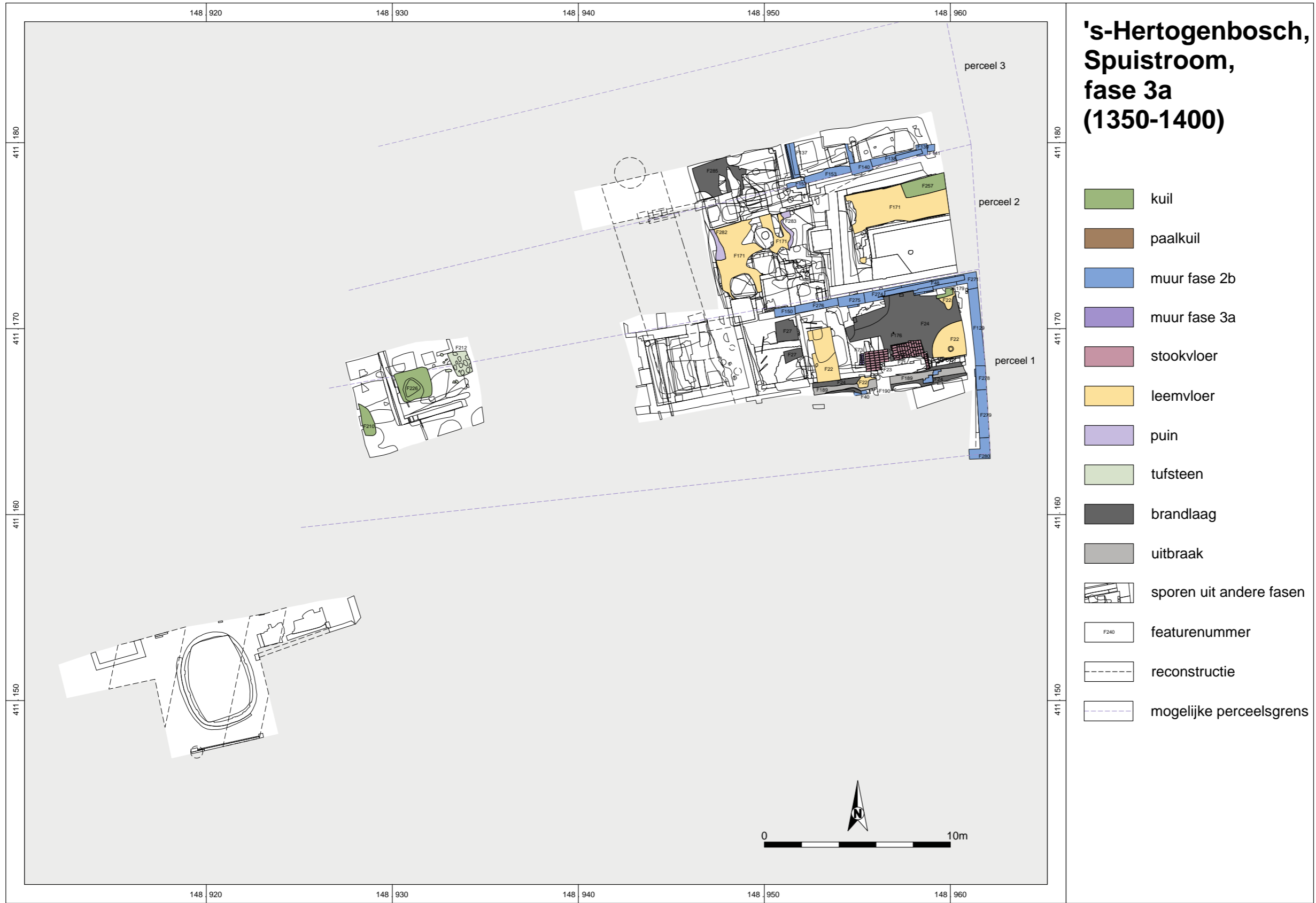

Bijlage 4 Fase 2b

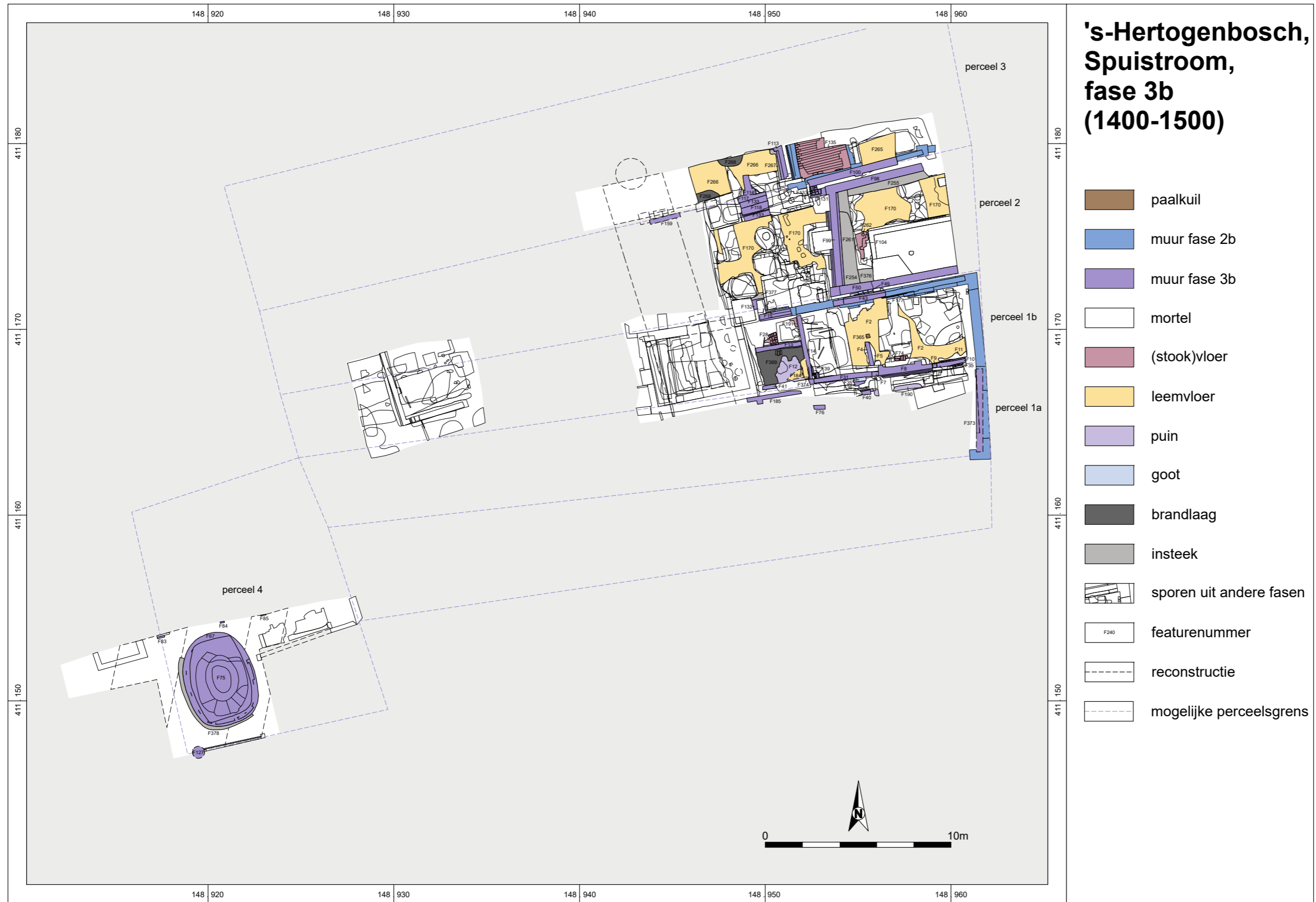

Bijlage 5 Fase 3a

Bijlage 6 Fase 3b

Bijlage 7 Fase 4

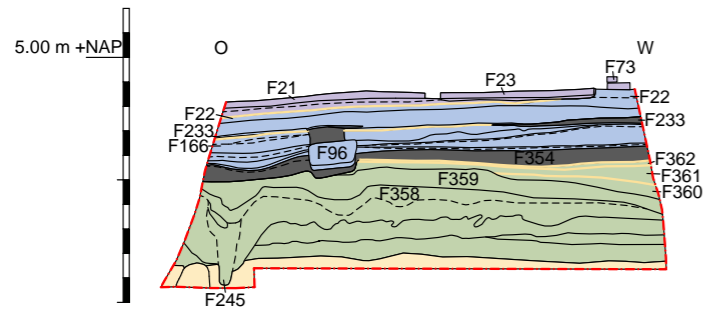
Bijlage 8 Fase 5

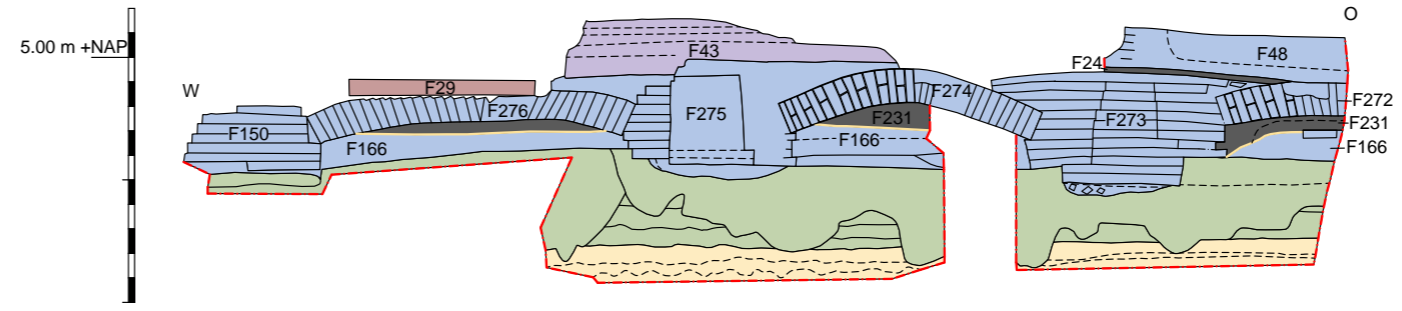

Bijlage 9 Noordprofiel put I

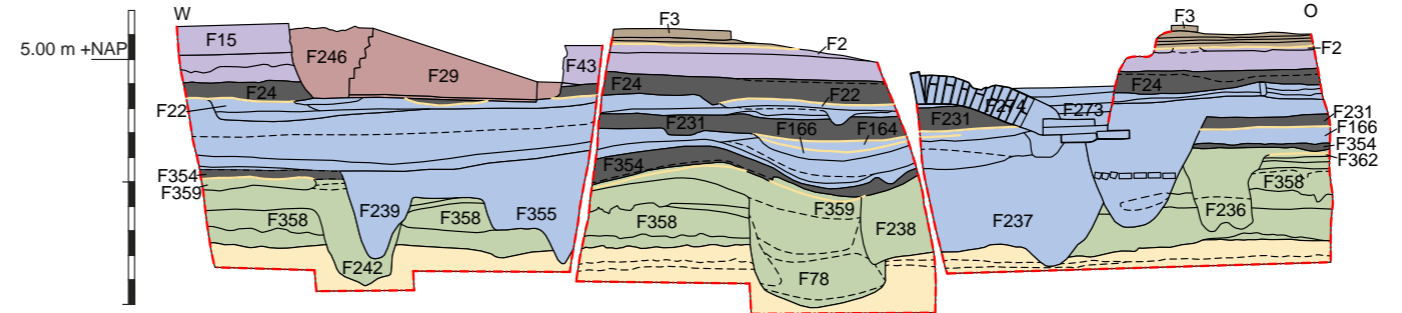
tek. 78 (zuidprofiel in profieldam put I)

tek. 98, 93 en 96 (noordprofiel put I)

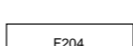

tek. 87, 82 en 84 (noordprofiel put I)

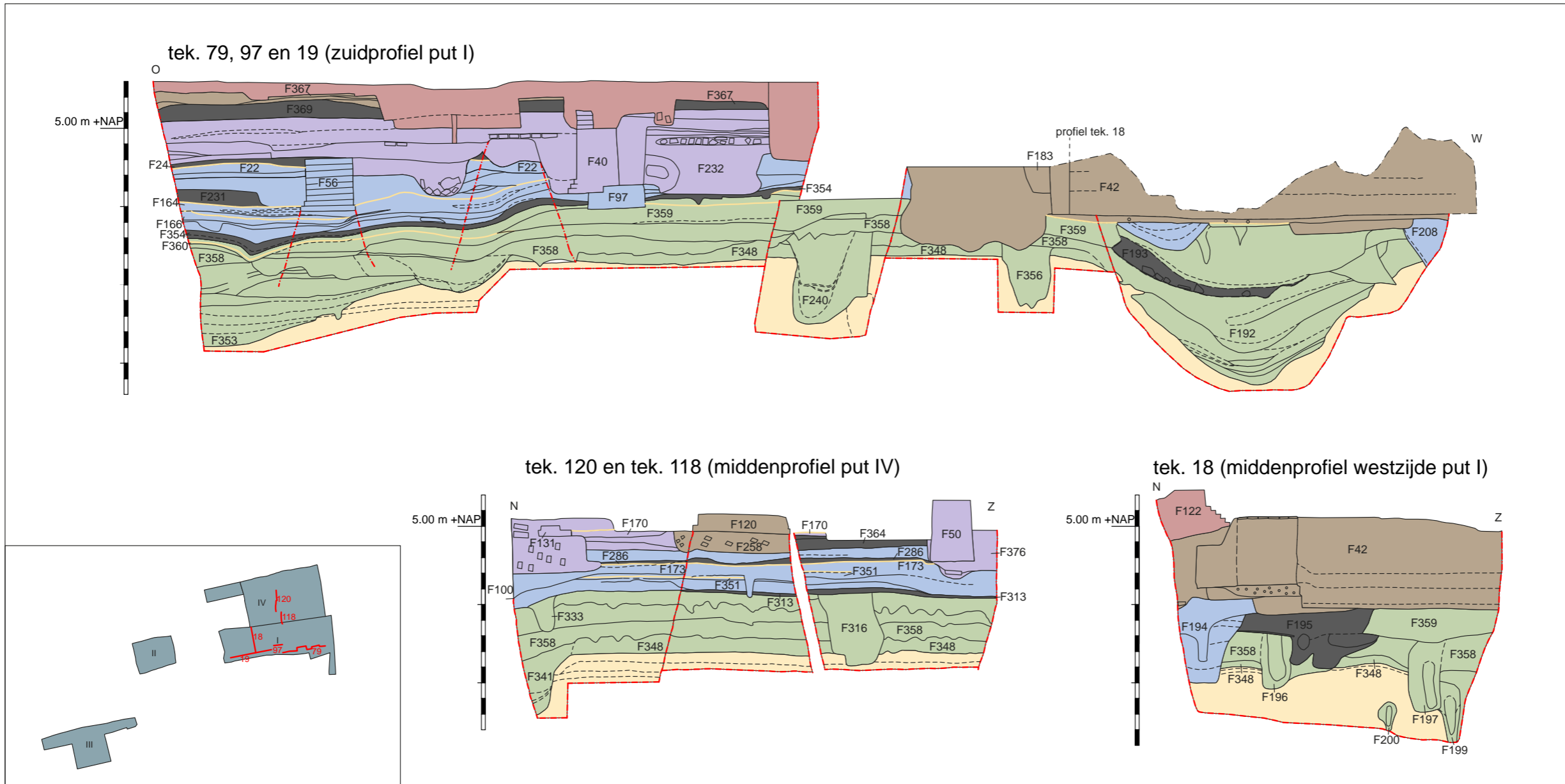
**'s-Hertogenbosch,
Spuistroom,
profielen put I**

	natuurlijke ondergrond		fase 4: 1500-1600		profielgrens
	fase 1: 1175-1300		fase 5: 1600-1960		bovenzijde leemvloer
	fase 2: 1300-1350		brandlaag		
	fase 3: 1350-1500		featurenummer		

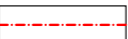

Bijlage 10 Profielen put I en put IV

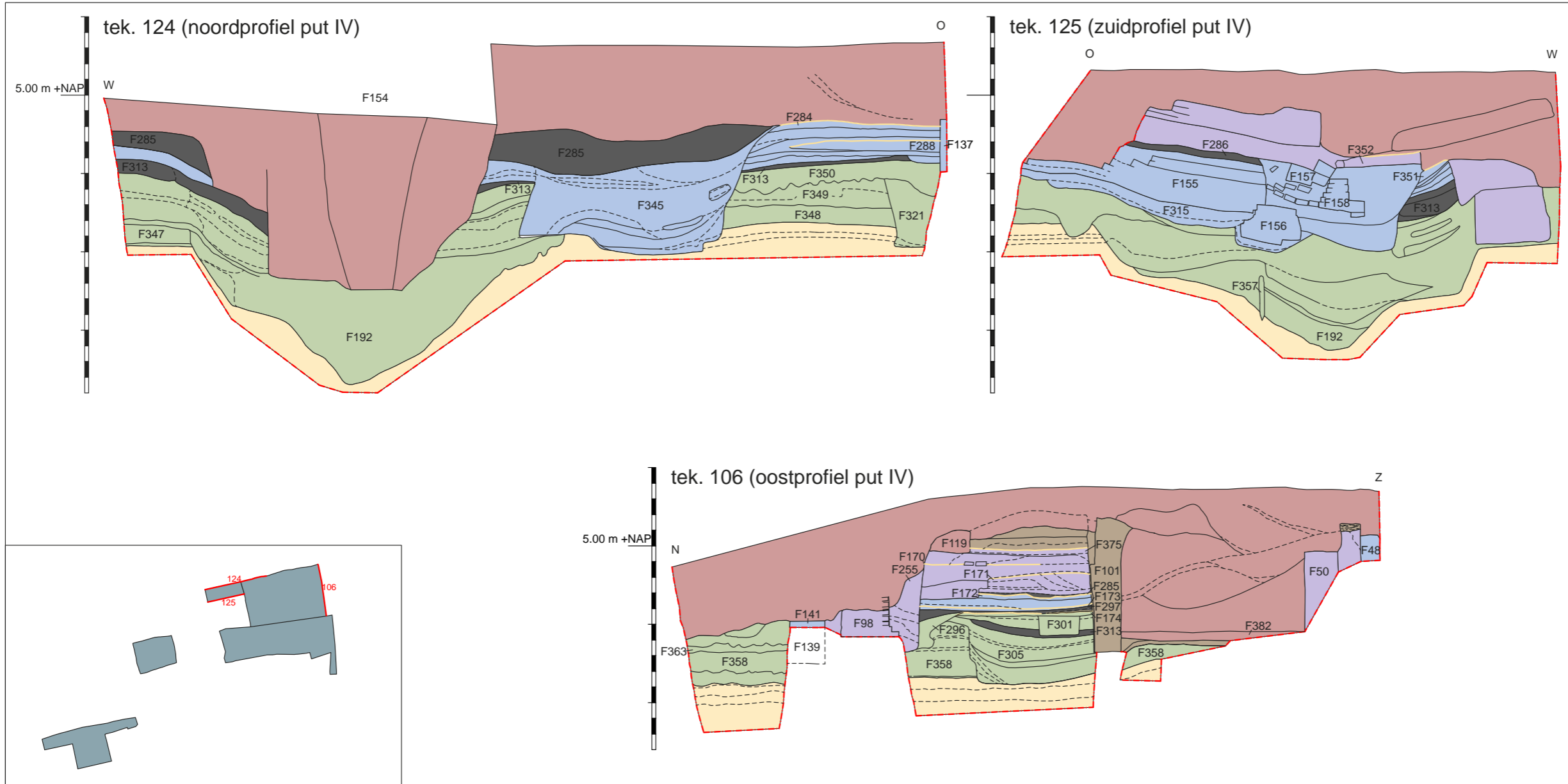
**'s-Hertogenbosch,
Spuistroom,
zuidprofiel put I en
middenprofielen put I en IV**

0 2,5m

	natuurlijke ondergrond		fase 4: 1500-1600		profielgrens
	fase 1: 1175-1300		fase 5: 1600-1960		bovenzijde leemvloer
	fase 2: 1300-1350		brandlaag		
	fase 3: 1350-1500		featurenummer		

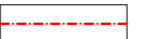

Bijlage 11 Profielen put IV

**'s-Hertogenbosch,
Spuistroom,
profielen put IV**

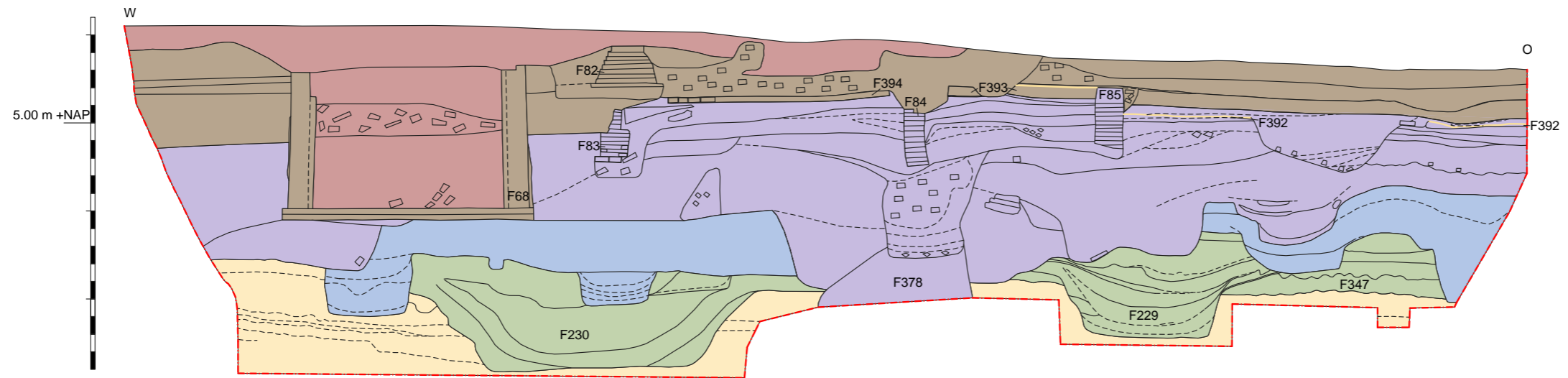

natuurlijke ondergrond	fase 4: 1500-1600	profielgrens
fase 1: 1175-1300	fase 5: 1600-1960	bovenzijde leemvloer
fase 2: 1300-1350	brandlaag	
fase 3: 1350-1500	featurenummer	

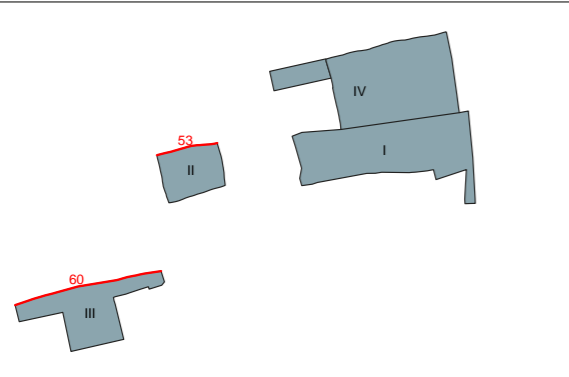
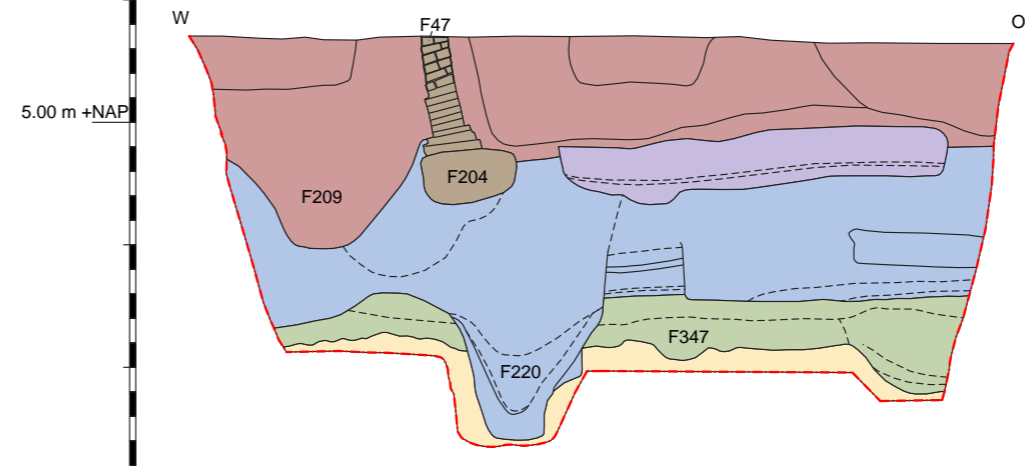

Bijlage 12 Noordprofiel put III en II

tek. 60 (noordprofiel put III)

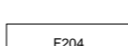

tek. 53 (noordprofiel put II)

**'s-Hertogenbosch,
Spuistroom,
noordprofiel put III en II**

natuurlijke ondergrond	fase 4: 1500-1600	profielgrens
fase 1: 1175-1300	fase 5: 1600-1960	bovenzijde leemvloer
fase 2: 1300-1350	brandlaag	
fase 3: 1350-1500	featurenummer	

Bijlage 13 Tellijst aardewerk kuil F79

Beerput F67			
type	MAE	EVE	functie
s1-dri-1	1	0,30	drinkgerei
s1-dri-2	3	0,50	drinkgerei
s1-kan-	1	0,15	schenk/drinkgerei
s1-kan-3?	1	0,55	schenk/drinkgerei
s1-tre-?	1	0,00	drinkgerei
s1-tre-5?	1	0,25	drinkgerei
s2-	1	0,10	schenk/drinkgerei
s2-bek-12	1	0,00	drinkgerei
s2-bek-22?	1	0,00	drinkgerei
s2-kan-	11	1,25	schenk/drinkgerei
s2-kan-1?	1	0,00	schenk/drinkgerei
s2-kan-9	3	0,30	schenk/drinkgerei
s2-kan-10	1	1,00	schenk/drinkgerei
s2-kan-10	1	0,30	opslag
s2-kan-50?	1	0,05	opslag
s2-kan-53?	2	0,05	schenk/drinkgerei
s2-kan-67?	2	0,30	schenk/drinkgerei
g-	1	0,15	onbekend
g-gat-	1	0,00	onbekend
g-kan-	1	0,15	opslag
g-kan-2?	5	2,65	opslag
g-kom-	3	0,15	voedselbereiding
g-kom-9	1	0,65	voedselbereiding
g-kom-18	1	0,85	voedselbereiding
g-pot-4?	1	0,40	opslag
g-pot-5?	2	0,45	opslag
r-	3	0,30	onbekend
r-bak-2?	2	0,20	voedselbereiding
r-bak-5	2	1,80	voedselbereiding
r-bak-5?	6	0,80	voedselbereiding
r-bak-15	1	0,20	voedselbereiding
r-bor-	3	0,05	eetgerei
r-bor-1	2	0,20	eetgerei
r-bor-65	19	4,45	eetgerei
r-bor-65?	1	0,05	eetgerei
r-dek-?	2	0,10	voedselbereiding
r-dek-1	1	0,30	voedselbereiding
r-gat-2	1	0,30	onbekend
r-gra-	13	1,65	voedselbereiding
r-gra-?	1	0,05	voedselbereiding
r-gra-6	2	0,25	voedselbereiding
r-gra-8	1	0,95	voedselbereiding
r-gra-10	1	1,00	voedselbereiding
r-gra-73	8	6,10	voedselbereiding
r-gra-73?	32	7,95	voedselbereiding

type	MAE	EVE	functie
r-gra-75	9	5,90	voedselbereiding
r-gra-75?	5	0,65	voedselbereiding
r-gra-81	3	2,25	voedselbereiding
r-gra-82	1	0,75	voedselbereiding
r-gra-110	2	1,55	voedselbereiding
r-gra-141?	1	0,25	voedselbereiding
r-kan-	2	0,25	opslag
r-kan-13	2	1,80	opslag
r-kan-28	1	0,85	opslag
r-kom-	2	0,10	eetgerei
r-kom-	9	1,30	voedselbereiding
r-kom-?	1	0,05	voedselbereiding
r-kom-40	1	0,85	voedselbereiding
r-kom-51?	7	0,55	voedselbereiding
r-kom-109?	5	1,25	voedselbereiding
r-kom-111	3	2,80	voedselbereiding
r-kom-111	1	1,00	eetgerei
r-kom-144	1	0,90	eetgerei
r-kop-	6	1,50	eetgerei
r-kop-49	1	1,00	eetgerei
r-kop-60	1	0,50	eetgerei
r-kop-60?	1	0,15	eetgerei
r-oli-	4	0,20	verlichting
r-oli-?	1	0,00	verlichting
r-oli-3	2	0,60	verlichting
r-oli-11	2	1,30	verlichting
r-oli-12	2	0,80	verlichting
r-pis-	1	0,00	sanitair
r-pis-?	2	0,20	sanitair
r-pis-6	2	2,00	sanitair
r-pis-41	5	1,95	sanitair
r-pis-42?	1	0,00	sanitair
r-pot-	2	0,35	opslag
r-pot-?	1	0,65	opslag
r-stk-37?	1	0,65	voedselbereiding
r-ver-?	1	0,00	voedselbereiding
r-vet-1	1	0,05	voedselbereiding
r-voe-	1	0,25	tafelgerei
r-vor-	1	0,15	onbekend
wm-gra-	1	0,00	voedselbereiding
ha-zui-	1	0,00	drinkgerei
py-bee-	4	1,00	sier/religie
py-pla-	1	0,00	sier/religie
totaal	252	73,60	

Bijlage 14
 Catalogus: Beerput F67
 Spuistroom (1450-1525)

A.C. van de Venne

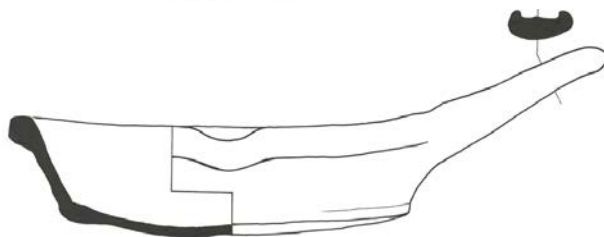
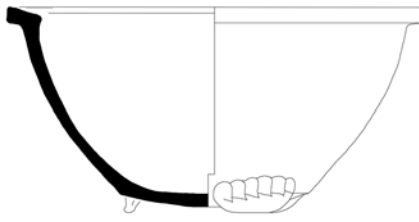
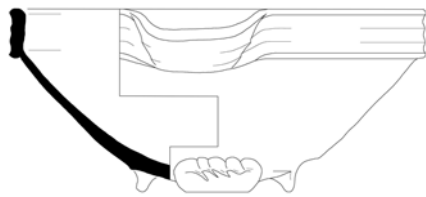

Opbouw van de catalogusblokjes	
1a	vondstnummer
1b	vondstcontext (complexdatering)
2	code van het type
3	objectdatering
4a	maten in centimeters (grootste diameter/ hoogte)
4b	beschrijving van het type
5a	baksel
5b	kleur/ glazuur
5c	beschrijving van de decoratie
5d	diversen
6a	bodem
6b	oor/ steel
6c	compleetheid
7	functie
8	productiecentrum
9	literatuur

(alle afbeeldingen in deze catalogus zijn
 schaal 1:4, tenzij anders vermeld)

cat. 1	
1a	509.2
1b	Beerput F67 (1450-1525)
2	s2-kan-10
3	1450 - 1550
4a	13.0 / 17.0
4b	bolle kan met schouder over- gaand in hals, kraagrand, stand- ring
5a	steengoed 2
5b	engobe, zoutglazuur
5c	twee groeven op schouder
5d	
6a	geknepen standring
6b	verticaal lintoor
6c	vrijwel compleet
7	kan
8	België, Raeren
9	

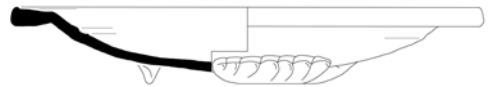
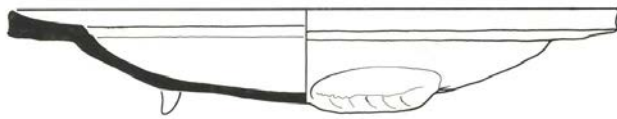
cat. 2	
1a	545.1
1b	Beerput F67 (1450-1525)
2	s2-kan-10
3	1450 - 1500
4a	24.0 / 31.5
4b	bolle kan met schouder over- gaand in hals, kraagrand, stand- ring
5a	steengoed 2
5b	engobe, zoutglazuur
5c	radstempel op rand en schouder
5d	
6a	geknepen standring
6b	verticaal lintoor
6c	vrijwel compleet
7	kan
8	Duitsland, Langerwehe
9	

cat. 3
 1a 541.4
 1b Beerput F67 (1450-1525)
 2 g-kom-18
 3 1300 - 1500
 4a 23.0 / 9.5
 4b bolle kom met manchetrans, op lobvoeten
 5a grijsbakkend aardewerk
 5b
 5c
 5d
 6a standlobben
 6b
 6c vrijwel compleet
 7 kom
 8
 9

cat. 4
 1a 541.5
 1b Beerput F67 (1450-1525)
 2 g-kom-23
 3 1300 - 1500
 4a 22.0 / 10.5
 4b afgeronde kom met naar buiten geknikte rand, lobvoeten
 5a grijsbakkend aardewerk
 5b
 5c
 5d
 6a standlobben
 6b
 6c vrijwel compleet
 7 kom
 8
 9

cat. 5
 1a 549.10
 1b Beerput F67 (1450-1525)
 2 r-bak-5
 3 1450 - 1550
 4a 24.0 / 6.0
 4b bakpan met zijwand en manchetrans
 5a roodbakkend aardewerk
 5b inwendig loodglazuur
 5c
 5d
 6a lensbodem
 6b platte rechte steel
 6c vrijwel compleet
 7 bakpan
 8
 9

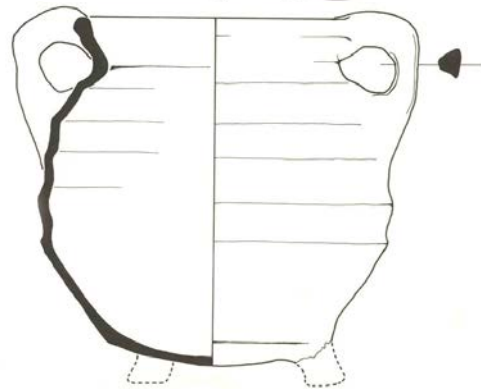
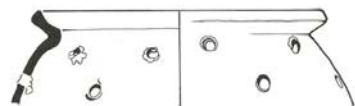

cat. 6

- 1a 541.7
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-bor-65
- 3 1475 - 1550
- 4a 32.5 / 6.0
- 4b bord met holle spiegel, naar buiten geknikte rechte vlag met aangedrukte rand, standlobben
- 5a roodbakend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c inwendig slib met sgraffito: drie duiven en tekst 'Maria', op vlag tekst 'mei met mater mei mater'
- 5d
- 6a standlobben
- 6b
- 6c fragment, compleet profiel (gerestaureerd)
- 7 bord
- 8 's-Hertogenbosch
- 9 Nijhof en Janssen. 2000, 269.

cat. 7

- 1a 563.2
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-bor-65
- 3 1490 - 1570
- 4a 24.5 / 4.0
- 4b bord met holle spiegel, naar buiten geknikte rechte vlag met aangedrukte rand, standlobben
- 5a roodbakend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c slibversiering: toren van Barbara met drie slibboogjes aan weerszijden en slibboogjes op de vlag
- 5d
- 6a standlobben
- 6b
- 6c fragment, compleet profiel (gerestaureerd)
- 7 bord
- 8 's-Hertogenbosch
- 9 Nijhof en Janssen. 2000, 268-269, 277.

cat. 8

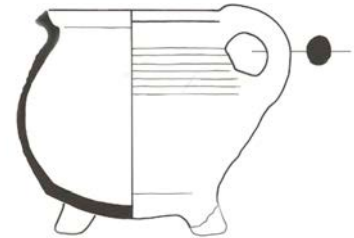
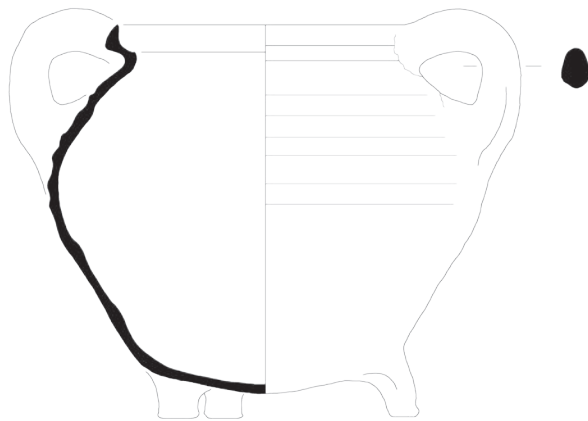
1a	541.2
1b	Beerput F67 (1450-1525)
2	r-gat-2
3	1400 - 1550
4a	15.0 / -
4b	kogelvormige gatenpot, uitgebogen hoekige rand met dekselgeul
5a	roodbakend aardewerk
5b	spaarzaam loodglazuur
5c	
5d	
6a	
6b	
6c	fragment (rand)
7	gatenpot
8	
9	

cat. 9

1a	561.9
1b	Beerput F67 (1450-1525)
2	r-gra-8
3	1500 - 1550
4a	16.0 / 13.5
4b	grape met afgeronde buikknik en kraagrand met dekselgeul
5a	roodbakend aardewerk
5b	loodglazuur
5c	
5d	
6a	driepoot (met teentjes)
6b	twee verticale worstoren
6c	vrijwel compleet
7	grape
8	
9	

cat. 10

1a	541.1
1b	Beerput F67 (1450-1525)
2	r-gra-10
3	1425 - 1500
4a	18.5 / 18.5
4b	bolle grape met kraagrand met dekselgeul
5a	roodbakend aardewerk
5b	spaarzaam loodglazuur
5c	ribbels op wand en schouder
5d	
6a	driepoot
6b	twee worstoren, verticaal, hoekig, geknepen
6c	vrijwel compleet
7	grape
8	
9	

cat. 11

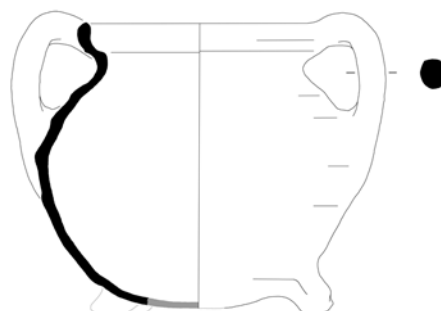
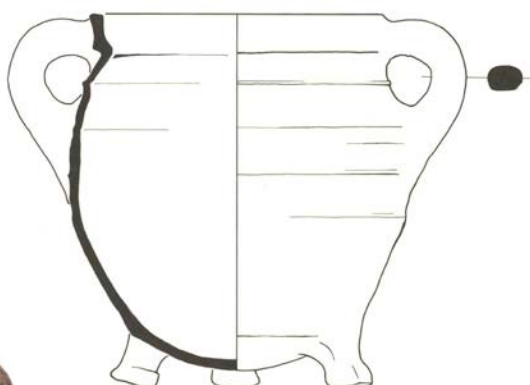
1a	541.8
1b	Beerput F67 (1450-1525)
2	r-gra-73
3	1400 - 1500
4a	22.0 / 21.0
4b	bolle grape met ribbels op de schouder, uitstaande hals met kleine driehoekige kraagrand roodbakkend aardewerk spaarzaam loodglazuur
5a	
5b	
5c	
5d	
6a	driepoot (met teentjes)
6b	twee verticale worstoren
6c	vrijwel compleet
7	grape
8	
9	Vreenegoor en Kuipers. 1996, 64 (cat. 27).

cat. 12

1a	549.5
1b	Beerput F67 (1450-1525)
2	r-gra-73
3	1400 - 1500
4a	16.5 / 15.0
4b	bolle grape met ribbels op de schouder, uitstaande hals met kleine driehoekige kraagrand roodbakkend aardewerk spaarzaam loodglazuur drie ribbels op wand
5a	
5b	
5c	
5d	
6a	driepoot (met teentjes)
6b	twee verticale worstoren
6c	vrijwel compleet
7	grape
8	
9	

cat. 13

1a	561.8
1b	Beerput F67 (1450-1525)
2	r-gra-73
3	1400 - 1500
4a	12.5 / 11.0
4b	bolle grape met ribbels op de schouder, uitstaande hals met kleine driehoekige kraagrand roodbakkend aardewerk spaarzaam loodglazuur slijbversiering: horizontale slijbboogjes
5a	
5b	
5c	
5d	
6a	driepoot
6b	enkel verticaal worstoor
6c	fragment, compleet profiel
7	grape
8	
9	

cat. 14

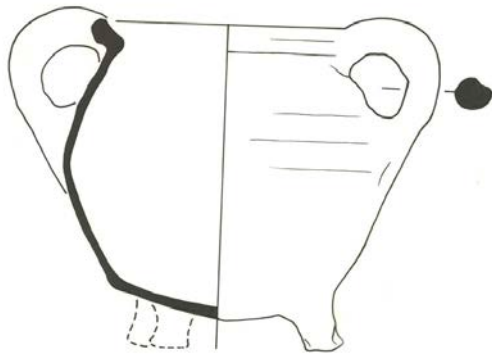
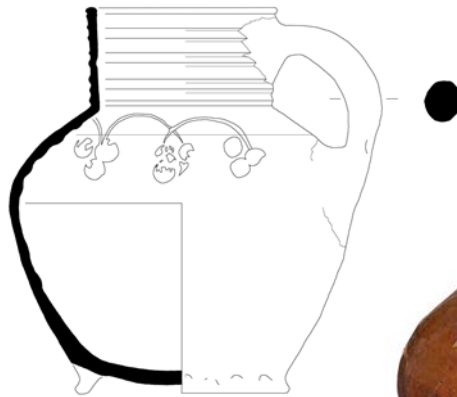
1a 541.6
 1b Beerput F67 (1450-1525)
 2 r-gra-75
 3 1400 - 1525
 4a 18.5 / 16.5
 4b bolle grape met licht uitstaande hals met horizontale lip roodbakend aardewerk spaarzaam loodglazuur
 5a
 5b
 5c
 5d
 6a driepoot
 6b twee verticale worstoren
 6c vrijwel compleet
 7 grape
 8
 9

cat. 15

1a 561.6
 1b Beerput F67 (1450-1525)
 2 r-gra-81
 3 1425 - 1525
 4a 19.5 / 22.0
 4b breedmondige grape met drie ribbels op de wand en kraagrand met dekselgeul
 5a roodbakend aardewerk spaarzaam loodglazuur
 5b
 5c ribbels op wand
 5d
 6a driepoot (met teentjes)
 6b twee verticale worstoren
 6c vrijwel compleet
 7 grape
 8
 9 Vreenegoor en Kuipers. 1996, 68 (cat. 42).

cat. 16

1a 537.3
 1b Beerput F67 (1450-1525)
 2 r-gra-110
 3 1450 - 1525
 4a 16.5 / 13.5
 4b grape met afgeronde buikknik of bolle buik en naar buiten geknikte rand met dekselgeul roodbakend aardewerk spaarzaam loodglazuur
 5a
 5b
 5c
 5d
 6a driepoot
 6b twee verticale worstoren
 6c fragment, compleet profiel
 7 grape
 8
 9

cat. 17

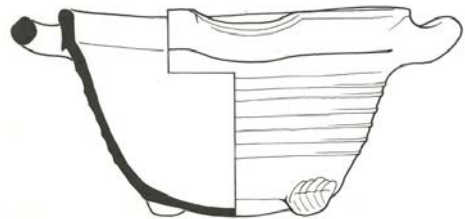
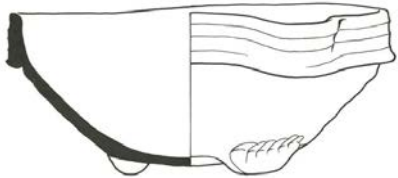
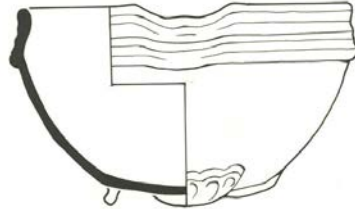
- 1a 549.11
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-gra-110
- 3 1450 - 1525
- 4a 17.5 / 17.0
- 4b grape met afgeronde buikknik of bolle buik en naar buiten geknikte rand met dekselgeul
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b spaarzaam loodglazuur
- 5c ribbels op wand en schouder
- 5d
- 6a driepoot
- 6b twee verticale worstoren
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 grape
- 8
- 9

cat. 18

- 1a 537.2
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-kan-13
- 3 1375 - 1500
- 4a 17.0 / 20.0
- 4b bolle kan met cilindrische hals en rechte rand, standring
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b spaarzaam loodglazuur
- 5c slijbversiering: horizontale boogjes met drie stippen aan uiteinden
- 5d
- 6a geknepen standring
- 6b verticaal worstoor
- 6c compleet
- 7 kan
- 8
- 9

cat. 19

- 1a 549.2
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-kan-28
- 3 1450 - 1550
- 4a 21.5 / 23.0
- 4b bolle kan met hoge schouder en cilindrische hals, kraagrand met dekselgeul, standring
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b spaarzaam loodglazuur
- 5c slijbversiering: horizontale slijbboogjes op schouder
- 5d
- 6a geknepen standring
- 6b verticaal worstoor
- 6c vrijwel compleet
- 7 kan
- 8
- 9

cat. 20

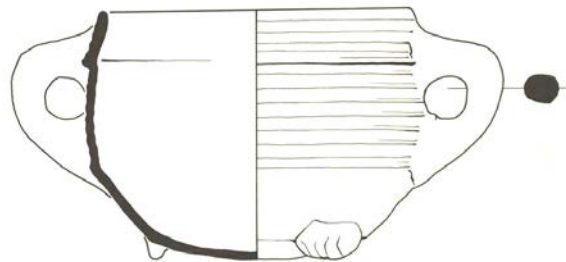
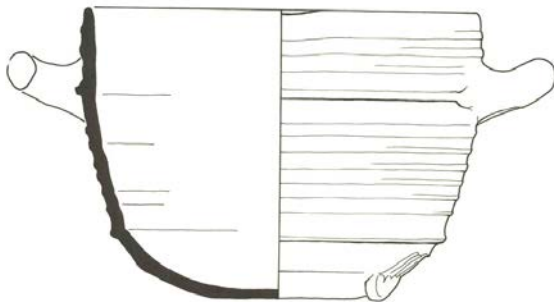
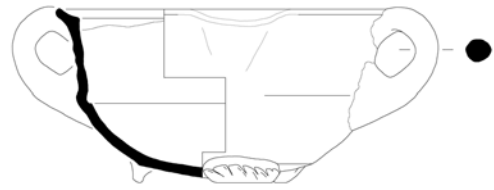
- 1a 549.9
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-kom-40
- 3 1450 - 1525
- 4a 20.0 / 9.0
- 4b afgeronde kom met sterk geprononceerde brede kraagrand, lobvoeten
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c inwendig slib
- 5d
- 6a standlobben
- 6b
- 6c vrijwel compleet
- 7 kom
- 8
- 9

cat. 21

- 1a 561.4
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-kom-40
- 3 1425 - 1550
- 4a 17.5 / 8.5
- 4b afgeronde kom met sterk geprononceerde brede kraagrand, lobvoeten
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c inwendig slib
- 5d
- 6a standlobben
- 6b
- 6c vrijwel compleet
- 7 kom
- 8
- 9

cat. 22

- 1a 509.1
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-kom-111
- 3 1475 - 1550
- 4a 19.0 / 11.0
- 4b diepe bolle kom met (iets naar binnen gebogen) kraagrand, standlobben
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 5d
- 6a standlobben
- 6b twee horizontale worstoren
- 6c vrijwel compleet
- 7 kom
- 8
- 9

cat. 23

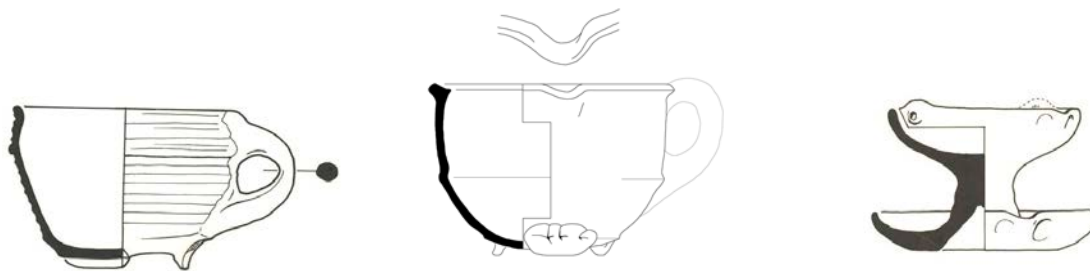
- 1a 547.1
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-kom-111
- 3 1450 - 1500
- 4a 21.0 / 13.0
- 4b diepe bolle kom met (iets naar binnen gebogen) kraagrand, standlobben
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c inwendig slib
- 5d
- 6a standlobben
- 6b twee horizontale worstoren
- 6c vrijwel compleet
- 7 kom
- 8
- 9

cat. 24

- 1a 561.7
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-kom-111
- 3 1450 - 1500
- 4a 18.5 / 11.5
- 4b diepe bolle kom met (iets naar binnen gebogen) kraagrand, standlobben
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 5d
- 6a standlobben
- 6b twee verticale worstoren
- 6c vrijwel compleet
- 7 kom
- 8
- 9

cat. 25

- 1a 561.2
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-kom-144
- 3 1450 - 1500
- 4a 17.5 / 7.5
- 4b steilwandige kom met scherpe overgang bodem-buik, al dan niet geribbelde rand, en afgeplatte rand, lobvoeten
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c inwendig slib
- 5d
- 6a standlobben
- 6b twee verticale worstoren
- 6c vrijwel compleet
- 7 kom
- 8
- 9

cat. 26
 1a 549.4
 1b Beerput F67 (1450-1525)
 2 r-kop-49
 3 1450 - 1550
 4a 12.5 / 8.5
 4b hoge steilwandige kop met manchetrand, lobvoeten
 5a roodbakkend aardewerk
 5b inwendig loodglazuur
 5c inwendig slib
 5d
 6a standlobben
 6b enkel verticaal worstoor
 6c vrijwel compleet
 7 kop
 8
 9

cat. 27
 1a 536.1
 1b Beerput F67 (1450-1525)
 2 r-kop-60
 3 1450 - 1500
 4a 13.5 / 9.0
 4b steilwandige kop met scherpe overgang bodem-buik, al dan niet geribbelde rand, en kleine dekselgeul naar binnen toe afgeschuind, lobvoeten (als r-kom-144)
 5a roodbakkend aardewerk
 5b inwendig loodglazuur
 5c inwendig slib
 5d
 6a standlobben
 6b twee verticale worstoren
 6c fragment, compleet profiel
 7 kop
 8
 9

cat. 28
 1a 563.1
 1b Beerput F67 (1450-1525)
 2 r-oli-3
 3 1375 - 1550
 4a 12.0 / 7.5
 4b olielamp met twee schalen en een stam, 2 horizontale ogen, afgeronde rand
 5a roodbakkend aardewerk
 5b spaarzaam loodglazuur
 5c
 5d
 6a standvlak, hol
 6b twee doorboorde nokoortjes
 6c vrijwel compleet
 7 olielamp
 8
 9

cat. 29

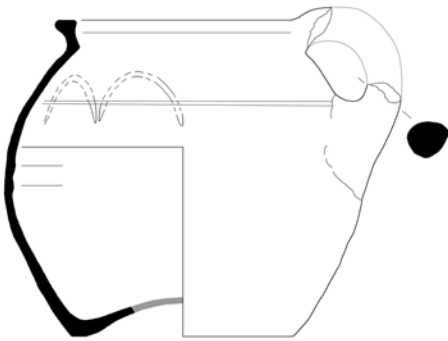
- 1a 549.1
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-oli-11
- 3 1400 - 1550
- 4a 12.0 / 8.5
- 4b olielamp met twee schalen en een stam, zonder horizontale ogen of oor, afgeronde rand
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b spaarzaam loodglazuur
- 5c
- 5d
- 6a standvlak
- 6b
- 6c vrijwel compleet
- 7 olielamp
- 8
- 9

cat. 30

- 1a 561.1
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-oli-12
- 3 1450 - 1550
- 4a - / -
- 4b olielamp met onderschaal en oliereservoir (met tuit voor lont), naar binnen gebogen rechte rand
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b spaarzaam loodglazuur
- 5c
- 5d
- 6a standvlak, hol
- 6b twee doorboorde nokoortjes
- 6c fragment
- 7 olielamp
- 8
- 9

cat. 31

- 1a 537-5
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-pis-6
- 3 1500 - 1525
- 4a 17.0 / 14.0
- 4b pispot met afgeronde buikknik en naar buiten geknikte rand, holle bodem
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b spaarzaam loodglazuur
- 5c slijbversiering: horizontale slijbboogjes
- 5d
- 6a holle bodem (ziel)
- 6b verticaal worstoor
- 6c vrijwel compleet
- 7 pispot
- 8
- 9

cat. 32

- 1a 549.6
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 r-pis-41
- 3 1475 - 1525
- 4a 17.0 / 17.0
- 4b bolle pispot met afgeronde
buikknik en uitstaande rand met
van boven aangedrukte lip, holle
bodem (ziel)
- 5a roodbakkend aardewerk
- 5b spaarzaam loodglazuur
- 5c slibversiering: horizontale slib-
boogjes
- 5d
- 6a holle bodem (ziel)
- 6b verticaal worstoor
- 6c fragment, compleet profiel
- 7 pispot
- 8
- 9

cat. 33

- 1a 542.5 (schaal 1:2)
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 py-bee
- 3 1450 - 1525
- 4a 2.0 / -
- 4b
- 5a pijpaaarde
- 5b
- 5c hoofdje Christus
massief beeldje
- 5d
- 6a
- 6b
- 6c fragment
beeld
- 7
- 8
- 9

cat. 34

- 1a 542.6 (schaal 1:2)
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 py-bee
- 3 1450 - 1525
- 4a 2.0 / -
- 4b
- 5a pijpaaarde
- 5b
- 5c heiligenbeeldje: Barbara met
toren in hand (hoofd ontbreekt)
- 5d massief beeldje met gat aan de
onderzijde
- 6a
- 6b
- 6c fragment
beeld
- 7
- 8
- 9

---

cat. 35

- 1a 561.5 (schaal 1:2)
- 1b Beerput F67 (1450-1525)
- 2 py-bee
- 3 1450 - 1525
- 4a - / -
- 4b
- 5a pijpaaarde
- 5b
- 5c heiligenbeeldje: Petrus
- 5d hol beeldje
- 6a
- 6b
- 6c fragment
- 7 beeld
- 8
- 9

Bijlage 15 Schema met ontwikkeling van het terrein

Ontwikkeling terrein Molenstraat (De Spuistroom)			
fase	periode	gebeurtenis	globale hoogte
1a	1175-1250	eerste ophoging F347/F348 van het terrein 20-40 cm	OK 3,40-3,50 m +NAP
	1250-1275	aanleg perceelsgreppels en eerste houtbouwfase vanaf niveau F363	3,70 m +NAP
1b	1275-1300	ophoging/ akker? F349/F358 20-40 cm	
		grote rechthoekige kuilen	3,95 m +NAP
		ophoging F350/359	
		tweede houtbouwfase met looppniveau F314 aan noordzijde terrein	
		brand F313	3,95-4,00 m +NAP
		derde houtbouwfase met aan de noordzijde leemvloer F174 en aan zuidzijde leemvloeren F360 F361/F362 en stookvloertje F130	
		brand F297/F195=F354	4,10-4,20 m +NAP
2a	1300-1325	perceel 1: houtbouw (deels op poeren?) met leemvloer F164=F166 met stookvloeren F79 en F128=F165	4,35-4,40 m +NAP
		brandlaag F231	
		perceel 2: huis op poeren met leemvloer F173=F175 met stookvloeren F143 en F146	4,25-4,30 m +NAP
		brandlaag F286=F291	4,50 m +NAP
2b	1325-1350	perceel 1: groot stenen huis op grondbogen met leemvloer F22=F163	4,60 m + NAP
		perceel 2: huis op poeren met leemvloer F172 met stookvloer F134	4,60 m +NAP
		perceel 3: huis op poeren met tussenmuren met kelder-tje, leemvloer F312 en leemvloer F288=F290	4,40 m +NAP
		leemvloer F284	4,60 m +NAP
3a	1350-1400	perceel 1: huis fase 2b met nieuwe stookvloeren F21 en F23	4,60 m +NAP
		brandlaag F24=F27	4,65-4,80 m +NAP
		perceel 2: huis fase 2b met nieuwe leemvloer F171	4,60-4,80 m +NAP
		brandlaag F364	
		perceel 3: huis fase 2b	
		brandlaag F285	4,60 m +NAP
3b	1400-1500	splitsing van voormalig perceel 1 in perceel 1 en 2	
		nieuw perceel 1: huis op poeren met tussenmuren	
		nieuw perceel 2: huis op poeren met tussenmuren met stookvloer F74 , leemvloer F184, baksteen vloer F191	4,80 m +NAP
		baksteen schouw F8 met leemvloer F2, leemvloer F374, baksteen vloer F28	5,05 m +NAP

Ontwikkeling terrein Molenstraat (De Spuistroom)			
fase	periode	gebeurtenis	globale hoogte
3b	1400-1500	brandlaag F369	5,00 m +NAP
		nieuw perceel 3: muurwerk? leemvloer F170	4,85 m +NAP
		leemvloer F375, stookvloer F104	5,00 m +NAP
		brandlaag F259	
		nieuw perceel 4: huis op doorlopend muurwerk met leemvloer F265 en F266	4,80 m +NAP
		brandlaag F268	
	1450-1500	perceel 1: huis op poeren met tussenmuren hersteld	
		perceel 2: huis op poeren met tussenmuren hersteld	
		perceel 3: huis op doorlopend muurwerk	
		perceel 4: huis op doorlopend muurwerk	
		nieuw perceel 5: huis met baksteen fundering met leemvloer F392, beerput F67, waterput F127	5,00 m +NAP
4	1500-1550	perceel 1: huis fase 3b met twee opvolgende plavuizen vloeren F368 en F367	5,25-5,30 m +NAP
		perceel 2: verbouwing huis fase 3b met tussenmuur, kelder en baksteen vloer F3	5,20 m +NAP
		perceel 3: huis fase 3b, aanleg kelder, (stook)vloer F120 met leemvloer F381	5,15 m +NAP
		perceel 4: huis fase 3b, aanleg keldertje	
		perceel 5: vloer F393, baksteen vloer F394	5,30-5,40 m +NAP
		afbraak oude huis en beerput ivm aanleg stadswal in 1543?	
	1550-1600	perceel 5: nieuwbouw van een huis op poeren met tussenmuren, kelder, schouw F71, vloer F70 en beerkelder F68	onbekend
		nieuw perceel 6: werkplaats? met baksteen fundering	
5	1600-1875	perceel 1: huis fase 3b	
		perceel 2: huis fase 4, schouw dichtgezet, kelder aangepast, kelder na 1863 dichtgestort	
		perceel 3: huis fase 3b, nieuwe keldertrap en nieuwe kelder (17e eeuw), beide kelders midden 18e eeuw buiten gebruik	
		perceel 4: aanleg waterput F154 (18e eeuw)	
		perceel 5: beerkelder F68 in gebruik tot midden 19e eeuw	
		perceel 6: afbraak werkplaats	
	ca. 1875	perceel 1 t/m 4: aanleg groot pand op poeren	
	1914	aanleg goten (wasserij De Spuistroom)	

Bijlage 16 Featurelijst

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
1	VERST	I	1900	1950	recente kuil, gevuld met geel zand
2	LVL	I	1450	1500	vloerniveau, vette zwarte klei (hk, bot, mossel liggend op bruine klei), gem. hoogte: 5,01-5,08 m. +NAP, wrs. loopt F2 door in vak 2 (put I/2) maar kan hier niet meer vastgesteld worden (te diep uitgegraven), onder F2 brandlaag F27 was in put I/2 wel aanwezig
3	VLB	I	1500	1600	bakstenen vloer, sf: 23x10½x5½
4	MR	I	1450	1500	muurtje van secundaire brokken baksteen, veel specie, sf: 12x6½, 12½x6, 13x6½, later dan F02 (half liggend op/ half gegraven in F02)
5	LG	I	1450	1500	speciekast tegen F04, liggend op F02
6	MR	I	1500	1600	muur, sf: 24x5, 11½x5, 24x5, 11x5, F6 later dan F2, F2 loopt zeer krap tegen F6 aan, veel secundair gebruikte steen, puinfundering snijdt door brandlaag, F6 jonger dan F31, F6 gelijktijdig met F32
7	MPO	I	1400	1450	deel van muur= poer, sf: 24x12½x5½ (merendeel), 24½x? (geel geaderde steen), veel gebroken steen, F7 waarschijnlijk ouder dan F8 en F31
8	MR	I	1450	1500	muur met 3 versnijdingen, breedte 0,37 m. (opgaand werk), uit leemlaag onder F8 blauwgrijs (vds I/1-9-64), aan noordzijde van F8 wangen van schouw, F8 later dan F7 en F9/10, staat op puinfundering, deze snijdt door vloer F?
9	MPO	I	1400	1450	poer, met brok natuursteen bovenop (zandsteen) thv. staander, baksteen 8x?x24, onderzijde 4,60 m. +NAP
10	MR	I	1400	1450	muur met onregelmatige binnenzijde (2 fasen), baksteen: 28½x4x8, secundair: 22x4½ (bovenste fase), geelgeaderde bakstenen: 23½x12x4½ (onderste fase), onderzijde 4,53 m. +NAP, staat op brandlaag van huis, daarboven een klein dun laagje schoon zand
11	LG	I	1400	1500	speciehoekje tegen F10
12	MR	I	1450	1500	omgevallen muur, geel geaderde steen, afkomstig van muur F14, sf: 24x12½x5½ (in een weekend zijn de stenen gestolen)

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
13	MR	I	1400	1500	muurtje, in leem gelegd, specie niet aanwezig, wel specieresten op baksteen (secundair gebruikt), sf: 24x12, 23x10, F13 is later dan F14, F13 afgebroken door insteek F42
14	MR	I	1400	1500	muur met opvallend veel geel geaderde steen, 1-steens muur, sf: 22x10x4½, 23½x11½x4½, ?x12x4, 23½x11½x5, in hoek F14 met F39 lag specielaag op leemlaag (monster 73), aan zuidzijde bij aansluiting F39 ligt op F14 een ½-steense laag (speciem. 74), F14 ligt o
15	MR	I	1400	1500	muur, secundair gebruikte steen (ligt aan noordzijde l/4), sf: 12x7½, 12x5, 27x8
16	KEL	I	1500	1600	muur l/6, sf: 11x4 (21-07: reeds weg)
17	TRAP	I	1500	1600	traptrede l/7, sf: 22½x10x4 (21-07: reeds weg)
18	KEL	I	1500	1600	muur l/6, sf: 11x5 (21-07: reeds weg)
19	GOO	I	1900	1950	muurtje, kalkzandsteen, ten oosten van goot, moderne kalkzandsteen (groot formaat), sf: reeds dichtgestort (21-07: reeds weg)
20	KEL	I	1600	1650	toog= zuidelijke muur F123, niet in verband met F54, sf: 19½x10x?
21	HA	I	1350	1400	vloertje put I (oost), vlak 3, mogelijk stookplaats, sf: 25x12, ?x5½, 5
22	LVL	I	1350	1400	lemen vloer (put I-oost, vlak 4, tek. 4)
23	HA	I	1350	1400	baksteenvloertje, sf: 25x12, 25x12x5/5½
24	BRAN	I	1350	1400	zwarte brandlaag (put l/1, vlak 3), ligt ook op F21/F22, F24/F22 is identiek
25	VLPL	I	1800	1900	plavuizenvloer: 22z22 (zie vds. 40)
26	VLPL	I	1500	1600	plavuizenvloer, 14x14, liggend onder F25 (zie vds. 35), F26 loopt onder F60 door en is in specie gelegd
27	BRAN	I	1350	1400	brandlaag (zie tek. 2/6)
28	VLB	I	1400	1500	vloertje? waarin oa. 1 geglazuurde baksteen en fragm. tufsteen, sf. sec. gebruikte stenen: 15x9x4½, 11x9x4,8, 11x15x?, tufsteen: 14x18x6, geglaz. baksteen: 12½x14½x?
29	MPO	I	1775	1900	noordzijde poer (mog. sec. gebruikte steen), (zuidoost), baksf: 20x5, 9x5, zie ook F116/F121/F122, onderkant 4,65 m. +NAP
30	MR	I	1775	1900	los tegen F29, F30 later dan F29, sf: 22x5, onderkant 5,21 m. +NAP, F30 staat koud tegen F29

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
31	MR	I	1400	1450	muur, geel geacerde steen, binnenzijde van F31 (= noordzijde) ter plaatse van F32 bepleisterd (= bovenste fase), brandlaag loop onder westelijkste punt ± 1 cm. van onderste gedeelte brandlaag, daarboven zeer dun laagje zand, F31/F39/F14 uit zelfde periode
32	MR	I	1500	1600	klamp tegen F31 lijkt secundaire steen, baksf: 11x4½, 22x11x5, F32 later dan F31, mogelijk even oud als F6, F32 later dan F7/F8, onderzijde: 5,23 m. +NAP
33	MR	I	1500	1600	aanzet muurtje tegen F31 doch later dan F31, sf: 4x10, 11x4
34	OSE	I	1500	1600	gootje aan zuidzijde van F10, baksf: 22x4, 10x4
35	OSE	I	1400	1500	gootje, baksf: 11x5½, 23x10x5, 24x11½x5½
36	MR	I	1400	1500	muur buurhuis?, eventueel poertje, baksf: 24x11x5½
37	OSE	I	1400	1500	gootje aan zuidzijde, sf: 16-07 door sloop niet meer mogelijk
38	LG	I	1500	1600	muur in verlengde van F31, baksf: bovenzijde 20x10x5, F38 staat op F41, onderzijde F38: 5,16 m. +NAP
39	MPO	I	1400	1450	poertje, zelfde geel geaderde steen als F31/F14, staat op brandlaag, F39/F14/F31 uit zelfde periode, sf: 24½x13x5, 24½x11½x4½, 24½x11½x5 (geaderde st), sf: 13½x6½, 12x6½, 13x6 (= 2 lagen sec. gebruikte steen onder geel gead. steen die dient als fundering
40	MR	I	1400	1500	blokje in zuid oostwest-profiel, baksf: 23x11½x4
41	MR	I	1400	1500	muur onder F38, gelegd in zandige leem, F41 sluit aan op poertje F39, sf: 12½x4½, ?x?x5, ?x?x5
42	KEL	I	1500	1600	oostelijke kelder muur, aan binnenzijde bepleisterd, sf: 20x10, 10x5, in steek F42 gaat door F13
43	MR	I	1400	1500	muur noordwest-hoek, sf: 24x12x6, ?x12x5, ?x13x6, in zand gelegd, bovenop F43 lag geplazuurde daktegels (vds. 80) die gebruikt is om muur uit te vlakken
44	MPO	II	1500	1600	poer, sf: 22x11x5, 22x11x5
45	MR	II	1650	1800	putje, blijkt in vlak 2 geen putje te zijn doch een 1-steens laag op zwarte grond, sf: 19x8½x3½, 19x8½x3½
46	MR	II			muur zuidzijde
47	MR	II	1500	1600	muurtje midden in put, sf: 21x10x4

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
48	MR	I	1325	1350	put I/1 noordzijde, muur waarin spaarbogen ten behoeve van F43, in verband met F129, sf: 27x6½x12, 27x7x13
49	OSE	I	1400	1500	gootje bestaande uit vlakliggende bakstenen geflankeerd door rechtopstaande bakstenen, ligt tussen F43 en F50
50	MR	I	1450	1500	noordzijde put, muur sf: 23½x11x4, 24x11½x4½
51	VLB	I	1500	1600	noordzijde put, rand langs F48
52	MR	I			vervalt, is F15
53	GWF	I			vervalt, is F20
54	KEL	I	1600	1650	muur westzijde F123, muurtje aan F20, oostzijde bepleisterd, in verband met F107, niet in verband met F20, sf: 23½x11½x7½, 23½x11½x6
55	MR	I	1500	1600	put noordzijde, blokje = muur F152
56	MPO	I	1325	1350	blokje, sf: 26x13x7
57	MR	I	1325	1350	muur, breed 27 cm, sf: 12½x6
58	MR	I	1325	1350	muur, breed 38 cm.
59	PAK	I	1275	1300	vlak 2, paalgat-> dubieus
60	KEL	I	1800	1850	scheidingsmuur tussen put I/5 en I/6, vroeger (jonger?) dan F62, sf: 16-07 reeds gesloopt
61	KEL	I	1500	1600	muur aan noordzijde F60
62	MR	I	1800	1900	muur aan zuidzijde F60, later (ouder?) dan F60, sf: 16-07 reeds gesloopt, speciem. idem
63	TRAP	I	1500	1600	zijmuurtjes trap kelder, sf: 23x11x5 (21-07 reeds weg)
64	MR	I	1500	1600	muur oostwest ten zuidwesten van kelder, sf: 22x10x5 (21-07 reeds weg)
65	MR	I	1500	1600	muur ten noordwesten van kelder, sf: 23x11x5
66	MR	IV	1500	1600	muur ten noorden van kelder, sf: 16-07 onbereikbaar na dichtstorten I/5,6
67	BPT	III	1450	1475	ronde put in zuid oostwest-profiel= beerput (stenen niet in specie doch zand), speciem. is van oostelijke stortkoker, 20/21x9/½x4/4½ (1x zelfs 8 en 1x zelfs 5)
68	BPT	III	1500	1600	vierkante put in noord oostwest-profiel, sf: 11x5½, 21½x10x5, 10½x6
69	VLB	III	1600	1900	vloertje vlak 1 (baksteen en plavuis), sf: 22x10x4 (plavuizen vds. 430)
70	VLB	III	1500	1600	vlak 1, baksteen vloertje, sf: 26x13 (21-07 reeds weg)

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
71	MR	III	1500	1600	vlak 1, muur aan zuidzijde, zeer waarschijnlijk schouw, in verband (1-steen) met F93, sf: 22½x10x4½, stenen in zand gelegd, voor relatie met F93 zie meditatie op tek. 57, bovenkant: oz 5,10½, midden 5,02½, wz 5,07, onderkant: oz 4,68, midden 4,72½, wz 4,7
72	MR	III	1600	1700	vlak 1, muurtje ten westen van F69, sf: 20x8½x4, bovenzijde muur: 4,88½, onderzijde 4,66 m. +NAP
73	MR	I	1350	1400	vloertje onder F4/F5, sf: 16/7 reeds gesloopt
74	HA	I	1400	1500	(put I, tek. 2) vloertje boven F21 (daartussen brandlaag), doorgebroken door fundering van F08, sf: 23½x12x4½, 23½x12x5, 24x12x3½
75	GWF	III	1450	1550	ingevallen koepel van beerput F67, sf: 21½x9x4, 21104½, 21½x10x4½
76	KEL	I	1400	1500	muur van kelder aan zuidzijde van put (aange-troffen bij maken van sleuf t.b.v. funderings-onderzoek voor restauratie), aan zuidzijde bepleis-terd, sf: 23x10½x4½, 23x12x4½
77	KL	I	1300	1325	(put I) vlak 6, kuil
78	KL	I	1275	1300	(put I) vlak 6, kuil
79	HA	I	1300	1325	vlak 4 en vlak 6, stenen op hout staand, waar-binnen vloer van kapotte secundair gebruikte bakstenen, sf. van op hoek staande stenen: 26½x12x6½, 27½x12½x5½, 26x12x6
80	KL	I	1275	1300	kuil (put I/2), vlak 9 (tek. 72, 73)
81	PAK	I	1275	1300	kuil in profiel 58 (ook tek. 72, 73)
82	MPO	III	1500	1600	profiel 60, poer, sf: 22x9, 10½x4, enige relatie met F86?
83	MR	III	1450	1500	profiel 60, in zand gelegd, sf: 21½x5, 10x5
84	MR	III	1400	1500	profiel 60, sf: 23x10x4, 10x4½
85	MR	III	1450	1500	profiel 60/60A, in zand gelegd, sf: 21x10x4, 21x4, 10x4
86	MPO	III	1500	1600	profiel 75, poer, sf: 10x4½, 22x4, enige relatie met F82?
87	KEL	III	1500	1600	profiel 75, af: 21x10x4½, 21x10x4½
88	MR	III	1500	1600	profiel 75, niet in verband met F87, bovenzijde bepleisterd (monster), sf: 9½x4, 21x4½, 4½x9
89	KEL	III	1500	1700	profiel 75, ligt in zand, sf: 21x4, 10x4
90	KEL	III	1500	1600	profiel 75, onderste verspringing van F88, in ver-band met F87, ligt in zand, sf: 10x5, 10x5

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
91	MR	III	1800	1900	moderne baksteen (2 lagen), sf: 11x4, 20x10x4, bovenz. muur: nz 5,57, zz 5,52 m. +NAP, OOK F91A (=oudere muur) onder F91 gescheiden door laag schoon zand, sf: 10x4, 10x4, bovenzijde: nz. 5,32, zz. 5,35, onderzijde: nz. 5,10, zz. 5,12 m. +NAP, muur heeft v
92	MR	III	1500	1600	muur, bovenzijde muur 5,19 m. +NAP, onderzijde muur: 4,63½ m. +NAP, sf: 21x4½, 10x4
93	MR	III	1500	1600	verbindingsmuur tussen F71 en F91 in zand gelegd, staat op leemlaag= vloer, tegen muur restanten van platgelegde bakstenen (vloertje), dit vloertje loopt door onder F91, F93 is afgebroken door F91A, voor relatie met F71 zie meditatie op tek. 57, sf.muur 2
94	MR	II	1500	1600	muur
95	MPO	I	1775	1900	vervalt, is F122
96	MPO	I	1300	1325	natuursteen gedeeltelijk onder middendam, in profiel is duidelijk waarneembaar dat er grote druk op de natuursteen heeft plaatsgevonden aangezien de lagen die aan weerszijden van de steen lopen onder de steen 10 cm. zijn weggedrukt, deze druk kan verklaar
97	MPO	I	1325	1350	muurwerk onder F40, sf: 12x6, 12x6, 12x6½
98	MR	IV	1400	1500	muur in verband (ingekast) met F99, waarschijnlijk op puinfundering, sf: 23x?x5, ?x10½x5, ?x13½x6
99	MR	IV	1400	1500	muur in verband (ingekast) met F98, sf: 23½x11x5, 23½x12x5, ?x11½x4½
100	MR	IV	1400	1500	muur, sf: 22½x12x?, 26x12x8, ouder dan F110, onderkant muur 3,83 m. +NAP, sluit wrs. aan op F117F113 (was F100A) gaat boven F153 de hoek om in noordrichting, F153 is gebruikt als fundering voor F100, geen verband geconstateerd tussen F153 en F100 (was F10)
101	KEL	IV	1500	1600	muur, noord- en westzijde, grote kelder, jonger dan F50 en F98, sf: 24x11x5½, ?x11½x5, ?x12½x5½, 27x?x7
102	TRAP	IV	1600	1800	traptrede in F123, sf: 19x9x4½, 19x9x4½, ruimte achter rollagen bij 2e en 3e trede (resp. 4,35 en 4,10 m. +NAP) is opgevuld met zelfde steen als rollaag, bij 1e trede (4,60+) is achter rollaag zelfde steen gebruikt als bij F125, de ruimte onder F102 is opg

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
103	TRAP	IV	1600	1700	keldertrap, in 2e trede (4,42+) is ingekast in F50 d.m.v. 2 platte bakstenen, sf: bovenste trede (4,68+) 19½x9x4, onderste trede (4,42+) 21x6x11
104	HA	IV	1400	1500	vloertje ten westen van grote kelder, in zand gelegd, sf: ?x12x5, ?x12x5
105	KEL	IV	1600	1775	muur, noord- en oostzijde, klein keldertje F124, sf: 18x8½x4½, 20x10x5
106	TRAP	IV	1600	1775	trapje van klein keldertje (F124), los tussen F105 en F107, op bovenzijde stenen (4,81 en 4,61 m +NAP= 3e en 4e trede) specie, secundair gebruikte steen, sf: 22x?x5½, ?x10½x5½, ?x9x4½
107	KEL	IV	1600	1775	muur noordzijde, klein keldertje (F123), in verband met F54, sf: ?x9½x4½, 18x9x4, 18x8½x4½
108	MR	IV	1600	1775	muurtje, 1-laag stenen op F109/F108/F107, waarschijnlijk zelfde muur, sf: 18x9x4½
109	MR	IV	1600	1775	muurtje F107/F108/F109, waarschijnlijk zelfde muur, sf: 17½x8x4, 19x8½x4½
110	KEL	IV	1500	1600	muurtje noordzijde put, jonger dan F100, mogelijk gelijktijdig met F111, sf: ?x12x7, ?x12½x6, F110 niet in verband met F111, onderkant muur is 3,99 m. +NAP
111	KEL	IV	1500	1600	muurtje, mogelijk gelijktijdig met F110, sf: ?x10x5, onderkant muur 4,65 m. +NAP (zie tek. 102), F111 niet in verband met F110
112	VLB	IV	1500	1600	vloertje tussen F111 en F110, sf: ?x10x5, vloer is gelegd in schoon zand
113	MR	IV	1400	1500	muurtje, sf: 27½x14x6½, ?x12½x5½, onderkant 4,04 m. +NAP (zie F100A= F113)
114	MR	IV	1400	1500	muurtje, niet in verband met F117, vroeger dan F115 (= recent), sf: 25x12x6
115	GOO	IV	1900	1950	goot met aan weerszijden muurtje kalkzandsteen (Spuistroom), later dan F114/F118/F117/F116, sf: 21,4x10,4x5,4, gefundeerd op beton, goot aan binnenzijde gepleisterd (waarschijnlijk schuurspecie)
116	MPO	IV	1775	1900	poer (noordoost, zie ook F29/F121/F122), vroeger dan F115, sf: ?x12x6, ?x10x3½ (geschifte steen?), onderkant 4,51 m. +NAP, afmetingen onderzijde 148x144, in zand gelegd
117	MR	IV	1400	1500	muurtje onder goot, sluit aan op F114, vroeger dan F115, niet in verband met F114, sf: ?x?x5½, ?x11x5, onderkant 4,80m. +NAP, ok. puinfundering 4,57 m. +NAP, sluit wrs. aan op F100, secundair gebruikte steen

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
118	MR	IV	1400	1500	muur onder goot, vroeger dan F115, in zand gelegd, sf: 22½x10½x5, 23x10½x5, ?x12x6 (F118 sluit wrs. op F131, hebben al beide zelfde diepte, breedte en puinfundering), secundair gebruikte steen, onderkant ± 4,70 m. +NAP, ok. puinfundering 4,30 m. +NAP
119	MR	IV	1600	1950	speciebrok oostzijde put (half in profiel)
120	HA	IV	1500	1600	vloer aan westzijde F99, gelegd op leemlaag, sf: 23x10½x5, ?x11½x?, ?x11½x?, onderzijde 4,84 m. +NAP
121	MPO	IV	1775	1900	poer (noordwest) (zie ook F122/F116/F29, sf: 19½x?x5½, ?x10½x5½, 19x?x4, ?x9½x4, onderzijde 4,55 m. +NAP
122	MPO	IV	1775	1900	poer (zuidwest) (zie ook F121/F116/F?/F29, sf: 22x10x5, ?x11x5, onderzijde 4,74 m. +NAP, afmetingen bovenzijde 56x56, afm. onderzijde 150x150
123	KEL	IV	1500	1800	grote kelder geheel bepleisterd, volgestort (oa plavuizen rood en grijs) XVIII B, vloer van strekken alleen in noordwest-hoek natuursteen, sf: 24x?x5, 16x?x3½, 19x?x4, 23x10x5½, 16½x8½x3½, ?x13x6, vloer is in zand gelegd, in vloer lag ook hardsteentje en
124	KEL	IV	1600	1775	kleine kelder, geheel bepleisterd, erg slecht metselwerk, verstoord door F29, sf: zie F20/F54/F105/F107, in noordoost-hoek zat schrobputje, hiervoor was put gebruik? (zie vds?), sf: 18½x9x4, 20x9½x4, plavuis (rood) 19x2,3, plavuisenvloertje in kelder: 18x
125	MR	IV	1600	1800	metselwerk tussen F102 en F103 (secundair gebruikte steen), jonger dan F103, gelijktijdig? met F102, sf: ?x8½x4, ?x10x5, ?x12x5½, ?x9½x5, 19x?x4, 18x8x?
126	MR	I	1300	1325	profiel 84 (noord oostwest-profiel), bakstenen, 3 lagen dik, functie onduidelijk, sf: 27x13x6
127	WA	III	1450	1500	klein bakstenen putje naast grote beerput
128	HA	I	1300	1325	fragment stookvloertje, waarschijnlijk verstoord door aanleg F48/F129, 27½x13x? (uitbreiding naar straatzijde) voor profiel zie tek. 58, laag 15A
129	GBO	I	1325	1350	muur op grondbogen, oost van put I, in verband met/op F48
130	HA	I	1275	1300	compleet stookvloertje onder F128 in laag [20] (zie tek. 58

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
131	MR	IV	1400	1500	F131 sluit waarschijnlijk aan op F118, hebben namelijk beiden zelfde diepte, breedte en puinfundering
132	MR	IV	1450	1500	muurfragment tussen F54 en F122, = muur F151, tegen westkant van F54, F54 is er overheen gemetseld, is deels uitgebroken door insteek van F122, sf: 23x11½x6
133	MR	IV	1400	1500	baksteenlaag (1-steens dik) half onder F118, waarschijnlijk onderkant muur, ouder dan F118 en F131, jonger dan leemvloer (zie tek. 102, vds. IV-102-999), baksteenformaat: 26x12½x6
134	HA	IV	1325	1350	rij bakstenen (27½x12/12½x6½/7) op kant staand, ouder dan F101, ligt IN laag [9], profiel 58 en staat OP brandlaag [10] van profiel 58
135	VLB	IV	1400	1500	vloertje, in zand gelegd, sf: 24x11½x5, 24x11½/12x5
136	KEL	IV	1325	1350	muur, sf: 28x13x6½, onderkant muur 3,84 m. +NAP
137	KEL	IV	1325	1350	muur, sf: 12x6
138	MR	IV	1325	1350	muur onder F100, gelegd in zandige leem, F138 ouder dan F100, sf: 28x13x7, 26x7x12, onderkant muur 4,26 m. +NAP
139	MPO	IV	1325	1350	poer in F138, aanlegdiepte is ± 3,50 m. +NAP, zelfde steen als F138, onderkant muur 3,53 m. +NAP (volgens waterpassing)
140	MPO	IV	1325	1350	poer in F138, breedte bovenzijde 65 cm, zelfde steen als F138, onderzijde poer 4,26 m. +NAP
141	MR	IV	1325	1350	muurtje aansluitend op F139, zelfde steen als F138, onderkant muur is 3,95 m. +NAP
142	GR	IV	1200	1275	greppel onder F110, diepste punt 2,38 m. +NAP, 1e vulling 2,53 m. +NAP
143	HA	IV	1300	1325	stookvloertje, hoort bij leemvloer
144	MR	IV	1325	1350	muurtje onder F121
145	MR	IV	1325	1350	muurwerk onder F121
146	HA	IV	1300	1325	vloertje in vlak 5 (put IV) onder kelder F124, ligt in leem
147	MPO	IV	1300	1325	vloertje?, sf: 27x12½x6, 27½x12½x6, ligt in leem
148	MPO	IV	1300	1325	vloertje?, sf: 26½x12x6, 26½x12½x6, lagen in leem
149	KL	IV	1575	1600	kuil vanaf vlak 2
150	MPO	IV	1325	1350	put IV, muur onder F20

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
151	MR	IV	1450	1500	muurwerk (zie profiel 115), sf: 23½x11x5½, 11x5½, gelegd in leem, tegen F54 gemetseld, maar niet in verband met F54
152	MR	IV	1500	1600	muurwerk (zie profiel 116) boven F151, sf: 28½x7, 12x6, = muur F55
153	MR	IV	1325	1350	muur in verlengde F100, wel in verband gemetseld, duidelijk is te zien aan de specie dat F100 later is dan F153, sf: 28x13x6, gelegd in leem
154	WA	IV	1700	1950	put in profiel 124, sf: 10x4½, 21x4½, 21x4, recente vulling (grote hoeveelheid grèsbuis), diam. binnenwerks 1,30 m., buitenwerks 1,66 m.
155	MR	IV	1300	1325	profiel 125, muur, sf: 27x6, 12½x6, 28½x7, 12x7
156	MPO	IV	1300	1325	profiel 125, poer, sf: 26½x7½, 12x7, 26x7, 12½x7, gelegd in leem, vds. 1232 (2 delen daktegel) zijn gebruikt om de muur uit te vlakken tussen 2 steenlagen
157	MR	IV	1325	1350	profiel 125, sf: 26½x12½x7
158	MPO	IV	1325	1350	profiel 125, sf: 12½x6, 12½x6
159	MR	IV	1400	1500	profiel 125, sf: 23x5
160	MR	IV	1400	1500	muur ten westen van F159, sf: 25x12x4½
161	MR	IV			muur aan bovenzijde profiel 126, sf: 12½x7, aan zuidzijde is zijmuur afgebroken, breedte muur 25 cm., secundair gebruikte steen
162	MR	IV			muur ten zuiden van F160, sf: 11x5½
163	LVL	IV			= F22= F24
164	LVL	I	1300	1325	leemvloer ± 4,41 m. +NAP, plaatselijk stenen stookvloertjes
165	HA	I	1300	1325	bakstenen van "stook"vloertje in lemen vloer F164, sf: 12½x6
166	LVL	I	1300	1325	leemvloer?=[16], onder F164, dus ouder dan F164 (4,34 m. +NAP)
167	LVL	I	1275	1300	leemvloer=[19] (daarboven brandlaag), mogelijk zelfde als [18A], loopt sterk af (4,20-3,65 m. +NAP), vondstnr. uit vloer 895 (tek. 87)
168	MR	I	1800	1900	oude doorgang in muur F42 aan oostzijde
169	PAK	I	1275	1300	paalgat behorend bij vloerniveau F167 (insteek komt van niveau die afgedekt wordt door leemvloer; het restant van de paal wordt verwijderd na een brand, brandlaag bevindt zich op vloer F167 [18])
170	LVL	IV	1400	1500	leemvloer
171	LVL	IV	1350	1400	leemvloer

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
172	LVL	IV	1325	1350	leemvloer
173	LVL	IV	1300	1325	leemvloer
174	LVL	IV	1275	1300	leemvloer
175	LVL	IV	1300	1325	leemvloer
176	HCON	I	1350	1400	paaltje, aangepunt 20 cm, BK 4,87 +NAP
177	DK	I	1400	1500	insteek van muur F43
178	MR	I	1600	1700	dichtzetting van schouw
179	KL	I	1350	1400	kuil, geel zand + vlm + hk, snijdt door F24
180	PAK	I	1325	1350	paalkuil
181	PAK	I	1325	1359	paalkuil?
182	PAK	I	1325	1350	paalkuil?
183	INST	I	1500	1600	insteek van muur F42, jonger dan F13
184	LVL	I	1400	1500	leemvloer? okerkleurig
185	MR	I	1400	1500	muur ten zuiden van F42, F31 en F38, ouder dan F42
186	GOO	II	1500	1600	baksteen goot restanten; sf: 21,5x11x4,5/ 23x11x4/ 11x4,5
187	MR	II	1500	1600	inzet in muur, wschl. in verband met aanleg goot F186
188	KL	II	1800	1900	kuil met vuurvaste steen 11 x 6 cm
189	UGK	I	1350	1400	uitbraaksleuf van muur F57
190	UGK	I	1350	1400	uitbraak?
191	VLB	I	1400	1500	baksteen vloer? restant op 4,97 +NAP
192	EG	I	1250	1300	greppel, ca. 4 m breed BK 3,30 m +NAP, OK 1,72 m +NAP
193	BRAN	I	1275	1300	brandlaag in greppel F192
194	PAK	I	1300	1325	paalkuil, jonger dan brandlaag F195
195	BRAN	I	1275	1300	brandlaag, BK 3,90 m +NAP, OK 3,60 m +NAP
196	PAK	I	1275	1300	paalkuil, ouder dan brandlaag F195
197	PAK	I	1275	1300	paalkuil, gelijktijdig met F196 en F198
198	PAK	I	1275	1300	paalkuil, gelijktijdig met F196 en F197
199	PAK	I	1200	1275	paalkuil, ouder dan F196, F197, F198, gelijktijdig met F200
200	PAK	I	1200	1275	paalkuil, ouder dan F196, F197, F198, gelijktijdig met F199
201	PAK	I	1275	1300	paalkuil met verbrande resten
202	PAK	I	1275	1300	paalkuil?
203	MPO	I	1300	1325	poer onder muur F61, sf: 26,5x12,5x6,5, stenen in zand sec. gebruikt, OK 1,78 m +NAP
204	INST	II	1500	1600	insteek van muur F47
205	INST	II	1500	1600	insteek van muur F94

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
206	KL	I	1500	1600	schrobpot in NW hoek van kelder bij F61
207	INST	I	1500	1600	insteek van kelder F16
208	LG	I	1300	1325	leemlaag (60 cm dik) in kuil of greppel?, jonger dan greppel F182, ouder dan kelder muur F16
209	KL	II	1800	1900	kuil
210	KL	II	1350	1400	kuil
211	KL	II	1350	1375	kuil, nazak van kuil F226
212	LG	II	1350	1400	tufsteen brokken in vuile bruine grond, 4,17 m +NAP, ouder dan kuilen F209, F210 en F211
213	KL	II	1300	1325	kuil
214	PAK	II	1300	1325	paalkuil
215	PAK	II	1300	1325	paalkuil
216	PAK	II	1300	1325	paalkuil
217	PAK	II	1300	1325	paalkuil
218	PAK	II	1300	1325	paalkuil
219	PAK	II	1300	1325	paalkuil
220	KL	II	1300	1325	kuil
221	PAK	II	1300	1325	paalkuil
222	PAK	II	1300	1325	paalkuil
223	PAK	II	1300	1325	paalkuil
224	KL	II	1300	1325	kuil
225	KL	II	1800	1900	kuil
226	KL	II	1350	1375	kuil
227	LG	II			laag, geen kuil
228	KL	I	1300	1325	kuil
229	EG	III	1200	1275	greppel
230	EG	III	1200	1275	greppel
231	BRAN	I	1300	1325	brandlaag op vloer F164
232	KL	I	1350	1400	kuil met rood vlm
233	BRAN	I	1300	1325	brandlaag, ouder dan poer F56, ligt op leemvloer F166
234	PAK	I	1275	1300	paalkuil
235	PAK	I	1275	1300	paalkuil
236	KL	I	1275	1300	(paal)kuil
237	KL	I	1300	1325	(paal)kuil
238	KL	I	1275	1300	(paal)kuil
239	KL	I	1300	1325	(paal)kuil
240	KL	I	1200	1300	kuil
241	PAK	I	1275	1300	paalkuil
242	PAK	I	1275	1300	paalkuil

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
243	PAK	I	1275	1300	paalkuil
244	PSE	I	-800	450	vage sporen wortel of ploegsporen? ca. 3,30 m +NAP
245	PAK	I	1275	1300	paalkuil in profieldam
246	INST	IV	1775	1900	insteek van poer F29
247	INST	IV	1775	1900	insteek van poer F122
248	INST	IV	1775	1900	insteek van poer F121
249	INST	IV	1775	1900	insteek van poer F116
250	RIO	IV	1800	1950	zinkbak
251	INST	IV	1800	1950	insteek van zinkbak F250
252	KL	IV	1500	1600	kuil, puin
253	KL	IV	1500	1600	kuil, grof puin
254	INST	IV	1450	1550	insteek van muur F99
255	INST	IV	1450	1500	insteek van muur F98
256	INST	IV	1500	1600	insteek van muur F101
257	KL	IV	1350	1375	kuil, jonger dan leemvloer F171
258	INST	IV	1500	1600	insteek van stookvloer F120
259	BRAN	IV	1400	1500	brandlaag op vloer F170
260	INST	IV	1400	1500	insteek van muur F118
261	SPECL	IV	1400	1500	vlijlaag onder vloer F104
262	KL	IV	1400	1500	steengoed kan, aspot of heksenpot bij vloer 104
263	KL	IV	1600	1750	schorbpot bij keldervloer F124
264	VLPL	IV	1600	1775	vloer in kelder F124, 4,49 m +NAP
265	LVL	IV	1400	1500	leemvloer, 4,78 m +NAP
266	LVL	IV	1400	1500	leemvloer, 4,78 m +NAP
267	INST	IV	1400	1500	insteek van muur F113, snijdt door leemvloer F266
268	BRAN	IV	1400	1500	brandlaag op leemvloer F266
269	PAK	I	1200	1275	paalkuil, gelijktijdig met F240?
270	PAK	I	1200	1275	paalkuil
271	MPO	I	1325	1350	poer, NO hoek huis
272	GBO	I	1325	1350	grondboog
273	MPO	I	1325	1350	poer
274	GBO	I	1325	1350	grondboog
275	MPO	I	1325	1350	poer
276	GBO	I	1325	1350	grondboog
277	MPO	I	1325	1350	poer
278	MPO	I	1325	1350	poer
279	GBO	I	1325	1350	grondboog
280	MPO	I	1325	1350	poer, ZO hoek

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
281	KL	IV	1500	1600	kuil, puin
282	AANL	IV	1350	1400	puinbaan
283	AANL	IV	1350	1400	dun laagje mortel en baksteengruis
284	LVL	IV	1325	1350	leemvloer, 4,55 m +NAP
285	BRAN	IV	1325	1350	brandlaag, 4,55 m +NAP
286	BRAN	IV	1300	1325	brandlaag, 4,55 m +NAP
287	LG	IV	1300	1325	huttenleem + houtskool, restanten wand?
288	LVL	IV	1325	1350	leemvloer, 4,41 m +NAP
289	LG	IV			brandlaag op leemvloer F290, 4,30 m +NAP
290	LVL	IV	1325	1350	leemvloer, 4,30 m +NAP
291	BRAN	IV	1300	1325	vuile zwarte grond met veel hk
292	KL	IV	1325	1350	kuil, puin
293	KL	IV	1325	1350	kuil, mortel
294	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
295	KL	IV	1275	1300	kuil
296	KL	IV	1275	1300	kuil = kuil F322
297	BRAN	IV	1275	1300	brandlaag?, vuil bruin tot zwart zand met veel hk, 4,10-4,20 m +NAP
298	LG	IV	1300	1325	leemlaag, = laag F315, 41,15 m +NAP
299	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
300	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
301	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
302	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
303	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
304	PAK	IV	1275	1300	paalkuil?
305	KL	IV	1275	1300	kuil
306	KL	IV	1275	1300	kuil
307	PAK	IV	1275	1300	paalkuil?
308	PAK	IV	1275	1300	paalkuil?
309	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
310	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
311	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
312	LVL	IV	1325	1350	leemvloer, veel hk erop liggend, 4,02 +NAP, binnen keldertje F136-F137
313	BRAN	IV	1250	1275	brandlaag, op loopniveau F314, 3,95 m +NAP
314	LPN	IV	1200	1275	loopniveau, zwart
315	LG	IV	1300	1325	leemlaag, = F298, jonger dan brandlaag F313, fundering van gebouw?
316	KL	IV	1275	1300	kuil
317	UGK	IV	1300	1325	uitbraak poer?

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
318	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
319	PAK	IV	1175	1275	paalkuil
320	PAK	IV	1175	1275	paalkuil
321	KL	IV	1275	1300	kuil
322	KL	IV	1275	1300	kuil = F296
323	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
324	PAK	IV	1275	1300	paalkuil?
325	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
326	PAK	IV	1275	1300	paalkuil?
327	PAK	IV	1275	1300	paalkuil?
328	KL	IV	1275	1300	kuil
329	KL	IV	1275	1300	kuil
330	PAK	IV	1275	1300	paalkuil?
331	PAK	IV	1275	1300	paalkuil?
332	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
333	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
334	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
335	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
336	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
337	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
338	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
339	PAK	IV	1275	1300	paalkuil
340	PAK	IV	1300	1325	paalkuil
341	KL	IV	1200	1275	rechthoekige kuil
342	PAK	IV	1175	1275	paalkuil?
343	PAK	IV	1175	1275	paalkuil
344	PAK	IV	1175	1275	paalkuil
345	KL	IV	1325	1350	kuil
346	KL	IV	1275	1300	kuil
347	LO	IV	1175	1250	ophogingslaag
348	LO	IV	1175	1275	ophogingslaag
349	LO	IV	1175	1275	ophogingslaag
350	LO	IV	1300	1325	ophogingslaag
351	LVL	IV	1300	1325	leemvloer, ca. 4,00 m +NAP
352	LVL	IV	1350	1400	leemvloer, ca. 4,20 m +NAP
353	EG	I	1175	1275	greppel? O-W
354	BRAN	I	1275	1300	brandlaag, 4,10 m +NAP
355	PAK	I	1300	1325	paalkuil
356	PAK	I	1200	1275	paalkuil
357	HO	IV	1250	1275	paaltje in greppel F192

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
358	LO	I	1250	1275	ophogingslaag, jonger dan F356
359	LG	I	1300	1325	leemlaag
360	LVL	I	1275	1300	leemvloer
361	LVL	I	1275	1300	leemvloer
362	LVL	I	1275	1300	leemvloer
363	LPN	IV	1175	1275	niveau van humeus zand, verspit niveau
364	BRAN	IV	1350	1400	brandlaag, ouder dan vloer F170, op vloer F171
365	PAK	I	1400	1500	vierkant paalgat?
366	INST	I	1500	1600	insteek van muur F32, jonger dan F4
367	VLPL	I	1500	1600	vloer van plavuizen (16x16x3,5)/ 15x15x2,8) en baksteen (9x4,5), jonger dan F173, 5,32 m +NAP
368	VLPL	I	1500	1600	plavuizen vloer (15x15x2), ouder dan F172, 5,26 m +NAP
369	BRAN	I	1400	1500	brandlaag
370	KL	I	1500	1550	kuil (lnger dan 1,90 m en 1,65 m breed), ouder dan F26 en F60, BK 4,20 m +NAP, OK 3,60 m +NAP
371	PAK	IV	1275	1300	paalkuil?
372	KL	I	1325	1350	hoekige kuil
373	MR	I	1400	1500	muur, jonger dan F278, F279, S280
374	LVL	I	1400	1500	restant leemvloer? 4,91 m +NAP
375	LVL	IV	1400	1500	leemvloer
376	INST	I	1450	1500	insteek van muur F50
377	INST	IV	1400	1500	insteek van muur F132
378	INST	III	1450	1475	insteek van beerput F67
379	FUND	I	1500	1600	puinfundering van muur F6
380	KL	I			vervalt, = schrobpot F206
381	LVL	IV	1500	1600	leemvloer, gelijktijdig met stookvloer F210
382	VLB	IV	1600	1750	keldervloer van kelder F123, bakstenen op kant, sf: 23,5/24x-x5, 16,5x6,5x4
383	VLB	IV	1500	1600	baksteen vloer? enkele bakstenen op 5,07 m +NAP
384	VERST	IV	1900	1950	recente verstoring olietank
385	VERST	IV	1900	1950	recente verstoring olietank
386	KL	II	1800	1900	kuil met veel puin
387	KL	II	1800	1900	kuil met veel puin
388	KL	II	1800	1900	kuil met veel puin
389	KL	II	1800	1900	kuil met veel puin
390	KL	II	1800	1900	kuil met veel puin
391	KL	II	1800	1900	kuil met veel puin

spoor	spoor aard	put	begin_dat	eind_dat	opmerkingen
392	LVL	III	1400	1500	vloerniveau, okerkleurig vettig lemig zand, 5,50 m +NAP
393	VR	III	1400	1500	vloer, 5,20 m +NAP, gelijktijdig met F394
394	VLB	III	1400	1500	baksteen vloer, ouder dan poer F82, 5,10 m +NAP

